

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra biologie a environmentálních studií

Analýza prostředí vesnické školy v 19. století na
Českomoravské vysočině

Autor: Daniela Měřičková

Vedoucí diplomové práce:

Ph.D.

Konzultant:

Ph.D.

RNDr. Jan Řezníček,

PhDr. Ivo Syříště,

Praha 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s vyznačením všech použitých pramenů a spoluautorství. Souhlasím se zveřejněním diplomové práce podle zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, ve znění pozdějších předpisů.

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, ve znění pozdějších předpisů.

V Praze dne

.....

podpis

Poděkování:

Ráda bych poděkovala především vedoucímu diplomové práce RNDr. Janu Řezníčkovi, Ph.D. za jeho cenné rady a čas, který mi věnoval při řešení dané problematiky. Bez jeho odborné pomoci by tato práce nemohla vzniknout. Poděkování patří také PhDr. Ivovi Syřištěmu, Ph.D. za pomoc s odbornou literaturou. V neposlední řadě děkuji Oldřichu Štěpánovi za velice srdečný a příjemný rozhovor a seznámení s historií studované oblasti. Děkuji i celé Katedře biologie a environmentální výchovy za podporu a pomoc v průběhu studia.

Obsah

1. Úvod	6
2. Cíle práce a výzkumné otázky	8
3. Škola v 19. století – vývoj rakouské obecné školy od počátku 19. století	9
3.1. Školné	10
3.2. Proměny organizace a podoby školství	11
3.3. Školy obecné a měšťanské	17
3.4. Novela říšského zákona	18
3.5. Organizace vzdělávání	21
3.6. Statistika	23
3.7. Zřizování škol – zásady a normy	24
3.8. Proměny role učitele a nároky kladené společností	27
3.9. Výuka a docházka	38
3.9.1. Výuka a zkoušky	41
3.9.2. Vysvědčení	42
3.10. Kontrola školy	44
3.11. Čítanky a učebnice	49
3.12. Učebnice přírodopisu	53
4. Studovaná oblast Krasoňov	65
4.1. Poloha a založení obce	65
4.2. Krasoňov – podrobnější zeměpis	66
4.3. Založení školy v Krasoňově	67
4.4. Učitel v Krasoňově	73
4.5. Jan Bláha	76
4.6. Život v Krasoňově	80
4.7. Žáci v Krasoňově	87
4.8. Žáci a jejich možnosti uplatnění	91
4.9. Inspekce v Krasoňově	93
4.10. Výuka přírodopisu	95
5. Metodika	103
5.1. Sběr materiálu	104
5.2. Zpracování rozhovoru	106
5.3. Zpracování dotazníku	106
6. Výsledky	109
6.1. Dotazníkové šetření na Základní škole v Humpolci	109

6.2.	Porovnání výsledků odpovědí z dotazníkového šetření s obecnou školou v Krasoňově	117
6.3.	Vyhodnocení rozhovoru	120
6.4.	Vyhodnocení výzkumných otázek	123
7.	Diskuze	128
8.	Závěr	135
9.	Seznam použité literatury	136
10.	Přílohy	142

1. Úvod

Podnětem pro volbu tématu mé diplomové práce bylo to, že se mi dostala do ruky Pamětní kniha obecné školy a obce Krasoňov. Tuto pamětní knihu neboli kroniku školní napsal řídící učitel Jan Bláha. Po prvním přečtení této knihy jsem byla velice překvapená jeho osobností. Nejvíce mě zajímalo, zda se činnost Jana Bláhy lišila od činností ostatních učitelů té doby. Jedním z důvodů bylo uctít památku řídícího učitele a znovu připomenout důležitou a zásadní roli vesnických učitelů pro budoucí generace žáků. Bohužel se někdy na vesnické učitele zapomíná, přestože to měli svým postavením mnohdy těžší než učitelé ve městě.

Krasoňovská škola se nachází u Humpolce a patřila do okresu Havlíčkova Brodu, dříve Německého brodu. Nyní patří krasoňovská škola založená v roce 1821, do spádové oblasti Humpolce. Do Humpolce také krasoňovské děti dojíždějí do školy, neboť jejich základní škola byla v roce 1975 zrušena kvůli nedostatku dětí. S Krasoňovem jsou úzce spjaté vesnice, např. Bystrá, Mikulášov, které dříve spadaly pod krasoňovskou školu.

Pamětní kniha tak tvořila základní dokument, ke kterému jsem se často vracela. Pro hlubší pochopení běhu života vesnických škol dané doby jsem se rozhodla srovnat krasoňovskou školu se školstvím v její době, tedy v 19. Století, i se současností. V této práci jsem porovnála pár vybraných oblastí a zjištěné skutečnosti mě utvrdily v tom, že v mnohém byla tato škola opravdu výjimečná.

Zaměřila jsem se na tři oblasti vyučovacího procesu: učitele, žáka a školu. Snažím se vysvětlit souvislosti a vztahy uvedených oblastí, v době monarchie i v době dnešní. Zaměřila jsem se i na činnost inspekce, která byla v době monarchie pečlivě uspořádána císařsko královskou zemskou radou, okresní radou a školní radou. Snažila jsem se zmapovat učebnice používané krasoňovskou školou. Několik vybraných oblastí jsem porovnála i s dnešní školou v Humpolci, kde byl žákům druhého stupně rozdán k vyplnění dotazník.

Zjistila jsem, že díky osobnosti řídícího učitele v Krasoňově byla tato škola pokroková a odlišná od ostatních škol v 19. století.

2. Cíle práce a výzkumné otázky

Cíle práce

Mezi cíle této práce patří především zhodnotit a porovnat některé prvky školství v 19. století s obecnou školou v Krasoňově, zmapovat a objasnit vybrané edukační procesy, edukační konstrukty a edukační prostředí Rakouska - Uherska na přelomu 19. a 20. století. Studie byla provedena na konkrétní škole v Krasoňově. Dále byly porovnány vybrané problémy s obecným školstvím v současnosti.

Z edukačního procesu jsem se zaměřila na materiální vybavení, metody výuky a organizační formu, z edukačních konstruktů se věnuji oblasti učebnic (se zaměřením zejména na přírodopis a školu v Krasoňově), vybavenosti školy, předpisům, zákonům, doзору ke škole, založením škol, přestavbě školy. V souvislosti s edukačním prostředím pracuji s prostředím rodiny, školou a náboženstvím.

Výzkumné otázky

1) Učitel

- Budou v postavení učitele, ze sociálního a ekonomického hlediska rozdíly, mezi školou současnou a školstvím v 19. století?
- Závisel i dříve edukační proces na osobnosti učitele? Pokud závisel, jakým způsobem?
- Překonával řídící učitel, autor zkoumané pamětní knihy, školství v 19. století a pozvedal jeho úroveň?
- Ovlivňoval řídící učitel svou výchovně vzdělávací činností i jiné subjekty kromě osobnosti žáků?

2) Žák

- Byla výuka v 19. století více zaměřena na praktické znalosti žáků?
- Najdeme rozdíly v sociálním postavení žáka obecné a současné školy? Bude se lišit jejich rodinné prostředí, prezence a absence ve škole, trávení volného času, dojíždění do školy, vztah k náboženství a metody trestů?

3) Škola

- Změnilo se postavení školy a byla obecná škola jediným stupněm vzdělání?
- Lišila se krasoňovská škola od školy v 19. století?

3. Škola v 19. století – vývoj rakouské obecné školy od počátku 19. století

Koncem 18. století, po zrušení nadvlády jezuitského řádu, došlo ve školství k hlubokým proměnám. To se tímto zesvětštuje, znárodňuje a postátňuje. Nejnižší stupně obecné školy mají rozhodující význam v šíření vzdělanosti lidových vrstev. Prostý venkovský učitel a jeho lidovost, tedy stálá služba potřebám lidu, měla hlavní vliv na přeměně rakouské školy obecné ve školu národní. Tradiční vesnický kantor se přizpůsoboval novým potřebám lidu, a tím se i on sám měnil. Nestal se z něho státní úředník, na rozdíl od lépe placeného učitele na měšťanské škole. Vesničtí učitelé zanechali po sobě odkaz, který můžeme najít i v dílech mnohých našich spisovatelů - Němcové, Jiráska, Ráje (Strnad, 1975).

Na přelomu 18. a 19. století se duchovenstvo domáhalo zlepšit a posílit své postavení a svůj vliv. Domáhalo se změny učebních osnov, učebnic a mnohého dalšího. Bohužel císař ochotně svolil, vyslyšel tyto prosby a školství spoutal mnohdy až policejní kázní. Výnosem císaře Františka I. byl vydán 11. srpna 1805 nový řád pro obecné školy. Jednalo se o politické zřízení škol, Schulkodex, tedy školní zákoník (Kádner, 1926). Český překlad, byl vydán teprve roku 1822 pod názvem Politické zřízení obecných škol v c. k. dědičných zemích. V Schulkodexu byla shrnuta všechna vydaná nařízení a doplněna novými předpisy. Toto nařízení je nejrozsáhlejší školní předpis našich dějin, obsahoval celých 475 článků (Morkes, 1999).

Tímto zákoníkem, došlo ke stabilizování elementárního školství na více než půl století. Bohužel to nebylo pozitivní stabilizování, protože došlo vlastně ke zhoršení původní Felbigerovy osnovy (Králiková, 1977). Dalo by se říci, že proti osvícenským Tereziánským reformám to byl krok zpět (Kádner, 1931). Školství se tak stává církevně konzervativní, obecné školy mají mládeži vštěpovat především náboženské pravdy (Strnad, 1975).

Základní zásadou bylo, že Rakousko nepotřebuje lidi vzdělané, ale dobré poddané (Veselá, 1992). Tato základní filozofie byla směrodatná pro celé školství první poloviny 19. století. Ve školství platila směrnice císaře Františka z roku 1821, že žákům mají být vštěpovány jen takové znalosti, které by je nerušily v pozdější životní práci a

nečinily je nespokojenými (Veselá, 1992). Tedy aby je „znalosti nemátly a nenarušovaly jejich spokojenost se stávajícími poměry“ (Morkes, 1999).

Dozor nad školstvím byl svěřen pouze duchovním. Tedy místním farářům, děkanům či vikářům nebo kanovníkovi. Tito školní dozorcí podávali zprávy jednak konzistořím, jednak krajským úřadům, ale ty se staraly jen o budovu školy. Konzistoř byl poradní sbor biskupa. Zprávy, návrhy všech krajských úřadů a konzistoří zkoumala dále zemská vláda a předávala je vládě vídeňské. V ustanovování učitelů mělo rozhodující slovo duchovenstvo a vrchnost. Takovýto systém školství, kdy nad školou měl dozor farář, se začal výrazně opožďovat za stále se zrychlujícím evropským vývojem. Ztrácel tak výhodu v oblasti vzdělávání právě včasným zavedením povinné školní docházky (Morkes, 1999).

3.1. Školné

V 19. století se ve státních i soukromých školách vybíralo školné, kterému se říkalo sobotáles. Školné bylo stanoveno nejvíce na 4 koruny, pokud se neplatilo, hrozila rodičům výstraha, napomenutí, a dokonce až pokuta pod peněžitým trestem 10 korun. Tyto peníze se pak dávaly do školní pokladny. Ze začátku vybíral školné učitel, ale často měl potíže s vymáháním školného, protože nemajetní a chudí lidé ho platili neradi. Také nepřispívalo k vážnosti učitelského postavení, aby ho vybíral sám učitel. Proto bylo v roce 1819 nařízeno, aby veškeré dávky a poplatky vybíral rychtář, a to měsíčně nebo čtvrtletně. Rychtáři pak vybrané obnosy odevzdávali učitelům. Učitel nesměl vybírat peníze ani při sbírkách, koledách, nebo novoročním. To mělo za něj řešit obecní zastupitelstvo, aby to učitele nezdržovalo a nesnižovalo jeho autoritu. Zemským zákonem z roku 1882 bylo dovoleno paušalizovat školní plat na 15 – 20%. V roce 1888 se dokonce školné paušalizovalo na tři roky na 20%, s ohledem na poměry místní obce (Morkes, 1999a), (Kádner, 1929). Paušál školného se stanovil z tříletého průměru dětí, ze kterého se vypočítal běžný roční počet dětí, podle něj se stanovil školní plat na celý školní rok (Šústal, 1921). Jen po příklad - v roce 1882 se vybralo školného 1 731 053 zlatých, roku 1884 se vybralo 1 685 623 zlatých a roku 1898 to činilo 1 719 472 zlatých. Školní plat se vybíral až do roku 1909, kdy se stalo školství bezplatné (Kádner, 1929).

Oficiálně se školné podle F. Morkese (Morkes, 2000a) přestalo na obecných školách vybírat v roce 1908. V mnoha místech byl zrušením potvrzen tehdejší stav, neboť řada obcí zrušila školné již dříve. Důvodem bylo i přesvědčení, že školné přinášelo vážné problémy do vztahu rodičů ke školám. Už v roce 1884 se pro zrušení školného vyslovila většina okresních rad.

3.2. Proměny organizace a podoby školství

Schulkodex přesně vymezoval zřizování škol a uspořádání učeben. Definoval školní náradí a zařízení. Normoval způsob školní vizitace (slavný den mládeže a obce) i požadavky na učitele. Ale je patrné, že ještě v roce 1808 byla leckde školní docházka takzvaně „pouze na papíře“ a o zřizování nových budov nestála ani obec, ani vrchnost. Vyučování bylo většinou odbýváno mechanicky a v popředí veškeré práce bylo náboženství. Děti byly denně voděny do kostela, reálie byly dlouho zanedbávány a tělocvik byl považován za nemravný (Kádner, 1929).

Obecné školy byly výhradně postaveny pod církevní dozor. Prvním nadřízeným učitele byl jako dříve farář. Nad školami okresu dozíral při vizitacích vikář a ředitelem školství diecéze byla konzistoř. Mimo náboženskou výchovu se pěstuje na venkovských školách trivium (viz níže). Po Schulkodexu se školní praxe vrací do starých kolejí. Učitel triviální školy nemá žákům učivo podrobněji vysvětlovat, má se přesně držet učiva, vyučovat tak, jak je předepsáno ve školní a metodní knize. Hlavní důraz byl kladen na paměť, a proto měl učitel s žáky hlavně mechanicky opakovat učivo. Vesnický učitel měl všechny své povinnosti náležitě plnit. Kromě školních povinností se měl věnovat kostelnické práci. Sám měl být mládeži i celé vesnici příkladem v uctivosti a v ochotné poslušnosti (Strnad, 1975).

Ještě do roku 1812 byla v platnosti Felbigerova Metodní kniha. Byla zásadní metodickou pomůckou učitele rakouské školy, od roku 1770 do let šedesátých, tedy skoro celé století. Kdo tehdy uměl číst, psát a počítat, znal katechismus a Metodní knihu, mohl se směle přihlásit k učitelské zkoušce (Slaměník, 1907). Novou metodní knihu napsal Antonín Hye. Tato metodní kniha se nesla v duchu Schulkodexu a měla se stát metodickým vodítkem praxe, pro učitelské semináře také učebnicí. Byla pokroková, hlavní předností bylo zdůvodnění metod pedagogickou psychologií. A kromě paměti

doporučuje pracovat také s žákovou představivostí a nezanedbávat citovou stránku při výchově. Pro české učitele tato kniha metodní určena ale nebyla. Čeští učitelé se měli řídit knihou metodní, napsanou Josefem Peitlem a vydanou v roce 1824 (Strnad, 1975).

Vedle vyučovacích logických forem analyticko-syntetických se uvádějí zásady lehkosti a snadnosti vyučování, klasickým postupem od známého k neznámému, od jednoduchého, snadnějšího ke složitějšímu. Pietl překonal Hyea tím, že osobní přístup učitele, hygienické poměry a kázeň v úzkém pojetí v Schulkodexu nahradil soustavou didaktiky i metodiky (Strnad, 1975).

Pozitivní na tomto politickém školském zřízení bylo, že žáci museli na konci školního roku složit veřejné zkoušky. Ve vyšším oddělení měli prokázat nejenom znalosti, ale i to, zda umějí prakticky použít všechno, co se ve škole naučili (Kádner, 1931).

Podle politického zřízení se dělily školy na tři druhy. Prvním druhem škol byly školy triviální, zřízeny pro lidové vzdělání. Někdy byly také označovány jako filiální či farní nebo lokální. Sloužily potřebě jedné obce. Byli většinou o jedné třídě, s jediným učitelem (Šafránek, 1913). Pokud bylo žáků více než 80, přidělil se mu pomocník (Hronek, 1923).

Ve městech se vyučovalo každé pohlaví odděleně, na venkově společně. Na těchto školách se učilo náboženství, čtení, psaní a počítání. Základy slohu a reálie se vůbec nevyučovaly. Cílem bylo vzdělávat především paměť žáků a učit je pouze to, co je pro ně nezbytně nutné, tedy to, co je nebude rušit v životní práci a nebudou tak nespokojeni. Bohužel na školách triviálních se žáci nenaučili nic kromě čtení, psaní a počítání. V učebních osnovách byla patrná strnulost a nedůvěra v jakoukoli změnu a iniciativu (Kádner, 1931).

Přímý dozor ke každé triviální škole byl svěřen faráři. Nad školami triviálními byly školy hlavní. Byly o třech nebo čtyřech třídách, zřizovaly se ve městech. Na hlavních školách bylo tolik učitelů, kolik bylo tříd. Náboženství na těchto typech škol vyučoval samostatný katecheta (Hronek, 1923). Učila se zde dále němčina a základy latiny. Na hlavních školách se už učily další předměty - zeměpis, fyzika, rýsování, geometrie, stavitelství a přírodopis. Ve městech byly normální školy nazývány školami „vzornými“ (Musterhauptschulen). Ty byly určeny pro budoucí učitele (Kádner, 1923).

Reálné školy se připojovaly k učilištím vyšším nebo odborným, zřizovány byly od 10. února 1805 (Hronek, 1923). Zaměřením byly pro obchod, průmysl a hospodářství. Počátek školního roku se řídil místními poměry a na konci roku se skládala výroční zkouška (Kádner, 1923).

V této době bylo úkolem národní školy mravně i nábožensky vzdělávat budoucí generaci tím, že „vštěpovala nejpotřebnější vědomosti a dovednosti pro život a probouzela v srdci mládeže lásku k vlasti, smysl pro pospolitě a státní zájmy, úctu k zeměpánu, nadšení pro slávu a velikost společné vlasti“ (Šafránek, 1918). Kromě toho bylo úkolem národní školy některé žáky připravit na nástup do dalších škol.

Nejvyšším školním úřadem byla dvorská studijní komise. Ta byla obnovena roku 1808 a zůstala až do roku 1848. Měla se radit o mnohých opravných návrzích. Ve skutečnosti ale během svého působení neprovedla jedinou podstatnou změnu. Veškeré úsilí zlepšit tuto situaci, vzdělání učitelů nebo stav škol, bylo marné. Hlavní překážkou byl nedostatek peněz. Nově vzniklé ministerstvo doporučovalo navíc používat metody založené na osvědčených didaktických zásadách a na výsledcích dlouholetých zkušeností. Odstranilo mluvnické teorie a nahradilo je jazykovým cvikem. Staralo se o vzdělání učitelů konáním porad, zakládáním školních knihoven a vydáváním nových učebnic (Šafránek, 1918).

Naděje se k nově zřízenému ministerstvu vyučování upínaly, ale bohužel došlo k utužení státního absolutismu opřené o vojsko, kněžstvo a šlechtu. Byla uzavřena úmluva s papežskou stolicí o konkordátu, vyhlášena císařským patentem v roce 1855. Tím bylo nařízeno, že všechno vyučování mládeže, jak státní tak soukromé, musí být úplně přiměřeno katolické církvi. Učiteli mohli být jen muži, a to s katolickým smýšlením. Škola byla úplně vydána církvi. I studijní fond byl vydán doзору a správě biskupů. Učební osnova triviálních škol se tímto vyhlášením příliš nezměnila. Učitelé se měli držet osvědčených metod a hlavně opakovali a procvičovali katechismus. Školství hlavní a normální zůstalo beze změny. Hlavní školy byly velice oblíbené a podle nich byly od roku 1849 upravovány i městské obecné čtyřtřídní školy, jejichž správci byli faráři. Jedinou změnou ve školství byla potřeba hlubšího vzdělání pro obchod, průmysl, řemeslo i hospodářství (Kádner, 1929). Od roku 1849 bylo dáno svolení k tomu, aby byly čtvrté třídy hlavních škol rozšířeny na 2 až 3 ročníky jako pokračovací školy. Tyto pokračovací školy zůstaly při hlavních školách a měly být přípravou pro chlapce,

kteří po absolvování vykonávali živnostenské, obchodní i hospodářské povolání. V učebních osnovách byl zeměpis, dějepis, aritmetika s účetnictvím, geometrie, přírodní vědy, kreslení a stavitelství. Tyto školy byly označovány jako nižší reálky nebo podreálky (Müller, 1911).

Ve školství došlo k velkému převratu, který byl způsoben válkami z let 1859 a 1866. Tento převrat nastal jak ve vnitřních i vnějších poměrech říše, tak také ve školství. Kolem roku 1859 je celkový stav školství bídny. Učení trvalo fakticky sotva 4 měsíce. Nebylo pomůcek, mimo dlouhé lavice a krčmářské stoly (Kádner, 1931).

V roce 1864 byl vydán zemský konkurenční zákon, kterým přestal vrchnostenský školní patronát. Přešel do školních výborů, a škola se tak stala věcí obce. To pomohlo ke zvyšování počtu škol a zavádění nových předmětů reálií. Obce rozšiřují již postavené budovy školy a shánějí vzdělanější učitele. Jedním z nejlepších období rakouské školy je doba od roku 1867 do roku 1879 (Kádner, 1926). Podnět k dokonalé reformě veškerého uherského národního školství dal až vznik politické samosprávnosti uherských zemí, a to po vyrovnání s Rakouskem v roce 1867 (Kádner, 1931).

Významný byl základní říšský zákon z 21. prosince 1867, protože věda i vyučování začaly být konečně svobodné. Každý občan měl právo založit školní ústav, pokud se prokázal příslušnou způsobilostí. A konečně - jedině stát má nyní nejvyšší práva v oboru všeho školství a výchovy. Zákonem z 25. května 1868 byl přidělen dozor nad školou státním orgánům (Kádner, 1931). Stát jako jediný dohlíží na celé školství a výchovu (Strnad, 1975). Škola je tak nadobro odtržena od církve a stát přebírá vrchní dozor. Faráři a školní výbory už nedohlížejí na školu, ale dozor se předává místním školním radám. Za vikáře přebírají dozor okresní školní rady a z biskupských konzistoří se stávají zemské školní rady. A o školství mají pečovat země samé. Školy se tak staly přístupny všem občanům, bez rozdílu vyznání (Kádner, 1931). Církev ale i nadále dohlíží na výuku náboženství. Vliv církve byl omezen jen na vyučování náboženství a náboženská cvičení. Schvalování učebnic, kromě učebnic náboženství, příslušelo jen školské správě (Kopáč, 1968). Mohli bychom říci, že tím byl zrušen konkordát. Výslovně byl ale odvolaný až v roce 1870, a to vlastnoručním dopisem císaře.

Teprve v dubnu, začala poslanecká sněmovna projednávat další říšský zákon, který měl uspořádat národní školy (Kopáč, 1968). Samotný říšský zákon byl vyhlášen 14. května 1869. Byl vypracovaný ministerstvem kultu a vyučování. Mezi hlavní autory

patřil Leopold Hasner, Adolf Beer a Julius Antonín Glaser. Říšský zákon definoval základní ustanovení o účelu a zřizování obecných škol, návštěvě školy, postavení učitelů, dále účel a cíl školy. „Školy obecné zřízeny jsou k tomu, aby dívky v mravnosti a náboženství vychovávaly, ducha jejich vyvíjely, známosti a zručnosti, jichž mají k dalšímu vzdělání v životě zapotřebí, jim poskytovaly a byly základem, by se z nich stali hodní lidé a občané“ (Kádner, 1929, s. 121).

Na základě říšského zákona se přestaly užívat názvy škol jako triviální, hlavní, farní či filiální. Nově se nazývaly školami obecným a dále podle počtu tříd např. jednotřídními, dvoutřídními. Místo reálek se zřizovaly vícetřídní obecné školy nebo měšťanské školy. Ve vícetřídních školách se měli žáci od čtvrté třídy rozdělovat dle pohlaví. Ve skutečnosti ale bylo mnoho škol smíšených. Poprvé byly rozděleny obecné ústavy na elementární na 6 let, vyšší obecné a měšťanské (Kádner, 1929).

Konzervativní kněžstvo se marně bránilo oddělení školy od církve. Starší zákonodárství v Rakousku uznávalo vyučování náboženství za přední a nejdůležitější předmět. Církev se obávala, že pokud se oddělí od školy, náboženství už nebude hlavním úkolem národní školy, přestane se dbát na to, aby školní knihy a výklad učitele neodporoval křesťanskému náboženství. Přestanou se přirozeným způsobem nařizovat modlitby před vyučováním a po něm. Všechno náboženské vzdělání se omezí jen na dvě až tři hodiny týdně. Nemohlo by působit na celou osobnost jednice, na jeho všeobecné uschopnění. Což by podle církve odporovalo cíli národní školy, která má působit na obecnou úlohu, rozvíjet dítě tak, aby dosáhlo cíle, který udělil Bůh všem lidem stejně, aby se pro budoucí povolání hodilo. Národní škola musí mládež připravovat na činný život ve státu, církvi, rodině a obci. Z toho vyplývá, že národní škola není výhradně vychovatelkou budoucích občanů státu, ale pomocný ústav, který se má spolupodílet s náboženstvím. Pokud se na výchově a vzdělání nebude podílet církev, odcizí se škola jejím pozitivním názorům. Škola má učit pravdě, ale nemůže pravdu teprve hledat a zkoumat, to je úloha vědců. Škola má rozšiřovat pravdu, která je obecně přijatelná pro poddané. Proto by škola měla učit jen pravdám všeobecně uznaným, aby nebyla jen prostorem nauk. Náboženství nemůže být nahrazeno pouhou moudrostí. Má-li škola vychovávat harmonicky vzdělané lidi, nesmějí se názory a nauky druhých knih potýkat s vírou, ale všechny školní předměty by měly být oživeny jedním křesťanským duchem, snášet se s ním a neodporovat mu. Proto má být

přikládána větší váha na mravní vzdělání dle křesťanských zásad než na vědecké vzdělání. I pedagogické ústavy by měly být spojeny s církví. Když se zřídily po roce 1850 učitelské ústavy, každý se zhrozil množstvím předmětů, které tam mají absolvovat. Stačilo by, aby se učitel vzdělal předmětům, které bude bezprostředně potřebovat. Vzdělání učitelů by podle církve mělo být položeno na náboženských základech. Můžou se naučit i širokému okruhu přírodních věd, ale na co technologii a mechaniku, podle církve by to mohlo mládeži uškodit a vychovat z nich údajně domýšlivé vševědy, nechutné mužatky a filozofky. A snadno by se tak mohlo stát, že učebnice, které neschválí církev, se postaví přímo proti pravdám a zásadám křesťanství. To by mohlo způsobit, že se původ lidí bude odvozovat od opic a objevily by se pak další pochybné teorie z geologie a přírodopisu, které by chtěly dokázat, že křesťanství je bajka. Zeměpis, dějepis, přírodopis a technologie nemohou být samostatné předměty na škole, protože žáci nejsou a nikdy nebudou schopni tak velkých znalostí obsáhnout. A i tak by se musela školní docházka protáhnout o dva nebo tři roky a stejně by to vedlo ke zmrzačení ubohých dětí a zotročení učitelů. Národní škola se nemůže honit za myšlenkami vědy, za soustavami bez obsahu a jasného cíle. Její úlohou je pomáhat opravdovým cílům - potřebám církve a státu. Ani stát, ani rodina nemají právo využívat školu jen pro sebe. Náboženské vyučování je pro celou společnost nejdůležitější a bez něho vlastně není žádného vzdělání. Církev údajně nežádala o absolutní nadvládu nad školou, ale neměl by ji mít podle ní ani stát. Tímto se stát dopouští bezvlády proti církvi. Církev sama sebe považovala za velkou pomoc učitelům a správcům škol. Radila mladým učitelům co učit, jak učit a jakými metodami (Skočdopole, 1868). Ale skutečnost byla taková, že držela učitele v poddanství a nedovolovala mu seznámit se s novými poznatky v pedagogice (Strnad, 1975). „*Uvažme ale, zdali národní škola, skutečně tak důležitá jest a zda tolik působiti může pro vzdělanost a blaho národa, aby se s pravdou říci mohlo, že od ní všecka vzdělanost národův pochází, a že obecná vzdělanost v té míře pokročí, v které se národním školám větší úloha přidělí*“ (Skočdopole, 1868, s. 28). Tímto výrokem chce zoufalá církev poukázat, že u vzdělaných lidí pochází málo vědomostí z národní školy. Vysvětlují to tím, že dítě v národní škole má málo rozvinutý mozek, je doslova plaché, duchovně nezralé.

V této době už bylo jasné, že se církevní život radikálně změní a oddělí se od školy. Dokládá to argument biskupa: „*Uvažme také, kolik lidí, ježto se učili v národní*

škole čísti a psátí, užívá v dospělém věku svém umění tohoto v té míře, aby se až i skorem říci nemohlo, že užívání to a užitek jeho, nestojí za čas, jehož k tomu vynaložily“ (Skočdopole, 1868 s. 28.). Jinými slovy se podle duchovních přeceňuje důležitost psaní a čtení. A neustále se poukazuje na počet gramotných v zemi jako doklad jejího rozvoje. Ale bylo snad dříve pilných řemeslníků a rolníků méně? Byli méně pilní jen proto, že neuměli číst a psát? (Skočdopole, 1868). Tato myšlenka je natolik zpátečnická a zastaralá, dokazuje jen zoufalost celého duchovenstva, které se marně brání obrovské ztrátě svého vlivu. A bojí se, že škola se obrátí proti církvi. Z jiného úhlu pohledu ale také dokládá, jak špatná úroveň vzdělání a školství byla. A to zvláště na přelomu 18. a 19. století, kdy se některé děti velice obtížně a hlavně málo naučily gramotnosti nejen z důvodu přeplněných tříd, ale také v důsledku špatných metod výuky, jako např. slabikování. Mohlo se stát, že dítě dokončilo obecnou školu - zapomnělo brzy psát a za čas se neumělo ani podepsat (Slaměník, 1907).

Církev v této době často argumentovala, že má historické právo na školu. Nemohla pochopit, že toto právo je v rozporu s potřebami nové společnosti. Klerikálové se sami vzdělávali, ale přitom byli proti lidovému vzdělávání. Největší oporou klerikalismu byla lidská nevědomost, jen tak mohli ovládnout člověka se vším všudy. Co se nelíbilo církvi, nemělo přístup do školy (Pátek, 1906).

3.3. Školy obecné a měšťanské

Nová společnost chtěla vychovat co možná nejlepší a nejzdatnější rolníky, řemeslníky a obchodníky. Proto jim bylo potřeba poskytnout nejdříve důkladné všeobecné vzdělání, které vychovává dokonalého člověka, bez ohledu na to, kterému povolání se bude věnovat. A právě takové vzdělání by měla poskytovat škola obecná (Mráček, 1908). Každá obecná škola byla založena zcela nebo zčásti na náklady státu, země nebo obce. Škola byla veřejným ústavem, kam mohli chodit žáci jakéhokoli náboženského vyznání. Pokud byla škola udržována jiným ústavem, jednalo se o školu soukromou. Učební plány stanovil ministr kultu a vyučování po návrhu zemských školních úřadů (Kádner, 1929).

V každém školním okrese byla zřízena okresní učitelská knihovna. Učitelé na ní museli z počátku přispívat půl procentem z platu po dobu několika let. Sloužila k dalšímu vzdělání učitelů (Kádner, 1929).

Počet hodin týdně byl stanoven na 30. Počet žáků, kteří chodili do jedné třídy, byl 80. Snadno se mohlo stát, že se veškerá činnost učitele zvrhla na pouhé hlídání a opatrování žáků. O řádné výchově a náležitém vyučování nemohla být ani řeč (Mráček, 1908).

Školy měšťanské vznikly místo bývalých podreálek. Vzdělání z této školy bylo vyšší než v obyčejné škole obecné. Bylo zaměřeno na průmyslové a rolnické potřeby. Bylo přípravou i pro učitelské ústavy. Učební osnova obsahovala hlavně předměty reálií, počty, měřictví a kreslení. V měšťanské škole se žádné úlevy od školní docházky neposkytovaly. Tato škola byla povinná pro všechny děti, které ukončily 5. ročník obecné školy s dobrým prospěchem a nedosáhly ještě věku 14 let. Byla zřízena v každém okrese. Měla 4 nebo 6 ročníků (Kádner, 1929).

Obecné školy byly základem a kolébkou budoucnosti národa. Do školy obecné jsou novými zákony zavedeny mimo trivium ještě přírodopis, přírodopyt, zeměpis, dějepis, měřictví, zpěv a tělocvik. Školní docházka byla rozšířena z šesti na osm let kvůli rozšíření předmětů. Poslední 3 roky byly realizovány školou pokračovací (Kádner, 1929). „*V těchto školách se mají všechny schopnosti a síly člověka povzbuzovati, vyvinovati a zdokonalovati, v nich mají se žáci schopnými učiniti k jejich budoucímu povolání, mají se jim smysly a mysl otevřítí, aby poznávajíc svět, a co na něm jest, bezpečně kráčeli po dráze života vezdejšího a došli cíle, života věčného*“ (Jánský, 1874, s. 15.).

3.4. Novela říšského zákona

Podle říšského zákona bylo účelem obecné školy, aby žáci byli vychováni k mravnosti a zbožnosti. Aby se rozvíjel jejich duch, poskytovaly se jim vědomosti a znalosti, které mohou využít k dalšímu vzdělání v životě. Aby se z dětí stali jednou řádní lidé a občané. Definitivní vyučovací řád zdůrazňuje důležitost nábožensko-mravní výchovy. Škola má učit děti úctě k mocnáři, vážnosti k zákonům i státnímu pořádku, lásce k rodnému lidu a společné vlasti, náboženské i národní snášenlivosti. Měla by pěstovat smysl pro všechno pravdivé, dobré i krásné a snažit se o to, aby vychovávala dobrou a přímou, šlechetnou povahu. Kromě toho se zaměřovala, jak bychom dnes řekli, na prevenci sociálně patologických jevů, jako například potřeba kázně ve škole i mimo ni, zákaz spolků i návštěvy hostinců a veřejného vystupování bez svolení

školních úřadů. Obecná škola má kořeny v lidu, v obci, ve státu a také v církvi. Proto se mají podílet na činnosti školy všichni (Müller, 1917).

Celkově se říšským zákonem zvyšovala lidová vzdělanost. Dopomoci k tomu mělo prodloužení školní docházky do 14 let a postupné rozšíření měšťanských škol. Po emancipaci školy od církve se výrazně rozšířil obsah vzdělávání. Říšskými zákony mělo dojít k modernímu vývoji národní školy, která se postupně osvobozovala od zpátečnických vlivů církve (Kopáč, 1968).

Říšským zákonem se zvýšilo školné. Od roku 1870 se zavedl školní a vyučovací řád. Platil pak po celá desetiletí. Podrobně upravoval poměry na národní škole. Obsahoval předpisy, které se týkaly školní docházky, doby vyučování, propouštění ze školy, školní kázně, povinnosti učitelů a učitelských konferencí. Tělesné tresty byly přísně zakázány. Cílem veřejné výchovy má být upřímný a ušlechtilý charakter. Vyučování jednotlivým předmětům, bylo upraveno podle metodických zásad herbartovské tradice (Kopáč, 1968). Tímto zákonem se školství centralizovalo. V Čechách to ale bylo považováno za poškozování samosprávy a budilo v národě odpor, i když nové zákony přinášely mnoho výhod (Kopáč, 1968).

Od 70. let k tomu byla vydaná další školská nařízení - o vydávání učebnic a pomůcek, o zařízení školních budov. V říšské radě se objevovaly pokusy o to, aby tento zákon byl omezen nebo podstatně změněn. Vláda byla donucena vydat novelu k říšskému školnímu zákonu. Reagovala tak na mnohé spory a chtěla sjednat škole klid (Kádner, 1929).

Odporem katolického duchovenstva byla stvořena v roce 1883 školská novela, která byla vyhlášena jako zákon 2. května 1883 č. 53. říšského zákoníku. Tato novela měnila některá ustanovení zákona z roku 1869. Navrhováno bylo, aby se školní docházka zkrátila na 6 let. To se naštěstí nestalo, ale kompromisem bylo zřízení školních úlev (J. Kopáč, Dějiny české školy a pedagogiky). Vztahovaly na venkovské děti obecných škol, které po dobu celých šesti let školu navštěvovaly a účastnily se vyučování (Čelakovský, 1886). Úlevy se vztahovaly i na nemajetné obyvatele ve městech a městečkách (Šústal, 1921). Zřizování úlev znamenalo omezit vyučování na jistou část roku nebo o jednotlivé dny v týdnu. Touto novelou se na venkovských školách připouští polodenní vyučování, pro které jsou zřízeny zvláštní osnovy. Úlevy se mohly poskytnout dětem celé školní obci, pokud o to požádali zástupci všech

přiškolených obcí na základě usnesení obecního zastupitelstva (Kopáč, 1968). Dětem se mohly poskytovat úlevy v návštěvě školy po dvanáctém roce, ale vyučování v sedmém a osmém školním roce nesmělo odpadnout úplně. Poskytnutá úleva nesměla zabírat průměrně víc než polovinu normální vyučovací doby. Nejčastější úlevy byly poskytovány tím způsobem, že žáci chodili v zimních měsících do školy a v letních nechodili vůbec. O úlevách jednotlivých dětí rozhodovala okresní školní rada (Šústal, 1921).

Školním řádem z 20. srpna 1870 se přesně definovaly povolené omluvy v docházce. Za podstatnou omluvu se pokládá, když dítě onemocní, je špatné počasí nebo neschůdná cesta do školy. Důvodem mohlo být i to, že se jednalo o chudé děti, které v zimě neměly dostatek oděvu (Jánský, 1874).

Od této chvíle byl velice patrný neklid v obecném rakouském školství. Novelou z roku 1883 byla zase více provázána škola s církevním životem (Kopáč, 1968). Počet žáků na jednoho učitele se zvýšil na 100 a ještě se navíc do toho nezapočítávali žáci, kteří měli polodenní vyučování. Učitelská místa se mohla zrušit i bez pětiletého průměru žáků. Řídící učitel měl být způsobilý učit náboženství, proto měl být stejného vyznání jako většina žáků. Měšťanské školy se měly oddělit od obecných a měly také vlastní zvláštní osnovy.

Touto novelou se zhoršilo postavení učitelů. Oficiálně byl školní úřad stále veřejný, učitelem mohl být jakýkoli občan, který složí příslušné zkoušky, ale ve skutečnosti odpovědným správcem školy mohl být ustanoven jen ten učitel, který byl schopen vyučovat náboženství, ke kterému se přiznává většina žáků příslušné školy. Tato novela také omezovala obsah výuky učitelů. Do vzdělávání učitelů se tak znovu začlenila hra na varhany, klavír, rozšířila se výuka náboženství. Velice se omezila výuka pedagogiky a všeobecně vzdělávacích předmětů. Metodika podávala jen šablonovité návody k vyučování jednotlivých předmětů obecné školy. Ovlivňovala i zemské učitelské konference, které se mají konat jen jednou za šest let. Novela se dotkla i disciplinárního řízení učitelů. Učitelé byli stíháni nejen za porušení školních povinností, ale i za takové mimoškolní chování, kterým utrpělo újmu vážné postavení učitelů. Často se toho zneužívalo - aby mohl duchovní potrestat učitele, který se projevil politicky nebo hájil školu proti neoprávněným útlakům klerikálů (Kopáč, 1968).

Všechno učivo obecné školy se rozvrhlo na osm školních let. Ve školách ménětřídních jsou zavedena oddělení podle věku a vědomostí žáků. Během osmi školních let musí mít žák stejné znalosti a neměl by být rozdíl ve vědomostech žáků mezi jednotřídní nebo více třídní školou. Postup z jednoho oddělení do druhého nastává na konci školního roku (Šafránek, 1918).

3.5. Organizace vzdělávání

Zemská školní rada vydala nové osnovy pro obecné školy jednotřídní až osmitřídní (viz. Příloha 10.14.). V okresních konferencích zpracovali učitelé podrobnou osnovu pro různé kategorie škol, pro které rozvrhli učební látku na jednotlivé měsíce. Učební látka a její rozvrh se řídily počtem tříd. Proto byly vydávány podrobné osnovy učiva pro jednotlivé kategorie škol zvlášť. Učební látka byla jiná pro školy jednotřídní a dvou třídní až po osmitřídní. Osnovy učiva vycházely často a učební látku pravidelně doplňovaly a rozšiřovaly. V osnovách bylo přesně vymezeno, kolik hodin týdně se mají jednotlivé předměty vyučovat. Dále tam byly stanoveny hlavní normy, které měli učitelé dodržovat při sestavování rozvrhu hodin, přizpůsobeného místním podmínkám. Ale už v této době nebyla opomenuta důležitost pořadí předmětů ve vyučovacím rozvrhu. V období, kdy byla škola pod nadvládou církve, bylo bohužel doporučováno, aby na prvním místě bylo náboženství, zatímco vyučovací jazyk a počty byly řazeny na dobu, kdy je více světla - na poslední dopolední hodinu a první hodinu odpolední (Šústal, 1921).

Rozvrh hodin měl být stanoven s ohledem na určité zásady, které jsou velice podobné dnešním. Předměty, které vyžadují nejvíce pozornosti, jsou pro žáky náročnější, byly vyučovány v dopoledních hodinách, tedy mezi prvními hodinami školního půldne. Každou přibývajícím hodinu by měl následovat předmět, který méně ztěžuje mysl (Šústal, 1921).

Na obecných školách se žáci rozdělují na 8 školních let. Ve škole osmitřídní připadl jeden školní rok na jednu třídu. V ostatních kategoriích škol připadly na třídu dva, tři i všechny ročníky. Všechny nelze učit zároveň, proto se žáci rozdělili v rámci jedné třídy podle věku, schopností do oddělení. Na škole jednotřídní ve dvě, nedílné ve tři skupiny, kde se každá zvlášť, ale ve stejném čase a stejným učitelem vyučuje. Učitel učí jedno oddělení přímo, druhé nepřímo vypracovává úkol samostatně, bez pomoci

učitele. Nepřímé vyučování se jmenovalo *tiché zaměstnání*. Rozvíjelo samostatnou práci žáků. Ale učitelovu pozornost to rozptylovalo, ztěžovalo kázeň a ubíralo to místo účinnějšímu přímému vyučování. Učitel nemohl náležitě působit na představitost a citovost žáků. Čím byla škola ménětřídní, tím více potřebovala svědomitého a zkušenějšího učitele. Musel tyto vady zmírnit svou prací. Vyučování nepřímé mělo účelně doplňovat vyučování přímé, mělo být tedy přípravou nebo opakováním (Klika, 1895).

Počet tříd školy se řídil počtem školou povinných dětí v obvodu místní školy a také počtem učitelských míst. Správce školy byl vždy i současně třídním učitelem jedné třídy. Pro každý rok či stupeň žákova věku se měla zřídit postupná třída. Dělo se to jen tam, kde to bylo možné. Nejčastější byly třídy jednotřídní nebo dvoutřídní. Na obecné škole se přidělovalo veškeré vyučování v jedné třídě zpravidla jednomu učiteli, který vyučoval svou třídu odděleně od ostatních tříd (Šústal, 1921).

Nejníže byly organizovány třídy jednotřídní o třech odděleních. Vyučování po skupinách bylo dovoleno v náboženství, tělocviku, zpěvu, ženských ručních prací, a to nejvýše 40 žáků bez ohledu na třídní rozdělení (Kádner, 1931).

Zpočátku nebyla nařízena ani stanovena určitá vyučovací metoda pro vyučovací předměty z důvodu nízkého vzdělání učitelů. Bylo pouze nařízeno, aby metody, které budou použity, dosáhly takových výsledků, aby všechny děti normálního nadání dosáhly vyučovacího cíle. Ale bylo přesně stanoveno, kterými pomůckami má být škola vybavena, např. školní knihovny, přírodniny. To stanovilo ministerstvo vyučování pod dohledem zemské školní rady (Šústal, 1921). Školní knihovny museli učitelé zkontrolovat a svým podpisem ručit, že se v knihách nenachází nic závadného mravně, vlastenecky nebo nábožensky.

Učební osnovy byly poprvé stanoveny 12. 7. 1869. Obsahovaly účel vyučování, rozpracovaný pro jednotlivé předměty. Hlavní zásady přešly do školního a vyučovacího řádu. Žádnému předmětu se nemá vyučovat tak, aby se nevztahoval k předmětu jinému. Všechny předměty se mají považovat za jeden celek, a proto se při vyučování k sobě mají vztahovat (J. Klika, 1895).

V roce 1885 byly nové osnovy, na nichž byl zřetelně znát vliv říšského zákona a působení Herbartovy pedagogiky. Ale první osnovy pro české obecné školy, první

samostatná česká práce, nikoliv jen překlad německých osnov, přišly až v roce 1915 (Pešek, 1917).

Obecné školy před světovou válkou obsahovaly tyto předměty: náboženství, čtení, psaní, vyučovací jazyk, počty s měřictvím, oblasti z přírodopisu, přírodopytu, zeměpisu, dějepisu, kreslení, zpěv, tělocvik pro chlapce a ruční práce pro dívky (Kádner, 1926).

Školství v dnešní podobě je výsledkem staletého vývoje. Hlubokou stopu v něm zanechaly náboženské, politické, hospodářské, kulturní, sociální a mnohé další ideje. Péče o výchovu přestala být jen výhradním rodičovským zájmem. Stávala se sociální funkcí. V prvních dobách křesťanské vzdělanosti to byly ruce církve, co držely školu. Stát pozvolna zbavoval církev práv na školu. Začal chápat poslání školy, prohlásil školu za záležitost státní. Vzdělání se začalo postupně šířit z privilegovaných vrstev na další stavy a posléze i na prostý lid (Hronek, 1923).

Přes různé druhy škol, od farních, klášterních, katedrálních, elementárních, obecných se vytvořily národní školy. Nesmírná důležitost národních škol spočívá v samém začátku školní vzdělanosti a mnohdy byla také školou jedinou, kterou žák mohl navštívit (Kádner, 1929).

3.6. Statistika

Statistika obecných škol v Čechách z roku 1853 - obecných škol bylo 3431 a zvláštních škol pro dívky 49. Z celkového počtu obecných škol bylo 1814 českých a 1574 německých, industriální vyučování bylo zavedeno na 102 škol. Opakovacích škol v tomto roce bylo 3513. Katechetů ve všech obecných školách bylo 1392, učitelů na obecných školách 3126, podučitelů obecných škol bylo 2424 a industriálních učitelek 113. Počet všech přiškolených míst v Čechách činil 13 029. Děti školou povinných bylo 585 497 a nedělní školu navštěvovalo 228 155 dětí. Z celkového počtu žáků školou povinných 585 497 chodilo do školy jen 558 523. V tomto roce z denních žáků zanedbávalo školní vyučování 26 974 žáků. V celém českém království bylo 3493 školních budov (Gabriel, 1891).

Statistická data byla velice pečlivě sbírána každý rok zemskými školními úřady. Sbírána byla podle přesných kategorií, které definoval výnos ministerstva č. 13271 ze dne 7. března 1906. V roce 1906 bylo v Rakousku 20 036 obecných škol. Nejvíce bylo

jednotřídních 6 837 a dvoutřídních 6 137, nejméně sedmitřídních a osmitřídních. Dohromady všech tříd i s paralelkami bylo 57 283. Průměrně tedy na jednu školu připadaly tři třídy. Až 88 % obecných škol bylo smíšených. Podle vyučovacího jazyka bylo 25% českých škol, 13,3 % polských škol, 4 % slovenských škol, 2,6, % srbochorvatských, 11,8% ruských, 0,7% rumunských, 3% italských a 51 % německých. Tímto je opravdu zřejmá národní nespravedlnost ve prospěch německé národnosti. V roce 1912 bylo v Čechách 121 školních okresů, z toho 67 českých a 55 německých. Veřejných škol bylo 5640 s 18806 třídami, většinou smíšenými. Průměrný počet dětí byl 54 na třídu českou, 51 dětí na třídu německou.

Nejvíce dětí na třídu bylo na Klatovsku, nejméně v Praze. Z celkového počtu 5640 veřejných škol bylo v českých okresech 3284 a v německých 2356. Nejvíce bylo dvoutřídních tříd, a to 33%, a pětítřídních 21%. I u nás byla snaha, aby školy ménětřídní nahradily školy vícetřídní, které zaručují lepší prospěch a vzdělání. Koncem roku 1912 byl počet dětí školou povinných 1 157 810 a z toho 580 712 chlapců a 577 090 dívek. Učitelů obecných škol bylo 15 466 mužů a 3 469 žen. Kromě toho působilo ve škole 622 katechetů a 3378 industriálních učitelek (Kádner, 1931).

Celkový stav obecného školství v Rakousku-Uhersku byl různý. Nejpokročilejší byl na území koruny české a v Dolních Rakousích, nejhorší byl v Haliči a přímořských zemích (Kádner 1931).

Pokud by bylo možné shrnout celé obecné školství v Rakousku-Uhersku, nebylo ani národní, protože se v něm spousta dětí slovanských odnárodňovala. Nebylo ani obecné, protože skoro tisíce dětí v Haliči a přímoří nenavštěvovaly školu vůbec. A nebylo ani bezplatné, protože se platilo školné. Uvnitř obecného školství v Rakousku byla určitá stagnace, dalo by se říci i úpadek (Kádner, 1931).

3.7. Zřizování škol – zásady a normy

Státní veřejné školy zřizovala vláda na místech, kde to bylo potřebné. Říšským zákonem se z obecných škol staly veřejné ústavy. Mohly se otevřít všude, kde se nacházelo v jedné nebo více osadách, dvorcích nebo samotách, ležících v okruhu jedné hodiny cesty, nejméně 40 dětí ve věku povinné školní docházky, dle pětiletého průměru. A musely chodit do školy i více než 4 km vzdálené. Kde se v mezích této vzdálenosti vyskytovaly překážky, kvůli kterým děti nemohly školu pravidelně navštěvovat, např.

neschůdná cesta, povětrnostní vlivy, zřizovaly se expozitury nebo exkurendní štace. Expozitura spočívala v tom, že mladší učitel býval vyslán na místo, odkud děti do školy chodit nemohly, aby tam vyučoval tak dlouho, dokud trvala překážka. Exkurendní štace znamenaly, že mladší učitel docházel vyučovat na takové místo nejméně třikrát týdně. Tyto formy vyučování se zřizovaly bez ohledu na počet dětí po rozhodnutí zemské školní rady. Zřizovaly se jen na omezenou dobu, než se postavila nová škola (Šústal, 1921). Školy byly udržovány státem, zemí nebo obcí a přístupné všem dětem různého náboženského vyznání. Zvelebování školy patřilo do nejdůležitější záležitosti obce. Proto právě ony musely poskytnout stavební pozemek nebo alespoň věnovat určitý příspěvek. Z příspěvků všech občanů, tedy ze státních daní, byla obec povinna zřídit fond. Mezi její další povinnosti patřilo pečovat o budovu školy, udržovat ji a také dohlížet na její výstavbu. Pokud někde nebyla žádná škola, tedy ani církevní, soukromá nebo státní, byla politická obec povinna zřídit ústav pro všechny děti, bez rozdílů vyznání, nebo se mohlo k otevření školy přidružit několik obcí sousedních (Jánský, 1874).

Vydržování obecných škol i jejich zřizování se změnilo po roce 1870 zemským zákonem a stalo se společnou záležitostí celého školního okresu. Všechny příjmy obecné školy se tím přesunuly do okresních pokladnic. Mohlo se stát, že finance na opravu školy ze školního okresu nestačily, v tomto případě měly zemskou finanční podporu. Od roku 1874 měly opět školní obce spravovat náklad škol. Spravovat školy obnášelo opravy, údržby a zřizování nových školy. Pokud neměly dost peněz, pomohla jim právě zemská podpora. Školní obec zajišťovala starost o nájem, topivo, čištění místností, osvětlování, ale také i opatření bytu pro ředitele školy, hospodářské místnosti, včetně placení pojištění proti ohni (Šústal, 1921).

Při výstavbě nové školy musel pozemek prohlédnout lékař a schvalovala ho okresní školní rada. Té se musel předložit ke schválení stavební půdorys s vyobrazením školních lavic, stolů i školních tabulí. Pokud se stavěla větší školní budova, bylo nutné myslet i na knihovnu a místnosti k úschově pomůcek, místnost pro řídícího učitele (Šústal, 1921).

Přesné požadavky byly kladeny na to, aby dveře, síně i místnosti byly dostatečně široké, u hlavních chodeb ne méně než 2 metry a u schodů ne méně než 1,5 metru, hlavně také dostatečně světlé. Pokud byly ve škole umístěny schody, měly být z cihel

nebo kamene, opatřeny dřevěnou pokrývkou. Výška jednotlivých stupňů měla být od 0,135 nejméně metru do 0,150 metru a šířka 0,34 až 0,31 metru. Nebylo dovoleno, aby školní světnice sousedila s obydlím prostorem. Školní budova měla mít místnosti jen k určenému školnímu účelu, pokud by tam snad měly být místnosti pro obecní správu, musely být od ní zcela odděleny a neměly mít ani společný vchod. Počet vyučovacích místností závisel na počtu učitelů, kteří tam měli učit. Třídy měly být suché, světlé a prostorné. Mělo se myslet i na to, že počet žáků se bude zvyšovat tak, aby se jich do třídy vešlo víc, než byl současný počet (Šústal, 1921).

Pokud to bylo možné, měla být okna školní světnice obrácena na jih. Ale neměla být umístěna tak, aby se k nim ubírala větší pozornost dětí, aby se více nezajímaly o to, co se děje venku než uvnitř. Každé školní stavení mělo mít prostornou učebnu. Velikost učební třídy byla podřízena počtu dětí (Šafránek, 1897). Stanoveným zákonem to nikdy nemělo přesáhnout více než 80. Ve skutečnosti se tak dělo velice často. Na jednoho žáka byl stanovený prostor 0,6 čtverečních metrů. V učební třídě se také musel vyhradit prostor pro kamna. Kamna měla být plášťová nebo hliněná. Nejlépe měla být umístěna ke stěně, jež ležela naproti hlavní stěně s okny. Ohniště železných kamen mělo být vyloženo cihlami. Podlaha měla být v lepším případě z tvrdého dřeva, pokud z měkkého, měla se občas polévat horkým olejem lněným. K osvětlování světnic se používal svítíplyn, pokud bylo možné jej sehnat, jinak postačil olej nebo petrolej v lampách, které visely po stěnách. Po vyučování se musela třída důkladně vyvětrat. Školní lavice měly být přiměřeně velké a každá škola byla povinna mít minimálně tři velikosti těchto lavic, nejlépe o dvou sedadlech. Když žák seděl v lavici, důležité bylo také dbát o správnou vzdálenost mezi deskou stolu a okem. Umístění školních lavic muselo respektovat zásadu, aby všichni žáci dobře viděli na učitele i tabuli, stejně tak učitel aby dobře dohlédl na žáky a mohl na ně snadno kázeňsky působit. Lavice měly zapuštěné kalamáře a musely mít zakulaceny hrany (Čelakovský, 1886). Lavice pro tři žáky měly mít předepsanou délku 5 stop a 3 palce, šířka 2 stopy. Lavice pro čtyři žáky měly mít délku 7 stop, pro šest žáků 10 a půl stopy. Ke školnímu vybavení patřila velká černá tabule, skříň k uschování knih pro chudé žáky a židle pro inspektora, faráře a místního školního dozorce. V každé třídě byl vyvěšen rozvrh hodin a školní řád (Šafránek, 1897).

Každá škola musela být opatřena dobrou pitnou vodou. Pokud nebylo možné zřídit vodovod, vystavěla se krytá studna, případně v nejkrajnějším případě postačily alespoň kádě naplněné vodou, po případ kdyby náhodou hořelo (Čelakovský, 1886). Předpisy ministerstva z roku 1875 nařizovaly hygienické vlastnosti školy. Má být postavena na suchém místě a pokud možno uprostřed školní osady. Budova neměla být v blízkosti hlučných ulic, pokud to jinak nešlo a musela být postavena u silnice, měla se mezi budovu a silnicí zřídit školní zahrada nebo tělocvična (Čelakovský, 1886). Škola nesměla být spojena s nájemním domem. Nebylo doporučeno umístit učebny do těsné blízkosti bytu učitele (Šafránek, 1897).

Říšský zákon dále nařizoval ke každé škole postavit zvláštní místo pro tělocvik, na venkově i pokusnou zahradu a hospodářské pole. Rozšiřování škol o další třídy bylo také přesně stanoveno, a to podle tříletého průměru celkového počtu žáků. V praxi to vypadalo tak, že na každých 80 dětí se počítala jedna třída (Šafránek, 1897).

Přiškolení a odškolení obcí bylo ponecháno okresnímu školnímu dozorcí a krajskému komisaři. Společně vzdálenost školních obcí vyšetřili (Šafránek, 1897).

3.8. Proměny role učitele a nároky kladené společností

Zpočátku byl venkovský učitel ještě prostý, málo učený a sloužil lidem v muzikální a písařské oblasti. Tento lidový učitel dovedl mimořádně dobře spojovat úkoly, které měl na starosti. Dosahoval dobrých výsledků těmi nejprostšími prostředky. Byl služebníkem církve, vrchnosti a pracoval pro lid v nejrůznějších oblastech života a byl jim spíše pomocníkem. Sám byl ještě existenčně závislý (Strnad, 1975).

Vesnický učitel měl důležitý vliv na občany, kromě toho byl služebník faráře, stejně jako elementární učitel předměstské školy pro mládež pracujících vrstev. Vzdělání lidu bylo důsledně zanedbáváno. Vlastenecký učitel svým kladným přístupem k potřebám lidových vrstev pomohl lidem překonat absolutismus v Rakousku. Odedávna se drželi zdravého lidového jádra naší národní společnosti a dovedli se zbavit staré závislosti a pokrokově sloužit novým úkolům. Venkovský učitel udržoval dobrou pohodu lidu, nenáročně sloužil společenským potřebám nejširších lidových vrstev v době, kdy tu nebylo nikoho jiného. Zasloužil se o přeměnu školy ve školu národní. Zatímco městský učitel byl povýšen do stavu úřednického, učitelům hlavních škol byla od roku 1804 schválena penze, vesnický učitel doslova živořil. Základ služného byl 100

zlatých a v případě školní neschopnosti byli odkázáni na ústavy pro chudé. Až do roku 1848 byl vesnický učitel těmito podmínkami utlačován. Vystihuje to i Metodní kniha Peitla: „aby na tomto světě nedoufal v odplatu, která se mu dostane na onom světě“ (Strnad, 1955).

Pokud se objevily nějaké petice ohledně stížností na malý učitelský plat, děkanátní nebo konzistoriální dozorcí měli vždy pohotová slova plná útěchy: „*Milí pánové, vaše práce jest tak nesnadná a zároveň tak záslužná, že na tomto světě, jak by příslušelo, ni odměnění býti nemůžete!*“ (Slaměník, 1907, s. 65.) A učitelstvo bylo zase umlčeno a těšilo se na „nebeskou“ odplatu dále, až do roku 1856 se 100 zlatými, později 200 zlatými - až do vydání nových školních zákonů (Slaměník, 1907). Celkový vývoj kantora k učiteli-vlastenci probíhal od podléhání moci církve jako kostelní služebník, za osvícenství jako nejnižší kategorie vychovatele v duchu tereziánského a josefínského absolutismu. Ve všech těchto etapách sloužil kulturním potřebám pracujícího lidu, zejména právě na venkově. Charakter jeho práce se měnil, úloha muzikanta ustupovala do pozadí. Už nebyl jen horlivý varhaník, ale i vlastenecký učitel. Ve dvacátých letech 19. století ještě používal muzikální dovednosti, ale jen jako jeden z prostředků lidovými. Hudba přestala být vlasteneckému učiteli jeho hlavním zdrojem obživy. Měnil se tím, že přizpůsoboval svou činnost potřebám lidu (Strnad, 1955).

Skutečnost, že učitel holdoval pití, nebyla na začátku 19. století nijak neobvyklá. Učitel byl okolnostmi donucen, aby si přivydělával. A protože jeho největší předností a kvalifikací byla obvykle hra na hudební nástroje, přivydělával si většinou hraním. Na pohřbech, na svatbách, v hospodě, tedy v prostředí, kterém mu bylo neustále nabízeno pití, ale také pitím bylo jeho hráčské umění oceňováno. Až vydáním Schulkodexu bylo definováno, aby šel učitel žákům příkladem. Měl se vyvarovat všeho, co by ho uvrhlo v posměch a opovržení. Bylo jim zakázáno hrát na svatbách a v hospodách. Pozitivní vliv na změnu vztahu k alkoholu mělo i postupné zkvalitňování vzdělání, v časově se prodlužujících kurzech. Mnoho chudých dětí mělo k večeři vícestupňové pivo a chléb. Býval to častý pokrm. Žáci ho dostávali dokonce jako občerstvení na školních výletech (Morkes, 1999b). Proto má učitel poučovat žáky o nebezpečí alkoholu. Má jim jít příkladem a také poučovat rodiče (Šejnoha, 1900).

Ve městech absolutistický centralismus odměňoval učitele, který se přizpůbil požadavkům učit německy a dopomáhal k odtržení městského člověka od života

národního lidu. Venkovský učitel zůstal tradičně spojen s lidmi pracujícími na venkově. Jeho příjmy byly skoro po celou dobu dotovány lidmi a velmi málo bylo vydáno z vrchnostenské pokladny. Byl odkázán na příjmy chudých lidí. Vztah tehdejšího učitele k lidem v obci byl dán vážností, kterou si sám získal. Mohl si neuspořádaným životem a alkoholem sám podkopat přízeň. Pokud měl dobrý vztah ke kněžstvu, získal patřičnou důstojnost. Lidé sice věděli, že hmotné zabezpečení učitele je žalostné, ale v jistém smyslu jej pokládali za osobnost církevní (Strnad, 1955). „*Tu se povídá, co vše se učiteli svěříje; celý národ je mu svěřen, všecko blaho od něho závisí, on sám člověčenstvo vodí světem až k nebi a konečně sám jako hvězd bude prý zářiti na obloze nebeské! Tak mocná a důležitá osoba jest učitel a přece musí zde na světě – nouzi tříti hladem mříti?*“ (Kádner, 1929, s. 235).

Požadavky na učitele vymezoval Schulkodex z 11. 8. 1805. Učitel měl mít zdravé tělo, dobrý zdravý rozum, zdravé smysly a dobrou výřečnost. Doslova to měl být bohobojný muž, příkladný žactvu. A měl se vyvarovat všeho, co by ho uvedlo v posměch a opovržení. Důraz se kladl na to, aby nežil zpustle, aby se nepotuloval a zanechal „hluboce zakořeněného pekelného chlastu“. Při odměnách a trestech měl být nestranný. Žáci v něm měli vidět spíše milujícího otce. Vztah mezi učitelem a rodičem měl být přátelský a upřímný. Učitelské postavení svazovalo a ovlivňovalo i jeho soukromý život, jenž měl jít příkladem, jen tak je možné budovat vážnost učitele. Proto bylo učitelům doporučeno udržovat v domech pořádek a čistotu, mír a manželskou snášenlivost. Nezbytné bylo pečovat i o dobrou výchovu vlastních dětí a hospodářství. Nebylo toho málo (Morkes, 1999a).

Na začátku 19. století se měl přísně držet učební látky v učebnicích. Rozšiřovat jakýmkoliv způsobem učivo měl přísně zakázáno (Kádner, 1926). Striktně bylo nařízeno dodržovat metodní knihy. Dle těchto metod se vzdělávala hlavně paměť, rozum a také srdce. Učitel měl především dohlížet na to, aby si učivo osvojené nazpaměť řádně osvojili a udrželi. Mezi učivo patřilo jen to, co bylo pro žáky nutné, co upotřebili (Faimonová, 1900).

Práce učitele se vyznačují službou kostelní a službou lidu. Mezi jeho činnosti tedy patřilo psát registr narozených dětí, stal se písařem rejstříků a matrik, byl varhaníkem, zvoníkem, kostelníkem, dokonce býval kmotrem na svatbách. Také iluminoval modlitební knížky a jiné příležitostné rukopisy. Také opisoval hudební

partitury, zvláště pokud měl pomocníka, který za něj vyučoval. Proto u nás existovala tak vyspělá hudební kultura. Učitel je osobnost těsně spjatá s životem svého prostředí, z kterého nemohl ani uniknout, sama zvyklost ho nutila být k službám celé obci. Na venkově byl učitel zřízencem kostela a patřil k církvi s výchovou k náboženství, kdy škola byla doplňkem kostela (Strnad, 1975). Proto povinností učitele bylo nejen vychovávat a vzdělávat mládež, ale také snášet pevný dozor a kontrolu ze strany ředitelů školy, farářů (Kádner, 1929). Přestože faráři i učitelé měli směřovat ke stejnému cíli - výchovně vzdělávací působení, učitel byl faráři podřízen. Byl povinen prokazovat faráři čest, a to při každém setkání a v každé společnosti. Zdůvodněno to bylo tím, že farář má vyšší vzdělání, kterým převyšuje učitele. Proto je postavení učitele podřízené a musí projevovat faráři nejvyšší poslušnost. Pokud farář něco vytknul, měl učitel s vděčností přijímat výtky i případná potrestání. Sám od sebe nesměl učitel nic ve výuce měnit a jakoukoli změnu měl konzultovat s farářem a řídit se jeho rozhodnutím (Faimonová, 1900). V těžkém období, kdy byla škola spojena s životem církve, patřilo mezi povinnosti učitele hrát každý den na varhany při mši svaté, o svátcích na mši, odpoledne při požehnání. V neděli a ve svátek zpíval před mší. Aby toho neměl málo, zastával navíc již výše zmíněnou povinnost kostelnickou a zvonickou. Často se stalo, že se učitel účastnil všech služeb kostelních, bez odměny, tu si nechával farář. Ze všech jeho činností ho nejvíce zaměstnávala právě kostelní činnost a polní práce. Škole věnoval nejméně práce. Pokud se učitel vyznal v hudbě a zalíbil se faráři, měl doslova vyhráno a zajistil si tak pochvalné dekryty. Kolem roku 1840 neměli učitelé kvalitní vzdělání a ani slušný plat. K učitelství stačili vysloužilí vojáci, muzikanti. A celková úroveň vyučování byla na některých školách nízká. Někteří farní učitelé raději dali přednost práci v kostele a polní práci před vyučováním ve škole. Mohlo se tak stát (do roku 1870), že na některé škole i třeba 15 let učitel nevyučoval a jeho práci zastával pomocník (Kádner, 1929).

Učitelství měl učitel vykonávat svědomitě a zákony úřadů přesně dodržovat. Pečlivě dohlížet na děti, které jsou mu svěřeny. Nesmí děti vytěžovat prací, která se školní kázní ani účelem vyučování nesouvisí. I při trestání žáků má myslet na mravní odpovědnost, proto by měl děti trestat jen velmi málo a výjimečně. Vztah k rodičům má mít také příznivý, mají společný cíl děti vychovávat. Pokud by se nějaký žák opakovaně provinil, má se domluvit s rodiči, jak ho potrestat, jakého dalšího trestu

použit. Toto myšlení bylo velkým pokrokem. Po roce 1870 se neměly vykonávat tělesné tresty. Učitel je povinen dodržovat vyučovací čas. Nemá tedy dovoleno vyučování odkládat, zkracovat nebo naopak prodlužovat (Jánský, 1877).

Za osvěcenství se učitelé pilně učili metodice trivía. Tomuto minimu se učili mechanicky a nepřestali vyučovat starým způsobem. Metody učení byly jednostranné, primitivní, a přesto jimi museli vyučovat. Postačovaly k přezkoušení pamětního učení. Teprve později se podstatou hromadného vyučování stal výchovný moment, péče o individuální i kolektivní růst celé třídy, jak tomu učila pedagogika Komenského. Kusá výuka tak byla ve staré vesnické nebo triviální škole osvěžovaná prvky říkadel, písněmi, hrami. Tyto podněty domácí lidové výchovy byly živelnou součástí vyučování ve vesnické škole. Postupně venkovský učitel zlepšuje svou praxi, učí hromadně novými metodami. Neslabikuje, ale hláskuje, vedle starého počítání z hlavy vyučuje i písemnému počítání. Při čtení se nespokojuje s náboženskými texty, opatřuje i četbu zábavnou. Tím se vyrovnává dříve zaostalý venkovský učitel s lépe kvalifikovaným učitelem městským. Vytváří se tak vyšší typ vlasteneckého učitele. I Havlíček satiricky poznamenává a upozorňuje na to, čím lze povznést žalostný stav obecní správy: „*Pokavad učitelové považováni zůstanou co nižší úředníci obce, pokavad budou v obci lépe odměňováni pěstitelé koní než pěstovatelé dítek, nebudou obce kvéstí*“ (Strnad, 1955, s. 80) Jako první u nás učinil učitelskou otázku předmětem diskuze (Strnad, 1955).

Po roce 1800 nastalo jakési ustálení, i když ne vzestup, příjmů učitelů. Na vesnických školách kromě platu dostával učitel také naturálie. Patřilo k nim topivo od vrchnosti. Dovážela ho obec a učitel si ho měl sám naštipat, často požádal starší žáky nebo dělníky, kterým přenechal část platu. Kromě toho měl také k dispozici pole. Dostával ho zdarma k užívání od obce, nebo se mu za mírný poplatek pronajímalo (Kádner, 1929).

O hmotné postavení učitelů bylo na začátku 19. století velice málo postaráno. Plat získával ze školného, které nejdříve vybíral sám, mohlo to být až 130 zlatých ročně (Kádner, 1929). Plat pomocného učitel byl 70 zlatých (Hronek, 1932). Školní plat se označoval jako sobotáles, byl to tedy plat nižšího učitele a označení bylo od soboty, tímto dnem se zpočátku vybíral, a to týdně. Po šedesátých letech 19. stol. se povinnost vybírat školné předala obcím, kterým to nařídily zemské úřady. Tyto poplatky měly

učitelé vyplácet měsíčně. Výše platu byla různá, např. dvorní studijní kanceláři r. 1826 vyměřeno na 1, 1.5, a 2 stříbrné krejcarey týdně. Roku 1854 byl sobotáles zvýšen na 2, 2.5 a 3 stříbrné krejcarey týdně. Původně byl stanoven učitelům k doplnění služného. Zemským zákonem ze dne 19. února 1870 byl stanoven a vyměřen dle čtyř tříd za dítě týdně na 12, 10, 6 a 4 krejcarey podle toho, do jaké platební třídy byla obec zařazena (Kádner, 1929). Školné se platilo i o prázdninách (Jánský, 1877). V zámožnějších obcích dostával učitel plat pravidelně, horší to bylo v chudších vesnicích. Tam se mu vyplácel jen v několika krejcarech a navíc s častými nepříjemnostmi a někdy i roztrpčením pana starosty. Obecně by se dalo říci, že pokladna pro plat učitele byla všude prázdná. Někdy takové nedoplatky dosáhly i 100 zlatých. Vymáhání školného bylo často nepříjemné, a pokud si učitel stěžoval, hrozilo, že na něj obec zanevře. Učitel se tak stával pro obce břemenem. Na obtíž byl úřadům učitel i škola, protože musel řešit stížnosti a žaloby kvůli neplacení školného. A tak než aby si stěžoval, často ozelel nedoplatky a sám se snažil získat finanční zázemí jinak. Aby se uživil, mnohdy zastával různá řemesla. Ale výslovně mu bylo zakázáno hrát na svatbách a v hospodách. Plat učitele po roce 1875 byl na měšťanských školách 800 zlatých, podučitelé dostávali 450 zlatých. Na obecných školách byl plat mezi 400 až 700 zlatými. Podučitelé dostávali v 1. až 3. třídě 400 zlatých a ve 4. třídě 350 zlatých. Od roku 1890 dostali všichni učitelé, kteří pobírali plat jen 400 zlatých, přidáno 100 zlatých a 4. platební třída tak byla úplně zrušena (Kádner, 1929).

Oficiálně měl být stanoven nejmenší plat pro učitele a podučitele po roce 1874 s ohledem na to, aby se mohl plně věnovat svému povolání a nemusel se živit jiným řemeslem. Plat měl být takový, aby uživil a zabezpečil učitele i celou jeho rodinu. Obec byla povinna přizpůsobit plat těmto poměrům a menší plat, který by tato kritéria neplnil, vůbec nevydávat (Říšský zákon o školách obecných, 1874). Domnívám se, že ale ne vždy k těmto podmínkám bylo přihlédnuto. Mnohdy tato idea zůstala jen „na papíře“. Školní plat měli učitelé obdržet přímo od školního úřadu, to se také vždy nedělo, v některých místech ho ještě sami učitelé vybírali (Kádner, 1929).

Zpočátku se do vyměřeného důchodu započítávaly i kostelní a školní příjmy na základě zvláštních přiznání, čili fasí (Kádner, 1926). Nárok na penzi měli jen učitelé hlavních, normálních a reálných škol. Učitelé, kteří měli definitivu a podučitelé, kteří měli zkoušku způsobilosti, měli nárok na penzi a pokud po nich zůstaly vdovy a sirotci,

také měli nárok na penzi. Z tohoto důvodu se zřídil penzijní fond. Důchody měl spravovat zemský školní úřad (Jánský, 1874).

Právo na penzijní zaopatření se započítávalo až po desátém roce definitivní služby. Úplné penze dosáhl učitel až po 40letém působení. Musel mít samozřejmě vysvědčení učitelské způsobilosti. Vdovám se vyplácela penze jen tehdy, když její manžel odsloužil do své smrti nejméně deset let. Jinak dostávaly jen *odbytné* (Kádner, 1929).

Určitě se našel učitel osvícený a schopný, který svému povolání věnoval více nadšení a lásky. Ale musel si dát pozor, aby své představené nerozhněval, protože osvěta se obecným školám nepřála. Z počátku byla vzdělanost považována jen pro pány (Kádner, 1929).

V době, kdy byla škola spojena s životem církve, to měli učitelé ještě složitější. Duchovenstvo obsazovalo výnosnější učitelská místa, jako například ta ředitelská. Týkalo se to hlavně učitelů hlavních a triviálních škol a byla to veliká škoda, protože duchovenstvo, které bylo dosazováno do řídicích funkcí, bylo často mladé a velice nezkušené. Dalo by se říci, že nejtěžší postavení měli učitelé obecných škol. Rakouským zemským zákonem bylo stanoveno, že učitelky se nesmějí provdat. Celibát učitelek byl zrušen až roku 1911. Pokud tedy učily a došlo ke sňatku, musely se vzdát místa a spokojit s odbytným (Kádner, 1929).

Vyřízení učitele výdělečnou činností se řídilo konkrétními potřebami školy. Pokud vyučoval více než 30 hodin týdně, měl být za to mimořádně odměněn (Jánský, 1874).

Vzdělání učitele trvalo v roce 1811 tři měsíce. V roce 1822 bylo prodlouženo na 6 měsíců. Toto vzdělání bylo velmi nedostatečné. Učíteli měl stačit rok ve třetí třídě hlavní školy a 3 – 6 měsíců v preparandii. Po tomto vzdělání byl absolvent nejdříve pomocníkem, pokud se prokázal jednoletou praxí a bylo mu 20 let, mohl si po předběžné zkoušce u vikáře zažádat u vrchního školního dozorce o zkoušku učitelskou neboli konkurzní (Kádner, 1929). Za vlády Františka I. se objevují první návrhy na zřízení dvouletých učitelských seminářů. První seminář vytvořil v roce 1816 Jan Josef z olomoucké diecéze. Dvorní komise s tím nesouhlasila. *„Jest zapotřebí, aby se učitel nepřetržitě dva roky vzdělával? Nezapomeňme, že jeho úkol je jiný než učeného učitele duchovního. Učitel má naučiti čísti, psáti, počítati a opakovati náboženství. K tomu je potřeba jen mladíků zdravého rozumu, kteří dovedou sami čísti, psáti a počítati a jsou*

dobrymi katolíky.“ (Strnad, 1955) Dvorská studijní komise to tak podala i císaři, že zvyšování vzdělanosti by bylo příliš drahé. Více vzdělání učitelé budou chtít větší plat. A dle dvorské komise učitel nepotřebuje pro své povolání vysoké vědecké vzdělání z přírodovědy, dějin, zeměpisu, geometrie, zdravotvědy a mnoho dalších. Vědomosti učitele by tak měnily způsob vyučování. Co by pak bylo z dětí vinařů, řemeslníků a sedláků? (Strnad, 1975). Dvorní komise tedy tento návrh zamítla. Tyto učitelské kurzy se změnil v roce 1848 - staly se dvouletými a v Čechách byly v Praze, kde byl český a německý, v Litoměřicích a v Hradci Králové (Kádner, 1929). Nazývaly se preparandy, byly zřizovány při biskupských sídlech, později vzorných ústavech. V této době mělo učitelské vzdělání nízkou úroveň. Hlavní překážkou v zlepšení preparand byl nedostatek peněz. Výslovně bylo stanoveno, aby se v těchto kurzech neučilo nic navíc, tedy jen to, co bude nezbytné, a tím byla hlavně myšlena výchova náboženská. Po roce 1870, přesněji dne 26. května v roce 1874 byl vydán pro učitelské ústavy organizační statut. Místo dvouletých preparand byly zřízeny čtyřleté učitelské ústavy, na kterých se školné neplatilo (Kádner, 1926).

Po vyhlášení nového školského zákona byl všude nedostatek učitelů následkem hromadného propouštění těch přestárých. Učitelské ústavy bylo nutné na přechodnou dobu zkrátit, a to na dobu tří let. Noví učitelé se získávali i z řad absolventů gymnázií a reálků. Ti se zapisovali do jednoletého kurzu při učitelských ústavech a byla jim poskytnuta stipendia. Skutečně potřebě se počet učitelů vyrovnal teprve v roce 1880 (Kopáč, 1968). Díky učitelským ústavům začalo být vzdělání důslednější a všestrannější. Učitelem se mohl stát každý státní občan, který si opatřil příslušné vzdělání. Aby byl student přijat do učitelského ústavu, musel splnit věkovou hranici 15 let, mít určitou tělesnou zdatnost, mravní způsobilost a náležité přípravné vzdělání. Příjímací zkouška obsahovala učivo z měšťanské školy. U každého učitelského ústavu byla postavena obecná škola, sloužila jako cvičná škola pro praxi učitelů. A pro hospodářské práce se u školy zřídily pozemky. Do předmětů, ve kterých se budoucí učitelé vzdělávali, patřily kromě náboženství a pedagogiky, která byla spojena s praktickým cvičením, také vyučovací jazyk, zeměpis, dějepis spojený s naukou o ústavě vlasti, matematika a geometrické cvičení, přírodopis, přírodopyt, krasopis, kreslení od ruky, hudba, především chrámová a tělocvik (Jánský, 1875). K dalšímu vzdělávání učitelů byly zřizovány v každém okrese učitelské knihovny. Učitelé na ní

museli přispívat z každého platu půl procentem, po dobu několika let. Na učitelských ústavech musel učitel složit dvě zkoušky, z dospělosti a způsobilosti. Zkoušce způsobilosti se musí podrobit po pěti letech. Pokud tak neučiní, jeho vysvědčení dospělosti je neplatné. Postupně se novými zákony úroveň vzdělávání učitelů a vzdělanost jako taková zlepšovala. Ale bohužel jen dočasně. Katolická církev se stále domáhala získat zpátky svůj mocný vliv na život školní. A bohužel se jí to opět podařilo. Proto byla vydána v roce 1883 novela školní. Tato novela opět posílila církevní vliv. Katechety jsou tedy rovni učitelům. Touto novelou se mění i povinnosti učitele. Od této doby musí vyučovat sám náboženství na některých školách, proto má být každý učitel schopen ho učit a má být takového náboženského vyznání, jaké má většina žáků. Zpočátku toto vyučování nebylo propláceno, až zákon z roku 1888 nařídil vyplácet takové hodiny i 20 zlatými ročně. Nepříjemným opětovným spojením školy a církve se mění a upravuje obsah vzdělávání žáků a s tím spojené i vzdělání učitelů. Úroveň vzdělání se snižuje. Pro učitele obecných škol se učitelské zkoušky zmírnily a zlehčily. Změnil se i účel těchto škol, měl být hlavně praktického rázu (Kádner, 1929).

Učitelské ústavy byly sice čtyřleté, ukončené maturitní zkouškou, šlo ale o neplnohodnotné středoškolské ústavy. Maturita neumožňovala vstup na vysokou školu, byla to zkouška opravňující k učitelské službě (Morkes, 200b).

Prozatímní učitel má jen vysvědčení dospělosti nebo učitelské pro obecné školy (Kádner, 1929). Navíc je dosazován na učitelské místo jen dočasně.

Právo přesazovat pomocné učitele z místa na místo bylo ponecháno vikářům. Podučitelská služba byla buď pomocná, kde podučitel konal službu u učitele, nebo samostatná, kde podučitel míval svou třídu. Podučitelské postavení bylo vždy těžké, jak z hlediska postavení, tak i příjmů. Často měl méně peněz, než potřeboval, a živořil. Pokud se ze strany učitele na podučiteli páchala křivda, neměl zastání ani u kněží. Za dozoru vikářů nesměl nosit vousy. Do úředních spisů se nesměl podepisovat jako učitel, i když měl mnohdy učitelské vysvědčení pro hlavní školy (Gabriel, 1891).

Povinnosti podučitele můžeme doložit dekretem od vikáře pro jednoho konkrétního podučitele: *„Přihlížejíce k učitelské uspůsoblosti Vaší pro hlavní školy, nabyté při c. k. české vzorní hlavní škole v Praze, ustanovujeme Vás za podučitele při farní škole v K. a nařizujeme Vám, aby ste pilnou návštěvou chrámu Páně křesťanskou mysl vždy a všude na jevo dával, v hudbě chrámové a ve zpěvu pilně se zdokonaloval,*

pana učitele vždy, kdykoliv toho třeba v kostele a ve škole zastával, mládež sobě svěřenou křesťansky vychovával, vždy mravně se choval, ku svým duchovním a světským představeným uctivým a zdvořilým byl a vůbec všechny povinnosti, které Vám jako podučiteli patří, svědomitě a s láskou konal.“ (Gabriel, 1891, s. 56) Tento dekret nařizuje podučiteli mnoho povinností, ale o mzdě nemluví. Vikáři se o to, jak budou podučitelé živi, nestarali. Mzda tohoto podučitele byla 10 zlatých a 50 krejcarů měsíčně, ročně tedy 126 zlatých. Tato mzda byla ještě v roce 1860 (Gabriel, 1891). Po zřízení úlev ze školní docházky byl kladen větší důraz na to, aby učitel usiloval o co největší docházku žáků. Přísně ji kontrolovat a důkladně zkoumat opodstatnění omluv (Šústal, 1921).

Výnosem zemské školní rady ze dne 19. ledna 1895 se stalo povinné očkování učitelů na učitelských ústavech. Důležitost očkování během studia má žákům vysvětlit docent, kterému je svěřeno vyučování v hygieně. Měl žákům vysvětlit, že obavy, že jim očkování uškodí, jsou zbytečné. Očkovací látky jsou vyráběny ve Vídni, kde se dodržují všechny výrobní předpisy (Věstník Vládní, 1895).

Zákonem ze dne 21. ledna 1870 bylo také upraveno dosazování učitele. A to tak, že pokud se uvolní učitelské místo, okresní školní rada vypíše na dobu šesti týdnů konkurz (Kádner, 1926). Konkurz pojmenuje kategorii a místo každé volné služby, roční „služné“ a definuje, kdy bude služné zvýšeno. Vymezí, které doklady jsou k tomuto místu potřebné doložit. Uchazeči o místo podají žádost místní školní radě. Konkurz se vyhlášoval v úředních zemských novinách i v dalších veřejných listech. Od května 1871 vychází v Praze v českém i německém jazyce „*Věstník Vládní u věcech škol obecných v království České*“, ve kterém se oznamují volná učitelská místa na obecných i měšťanských školách. Lhůta k podávání žádostí byla 6 týdnů. Místní školní rada pak z těchto žádostí vybrala tři osoby, které předložila okresní školní radě. Pokud školu nevydržuje školní okres, má tuto dosazovací povinnost jiná strana (Jánský, 1874). Volné místo mohlo vzniknout i tak, že se učitel nějak provinil a z učitelského ústavu byl následkem provinění úplně vyloučen (Jánský, 1874). Učitel, který prošel konkurzem, dostal dosazovací dekret od zemské školní rady, která měla oprávnění na obecných školách ustanovovat definitivního učitele, ředitele a podučitele. Okresní školní rada dosazuje místa jen prozatímně (Kádner, 1929). I když učitel dosáhl vysvědčení způsobilosti, mohlo se stát, že bylo zjištěno, že jeho znalosti nejsou dostatečné.

V takovém případě ho mohl zemský školní úřad donutit, aby znovu složil zkoušku způsobilosti. Pokud ji nesložil, jeho vysvědčení bylo považováno za neplatné. Zemský školní úřad pak měl vynést závěrečné rozhodnutí, co s takovým učitelem, zda bude dosazen jako provizorní učitel, nebo mu bude učitelství jako takové zakázáno. Učitelská činnost byla velice přísně hlídána a kontrolována. Pokud si snad nějaký učitel opovážil chovat se jinak, než jak mu bylo dovoleno, a to i v mimoškolní činnosti, zahájilo se proti němu disciplinární řízení, nezávislé na trestním stíhání (Jánský, 1874).

Počet učitelů na škole byl podřízen počtu žáků. Pokud byl průměrný počet žáků 80 na jednoho učitele po dobu tří let při celodenním vyučování, bylo nařízením stanoveno přijmout dalšího učitele. Třetí učitel byl povolán v případě, že tříletý průměr na učitele byl okolo 160 dětí.

Už tehdy se pamatovalo i na další vzdělávání učitelů. Kromě učitelských knihoven se vydávaly pro učitele i časopisy, pořádaly se kurzy a konference. V každém okrese se měla alespoň jednou za rok konat konference pod vedením okresního inspektora. Sloužilo to k Poradám učitelů, týkaly se předmětů, které se na školách vyučují, metod a vyučovacích prostředků, zavedení nových učebnic, čítanek a kázně. Zemské učitelské konference se konaly jednou za tři roky (Jánský, 1874).

Ve 40. letech se učitelství stává organizovaným celkem. Po roce 1848 vznikají učitelské Porady, kde se začínalo shromažďovat i venkovské učitelstvo se svými duchovními. Zakládá se i časopis Posel z Budče. V 50. letech se za bachovské reakce dokončil přerod venkovského učitelstva. Bachovský absolutismus krátce zastavil vzestup učitelství. Vrcholem činnosti Porad učitelů bylo velké shromáždění veškerého učitelstva z celých Čech 7. a 8. září 1848 v Praze. Prvním bodem byla petice o ochraně vesnických učitelů, jejichž služné tvořilo naturálie, které vesničané učitelům přestali dávat. Porada se týkala oprav národního školství. Učitelským poradám se podařilo stmelit jádro našeho vlasteneckého učitelstva, které tak reagovalo na potřeby nové společnosti. Bachovským absolutismem se zastavila veřejná činnost těchto porad. Ale z tohoto nejtíživějšího desetiletí vyrostlo nové pokolení zocelených učitelů. V roce 1851 byla dokonce zakázána píseň *Kde domov můj* obsažena ve Zpěvníku pro mládež (Strnad, 1975).

Byl ustanovený i školní řád pro učitele. Definoval účel výchovy mládeže, což byla přímá, šlechtaná mládež. Aby se mravně chovala, aby měla zalíbení

v povinnostech a byla vlídná. Učitel má podporovat a rozvíjet u žáků lásku k vlasti. Učitelé měli být obeznámeni s nejdůležitějšími zákony a předpisy svého povolání. Znat nejpřednější zásady zdravotní (Zkusil, 1904).

3.9. Výuka a docházka

Podle zákona školního z roku 1868, který zůstal v platnosti až do nové úpravy v roce 1921, byli rodiče povinni v Uhrách posílat své děti do školy po dobu 6 let. Děti nemohly zůstat bez vzdělání (kromě určitých výjimek - případy různých postižení) od dokončeného 6. roku do 12. roku, později do 14. roku (Kádner, 1926). Školní úřad má co nejpřísněji dohlížet, aby všechny děti školou povinné dostaly zákonné školní povinnosti. Proto se přidělil každé škole školní obvod a založila se školní matrika (viz Příloha 10.8.). Ta se sepisovala do zvláštních archů na základě ročního soupisu, dům od domu. Povinnost založit a vést školní matriku příslušela místní školní radě nebo orgánu zákonem k tomu ustanovenému (Šústal, Úvod do zákonů a nařízení školních, 1921). K ukončení školní docházky došlo teprve tehdy, když žák znal to nejpotřebnější, tedy to, co bylo na obecných školách předepsané. Znamenalo to dovednost číst, psát a počítat (Kopáč, 1968). Začátek a konec školního roku obecných škol byl různý, a to podle místních poměrů, podle zaměstnání obyvatelů. Později to stanovovala okresní školní rada (Jánský, 1874). Obvykle se školní rok zahájil o Všech svatých, od roku 1826 to bylo od 1. října (Hronek, 1923).

Vyučovací doba byla stanovena na dopoledne a odpoledne. Polodenní vyučování mělo být jen výjimkou, jen když to vyžadovaly místní poměry. Bylo to tak v případě jednotřídních škol. Délka školního roku se lišila - na venkově trvala osm měsíců ve městě devět. Až definitivním vyučovacím řádem byla stanovena na deset měsíců. Do 10 let musely elementární školu navštěvovat všechny děti bez rozdílu. Od 10. roku mohly venkovské děti využívat úlevy od školy. Tyto úlevy jim umožnily navštěvovat po dobu dvou měsíců jen nedělní opakovací školu. Školní rok byl tedy přerušován přesně vymezeným počtem svátků a tzv. ferilních dnů. Například v jižních Čechách a na Moravě býval týden prázdnin na sklizení cukrové řepy a česání ovoce. Přesto ale ještě v roce 1913, na žádost cukrovarnického spolku, zemská školní rada povolovala až 14denní prázdniny ke sklizení řepy. Školní novela zavedla pro děti na venkově nebo děti nemajetných rodičů úlevy v docházce. Vyučování mohlo být omezeno na jistou část

roku, jako třeba pravidelně na zimní měsíce nebo na určité dny v týdnu po celý rok. Mohla se také dát úleva všem dětem v celé školní obci, ale jen na venkově (Müller, 1917). Návštěva školy byla denně kontrolována, učitelé byli povinni se snažit, aby bylo dosaženo pravidelné a včasné docházky. Pravidelná docházka ze strany venkovských dětí byla velice slabá a často byla předmětem stížností. Neomluvené zameškávání školy se trestalo pokutami a případně i vězením. Pokuta mohla být udělena až do výše 10 zlatých a trest vězení až na dva dny. Pokud se nedbalá docházka znovu opakovala, mohla se pokuta se zvýšit až na 20 zlatých a vazba mohla být až čtyřdenní. To bylo vydáno zemským zákonem 19. února 1870. Hlavní prázdniny byly v červenci a srpnu (Jánský, 1874). Ale na venkovských školách se i prázdniny přizpůsobily místním podmínkám. V čase žní byly prázdniny čtrnáct dní, o senách a sklizni ovesa to byly tři neděle. Ve městech byly i v určité době hlavní prázdniny od 15. srpna do 1. října (Hronek, 1923). Kromě hlavních prázdnin byly ještě ferilní dny, které později ustanovovaly zemské školní úřady. Byl to obvykle jeden den z masopustních dnů, osm dnů ve velikonočních svátcích, čtyři dny ve svatodušních svátcích, devět dnů ve vánočních svátcích a jeden den po posvícení na vesnických školách. Kromě těchto dnů mohly být ještě stanoveny navíc další tři ferilní dny (Jánský, 1874).

Hodně dětí do školy vůbec nechodilo a ani jejich znalosti neodpovídaly požadavkům na jejich vzdělání. Proto byla v roce 1816 zavedena povinná nedělní opakovací výuka. V roce 1853 bylo dvorními úřady nařízeno, aby se vytvořilo opakovací vyučování jak na vesnici, tak i ve městě. Toto opakovací vyučování bylo realizováno v neděli, po odpoledních bohoslužbách, později před odpoledními bohoslužbami. Nedělní opakovací vyučování navštěvovali žáci již odrostlí škole, tedy žáci do 15. roku. To se později prodloužilo, a tak od roku 1838 byla rozšířena docházka do opakovacích škol až do 18 let. Žáci byli různého stáří a jejich znalosti a vědomosti byli nejrůznější. Někteří uměli jen velice málo číst a počítat. Cílem opakovacích škol bylo „*poučovati co každému poddanému rakouského císařství důležité a věděti hodno*“ (Morkes, 1999a, 13). Tím bylo myšleno čtení epištol a evangelií, procvičování čtení, psaní a počítání. V podstatě opakovat vše, čemu se ve škole naučili, aby se to nezapomnělo. Největší důraz byl kladen na čtení biblické dějeprawy, mravouky, na články jednající o návodu na ctnostný život a na články z domácího a polního hospodářství. Ale také se seznamovali s platnými zákony, předpisy. Velice detailně se

seznamovali se zeměpisným přehledem rakouské říše a zdůrazňovány byly také povinnosti poddaných k vladaři. Učili se taky, jak bychom dnes nazvali, výchově ke zdraví - význam bezpečnosti, zdraví, očkování, první pomoc při úrazu a také hygiena bydlení. Dávána byla žákům vážná výstraha před týráním zvířat. Než se žák vyučil a dostal výuční list, musel se prokázat vysvědčením, že do nedělní školy pilně chodil a že se tam přiučil náboženství, čtení, psaní a počtům. Pod pokutou 50 tolarů nesměl být vydán výuční list žákovi, který se neprokázal vysvědčením z nedělních opakovacích hodin. Nedělní škola nebyla vůbec efektivní. Proto byla postupně brána jako bezúčelná a také jako břemeno pro učitele i žáky. Bylo to i tím, že učitel za tuto výuku nedostával žádnou odměnu. Pak byli velice minimálně vypláceni a v roce 1866 prohlásilo ministerstvo, že nedělnímu vyučování by prospělo, kdyby výuka byla zpoplatněna, ale že zavedení školného nesmějí úřady nařizovat. Její docházka byla velmi sporadická, bývala tedy nepravidelná a nedbalá. Děti zámožnějších rodičů se dokonce styděly a nechodily tam vůbec. Někdy nad nepravidelnou docházkou přimhouřil oko i učitel, protože byl leckdy rád, že se zbavil žáků. I když snahy o zlepšení tohoto vyučování byly, stejně neměly žádný účinek. Učitel měl mnohdy v nedělní opakovací škole problémy s kázní a stávalo se, že byl problém takové žactvo udržet na uzdě. Snažil se, aby byl ochráněn před hrubostí žáků - každou neděli s ním chodil některý soused z obce a ve městech dokonce strážník. Novými školskými zákony se opakovací škola zrušila, přesto trvala až do roku 1870, tedy celých 117 let. Po zrušení opakovací školy se docházka školní o dva roky prodloužila. Z bývalých nedělních opakovacích škol se staly se pokračovací školy pro mládež školy odrostlou (Kádner, 1926).

Cílem výchovy dětí po roce 1870 byl mimo jiné přímý, šlechetný charakter. Děti se měly chovat počestně a mravně, měly mít zálibu v povinnostech a být vlídné. Měla se u nich prohlubovat láska k vlasti. Každé školní dítě mělo být vedeno k čistotnosti a pořádku. Čistotností nebylo myšleno jen oděv, ale také školní pomůcky, nářadí, školní třída a jiné místnosti. V dřívějších dobách se mohlo stát, že do školy chodily i nemocné děti, dokonce i ty, které měly nějakou nakažlivou nemoc. Teprve později to bylo zakázáno a děti s nakažlivou nemocí musely zůstat doma. Doma i ve škole měly být vedeny k poslušnosti a slušnému chování. Už i v této době se mělo dbát na včasnou docházku, děti se neměly s příchodem do školy zpozdít. Bez povolení nemohly ze školy odejít. Po prvních dvou hodinách vyučování nastala 15 minutová přestávka, v této době

mohly vyjít ze třídy a pohybovat se po celé budově školní, pokud to prostory dovolovaly. U nejmladších žáků, v první a druhé třídě, bylo dovoleno zařadit přestávku už po první vyučovací hodině – na 5 minut. Pokud se žák provinil, bylo dovoleno ho potrestat, ale s ohledem na jeho individuální zvláštnost. Rozhodně bylo zakázáno po roce 1870 užívání tělesných trestů, přesto se toto nařízení ještě dlouho nedodržovalo a surovost některých učitelů neměla mezí (Jánský, 1874).

Mezi disciplinární prostředky proti kázeňským přestupkům patřila výstraha, výtka, důtka, stání v řadě lavic nebo vystoupení z lavic, a dokonce i zadržení ve třídě pod náležitým dohledem. Pokud se učitel rozhodl zadržet dítě ve škole, měl o tom pokud možno informovat rodiče. Další možností bylo předvolat žáka před učitelskou konferencí a mohl se i na čas ze školy vyloučit. V jednotřídních školách, kde nebyla možnost uspořádat učitelskou konferenci, předstoupil žák před místní školní úřad. Takové vyloučení mohl navrhnout i správce školy. Rodiče ale nemohly dle říšského zákona o obecných školách nechat dítě bez vzdělání (Jánský, 1874).

3.9.1. Výuka a zkoušky

Vyučování žáků, kdy se všichni sešli ve škole, vypadalo tak, že se společně odebrali do kostela. Každé ráno, v létě i v zimě. Učitel doprovázel mši svatou na varhany. Teprve po mši se vrátili do školy a začala běžná výuka. Do kostela chodili i odpoledne. Učitel žákům předepisoval do sešitu příklady podle toho, jak daleko který žák byl. Společně se žáci počítání nevyučovali. Každý si počítal pro sebe. Schopnější žák pokračoval v počítání rychleji. Mohlo se stát, že slabší žák, vystudoval třeba ještě šestiletou docházku s malým násobením celých čísel. Pak se počítalo z paměti nebo na tabuli. Často se četlo z katechismu. V dopoledním vyučování si „písmenkářů“ a „slabikantů“ učitel nevšímal. Na ně měl vyhrazený čas až odpoledne. Celá dopoledne jen seděli a nic nedělali. Po čtení z malého katechismu učitel zkoušel žáky z toho, co si zapamatovali. Nestaral se o to, zda porozuměli čtenému textu. Psaní se cvičilo odpoledne. Učitel žákům nalinkoval papíry a z plátěné tabule opisovali text, měsíc i dva, takže ho už všichni znali nazpaměť. Kdo nechtěl opisovat text pořád dokola, přinesl učiteli krejcar a napsal mu na pár linek text jiný. Tomuto přepisování na linkované papíry se říkalo fóřšrift. Žákům učitel zpočátku prodával i inkoust do lahviček, které si přinesli. Ještě po roce 1840 se mohlo stát, že žák dokončil školu, a

neuměl se ani podepsat. Nejméně péče a pozornosti byla ve škole věnována slabikantům. Těm věnoval učitel jen krátkou dobu odpoledne. První ani druhý školní rok ještě žáci nepsali, až v pozdějších letech. Po celou dobu vyučování seděli na zemi nebo na lavici někde u zdi. Zpočátku si ani neměli kam odložit věci. Tak seděli na čepici, slabikáři a abecedu měli zavěšenou na knoflíku u vesty (Kádner, 1931).

Pololetní zkouška se konala za přítomnosti místního faráře, vždy před velikonočními svátky. Předsedal jí vikář, patron školy, místní a okolní duchovní i obyvatelé obce. Většinou se konala v červnu, nejpozději v prvních dnech v červenci. Do filiálních škol vikáři na zkoušku nejezdili, proto museli žáci s učitelem za nimi. Pololetní zkoušky probíhali tak, že žáci šli do kostela a po mši svaté, až se farář nasnídal, teprve se odebral do školy na zkoušku. Na začátku zkoušky se žáci pomodlili a po té je farář začal zkoušet z náboženství. Nejdříve písmenkáře a pak slabikanty. Zkouška pokračovala počítáním příkladů z paměti, zazpívala se nějaká písnička a zámožnějším rozdal obrázky (Slaměník, 1907).

Celoroční zkouška byla náročnější a učitel se na ni musel delší dobu s žáky připravovat. Bývala ohlášená i osm týdnů předem. Tato zkouška se konala pod dozorem vikáře. Pro školu i obec to bývala velká slavnost. Zahájena byla v kostele, teprve pak se přesunuli žáci do školy, kde se přivítali společnou modlitbou. Pak se začalo zkoušet z katechismu, jmenování písmen, slabikování, čtení, počítání z hlavy a ze zpěvu. Závěrem premianti třídy četli ze zlaté knihy, pro zlobivé děti byla připravena kniha černá, neboli kniha „hanby“. Po celoroční zkoušce byly povinny děti i nadále chodit do školy. Často se stávalo, že po zkoušce si učitel žáků ve škole nevšímal, chtěl, aby zůstali doma a do školy nechodili. Tento zvyk, kdy žáci přestali po zkoušce chodit do školy, se zachovával na vesnicích i po změně školních zákonů (Kádner, 1926).

3.9.2. Vysvědčení

Vysvědčení, nazývané výročními zprávami, bylo udělováno žákům čtyřikrát ročně (Kronika humpolecká). V roce 1870 bylo oficiálně zavedeno vydávání školních zpráv o prospěchu žáků (viz Příloha 10.11.). Od tohoto roku se ve školách začínají používat i sešity. Do této doby psali žáci na volné papíry (Morkeš, 1999a).

Vysvědčení hodnotilo pilnost, mravy, prospěch v jednotlivých předmětech a úpravu písemných prací, a to podle pěti stupňů. Koncem školního roku byla v každé

třídě veřejná zkouška u přítomnosti členů školní rady. Na konci každého školního roku rozhodovala učitelská konference, má-li dítě postoupit do vyšší třídy, a to podle celkového prospěchu, mohlo to být i se známkou nedostatečnou. Žák, který dovršil 14. roku nebo v nejbližším pololetí dovršit měl, mohl dostat tzv. propouštěcí vysvědčení, pokud splňoval předepsané vědomosti. Později bylo dokonce dovoleno spojit se slavnostmi i rozdávání vysvědčení. Mezi předepsané povinnosti patřilo čtení, psaní a počítání. Žáci, kteří propouštěcí vysvědčení nedostali, měli i nadále povinnost navštěvovat školu, i přes pokročilý věk. Pokud bylo prokázáno, že dítě toho není schopno dosáhnout, z důvodu nějakého postižení, dostalo vysvědčení odchodné. Na školách vydává propouštěcí vysvědčení správce školy. Jména propuštěných dětí se zapsala do zvláštní knihy, která zůstala v místním školním úřadě, a zaznamenala se do školní matriky (Kádner, 1929). Propouštěcí vysvědčení měla obsahovat kromě jména a příjmení žáka i záznam, jak dlouho chodil do veřejné obecné školy, jaké bylo jeho mravní chování, jak byl pilný. Navíc bylo nařízeno uvést, jaké míry dosáhl v každém předmětu vyučování. Na závěr muselo být uvedeno, že žák učinil vše k tomu, co zákon vymezuje a propouští se ze školní povinnosti (Jánský, 1874).

Při nedostatečném prospěchu posílal ředitel dopis učitelům (Věstník Vládní, 1895). Od roku 1905 se zdůrazňuje povinnost učitelů působit proti dětské výdělečné práci. Ta vinou sociálních poměrů trvala v Rakousku i přes všechny zákazy. Zákony byly bezmocné, dokud se nezlepší samy hmotné poměry rodičů. Dětský věk není ale vhodný k tomu, aby se těžce pracovalo - v tomto období dochází k tělesnému i duševnímu vývoji (Schuster, 1909).

Do obecných škol jsou přijímáni žáci na počátku školního roku. Rodiče nebo opatrovníci dětí jsou povinni přivést své děti do školy tři dny před počátkem školního roku, aby byly přijaty. Místní školní úřad oznámí nejpozději osm dní před začátkem školního roku, kde a kdy se bude konat zápis (Šústal, 1921). Na školách se každý rok musel zapisovat přesný počet školních dětí. Výnosem zemské školní rady ze dne 24. června 1895 č. 18741 se sepisování dětí upravuje. Dle platných školních zákonů má před začátkem každého školního roku místní školní rada sepsat všechny děti ve školním obvodu, které jsou ve věku povinné školní docházky, bez rozdílu náboženského vyznání. Toto opatření sloužilo ke kontrole, aby žádné dítě nezůstalo bez vzdělání. Sepsalo se jméno, příjmení, datum a místo narození. Ze soupisu muselo být patrné, kdo

má na starosti výchovu dítěte, zda rodič, pěstoun nebo poručník. Docházka byla prominuta dětem, které nemohly navštěvovat školu z důvodu tělesného postižení (Věstník Vládní, 1895). Školní matriky vedl místní školní úřad spolu se správcem školy. Jeho povinností bylo uskutečnit zápis do školy a zařadit žáky do tříd, oddělení a skupin (Kádner, 1929).

3.10. Kontrola školy

Nejprve byl dozor nad školstvím svěřen pouze duchovním. Tedy místním farářům, děkanům či vikářům nebo kanovníkovi. Tito školní dozorcí podávali zprávy konzistořím a krajským úřadům. Zprávy i návrhy všech krajských úřadů i konzistoří zkoumala zemská vláda a předávala to vládě vídeňské. V ustanovování učitelů mělo rozhodující slovo duchovenstvo a vrchnost (Morkes, 2002b). Jako nejvyšší školní úřad v rakouských zemích byla zřízena ve Vídni od roku 1760 zemská školní komise, organizovaná byla v roce 1774 a trvala do roku 1848. Svým úkolům ale nestačila. Proto se v roce 1848 z důvodu zlepšení a rozšíření školství zřídilo v Rakousku samostatné ministerstvo vyučování. Prvním správcem ministerstva byl František Sommarug. Později byla sloučena agenda ministerstva kultu, dosud náležejícího k ministerstvu vnitra, s ministerstvem vyučování (Šafránek, 1898). Po roce 1870 bylo veškeré školství záležitostí zemskou. Školy pak řídila místní školní rada, okresní a zemská (Klika, 1895).

Bezprostřední dozor nad školami měl ředitel, zastupitel školy. Jak už bylo výše řečeno, *správce školy* byl na menších obecných školách, na větších obecných školách byl *řídící učitel*, ten spravoval obecnou školu, na měšťanské škole byl *ředitel* (Gabriel, 1891).

Ve městech si zastupitelstvo volilo místního školního dozorce, vždy to měla být osoba, která se již dříve osvědčila jako přítel školy. Vrchnost ve vsích ustanovovala některého svého úředníka a ještě jednoho muže z obecního lidu, který měl dohlížet na školu a kontroloval, zda se škola řídí předpisy a také učivo, které se žáci učí. Místní školní dozor neměl povinnost se dopředu nahlásit, mohl do školy přijít, kdykoli chtěl. Zpočátku tuto funkci zastával vrchní starosta nebo rychtář. Místní duchovní dozor dohlížel na mravní prospěch žáků. Světský místní školní dozor měl ve škole pečovat o hospodářskou část. Dbali tedy o to, aby školní třídy a byt učitele byl v dobrém stavu.

Dohlíželi i na učitele, zda má vysvědčení způsobilosti a aktuální výtisk školního řádu. Kromě učitelů měl dozor i nad dětmi. Nejdůležitější bylo dohlédnout na to, aby měly předepsané knihy, koupené za cenu, která je nařízená, a zda chudé děti dostaly knihy zdarma. Mimo to ještě kontrolovali řádnou docházku. Místní školní dozor dostával všechna nařízení a předával je učiteli (Gabriel, 1891). Později se z toho stala místní školní rada. Volila se vždy na dobu tří let, mohla být zvolena i opakovaně. Řízení svolával a řídil předseda. Tato rada dohlížela na dodržování zákonů školních, měla spravovat školní fond. Její povinností bylo dohlížet na školní budovy a pozemky školy. Také tato rada měla stanovit, jak dlouho se bude vyučovat a kdy. Dohlížela na chování učitele, pokud našla nějaké nesrovnalosti, měly být odstraněny. Tato rada mohla vydávat povolení k dovoleným učitelům až po dobu tří dnů. Měla se scházet alespoň jednou měsíčně (Gabriel, 1891).

Okresní školní rada jmenovala jednoho ze školní rady na pozici místního školního dozorce. Neměl to být duchovní správce ani učitel. Místní školní dozor byl povinen navštěvovat školu častěji, jeho činnost se zaměřovala na kontrolu zameškané výuky a spolupracovala s řídícím učitelem a o všech záležitostech informovala místní školní radu. Kdyby nějaký člen nechtěl bez podstatné příčiny vstoupit do místní rady, potrestala ho okresní školní rada školní pokutou 100 zlatých. Potrestán pokutou 20 zlatých mohl být i v případě, že porušil své povinnosti. Po zvolení do místní školní rady musel složit slib za přítomnosti okresního hejtmána (Gabriel, 1891).

Městské i vrchnostenské úřady volily dozorce školního a kontrolovaly jeho činnost a práci. Zda i on nezanedbává svou pracovní činnost, zda dodržuje své povinnosti a nařízení. Ručily za všechny školní dávky a jejich řádné odevzdání. Působily svou činností na rodiče, kteří nepravdělně, nedbale posílali své děti do školy. Pokud věděly o školním dozorcí, který se výborně věnuje své práci, měly ho předkládat vyšším úřadům k vyznamenání (Gabriel, 1891).

Vrchní školní dozor měl na starosti určitý počet škol, tzv. školní obvod. Jeho činností bylo spravovat školní okres, který měl svěřen ke kontrole, hledat nedostatky a vady. Byl oprávněný sám zkoušet žáky nebo nechat učitele, ať je vyzkouší z probraného učiva. Dozor nad normálními školami měla na starosti školní komise. Všechny ostatní školy byly pod dozorem vrchního školního dozorce. Často docházelo ke konfliktům mezi řediteli a vrchními okresními dozorcí. Venkovské školy byly v jednotlivých

zemích rozděleny podle děkanátů, biskupských diecézí (Gabriel, 1891). Vrchním školním dozorcem byla ta osoba, která se o školství nejvíce zajímala - mohl to být děkan, farář, vikář nebo katecheta. Česká školní komise rozdělila Čechy na 72 okresů, tedy tolik, kolik bylo krajských děkanátů (děkani byli ustanoveni vrchními školními dozorci). Vrchní dozorce se přesvědčoval, zda místní školní dozor zná školní řád, ověřoval, zda učitelé mají metodní knihu a umějí s ní pracovat. Důsledně dbal na to, aby žáci používali jen předepsaných knih (ty schválené), ze kterých se měli učit. Na starosti měli také dozor nad učitelovým platem, zda ho dostává včas. Co se týkalo učitelů, všichni museli být přezkoušeni, protože i na to dbal vrchní dozor - aby volná učitelská místa obsazoval jen prozkoušenými učiteli. Vrchní dozorce prohlédl jejich vysvědčení, vyzkoušel je, a pokud bylo potřeba, doporučil jim, co se mají doučit. Vrchní dozorce měl všechny školy svého děkanátu alespoň jednou do roka sám navštívit a přesvědčit se tak o jejich stavu. Na venkově měl vykonávat školní i katechetickou kontrolu, žáky za dohledu místního školního dozorce zkoušet. Součástí zkoušky žáků měla být i porada krajského děkana s místním školním dozorcem a s obecními radními, kde měla probíhat diskuze o chování učitele, školní docházce a o všech záležitostech školy. Po ukončeném pololetí měl místní školní dozor podat o svěřených školách pravdivé zprávy. Byly na to i záznamové archy, kde se vyplňovala pilnost, horlivost učitele a počet dětí školou povinných a skutečně docházejících. Závěrem mělo být stanoveno, zda je potřeba nějaké opravy na budově školy, nebo postavit školu novou, případně co by přispělo ke zlepšení školního řádu (Gabriel, 1891).

Zemská školní komise byla zvláštní komise zřízená v každé zemi v rakouském mocnářství. Dohlížela na školství, aby správně fungovalo. Do školních komisí byli obsazováni nejméně dva radové, jedním z nich měl být předseda. Další člen měl být představitel duchovenstva, tajemník a ředitel normální školy. Tato komise dohlížela na všechno školství v zemi. Dohlížela na stav školních budov, zřizování nových škol, kontrolovala, zda se vyučuje stejným způsobem na všech školách, zda se v hodinách používají nařízené a schválené učebnice. Ověřovala, zda učitelé mají náležité vzdělání, tedy vysvědčení, než budou ustanoveni, ustanoveným učitelům vydávala dekrety. Měla přehled o tom, co se v celém školství děje. Školní komise jmenovala vrchní školní dozorce, přidělila jim školy, na které měli dohlížet. Podávali se jí také všechny návrhy, zprávy o učitelích, jestli dodržují své povinnosti, nebo je zanedbávají. Měla aktuální

seznam všech učitelů v zemi. Starala se i o školní fond. Odměňovala zasloužilé učitele, vyřizovala žádosti o zvýšení služného učitelům od vrchního školního dozorce. Řešili i závažnější případy, s kterými se na ni obracela školní komise. Školní komise mohla po rozhodnutí zemského úřadu povolit nové školy nebo ustanovovat učitele (Gabriel, 1891).

V bezprostřední návaznosti na zřízení vídeňského ministerstva vyučování a kultu byly zřízeny o rok později, tedy v roce 1849 zemské školní rady a zemské školní úřady (Morkes, 2002b). Zemská školní rada vynesemím ze dne 21. února 1894 č. 16821 z roku 1893 zavádí výnos o vyplňování formulářů k obsazování učitelských míst. Žádosti měly být vyplňovány důkladně a toto řízení se nemělo protahovat zbytečným vrácením a opravováním (Věstník Vládní, 1894). Všechny normální školy v rakouských zemích měly nad sebou normální vídeňskou školu a vrchního ředitele normálního školství. Vrchní ředitel zastupoval ve školských záležitostech dvůr, kterému se sdělovala všechna ustanovení týkající se školy. Nejvyšší dozor dohlížel na normální školy, aby se ničím neodchylovaly. Všechna nařízení vydávala školním zemským komisím Vídeň. Dvornímu úřadu se předkládala všechna nařízení ke schvalování. Školní komise zprávy o školství sepisovala, z nich se vypisovaly výtahy a posílalo se to nejvyššímu školnímu dozoru. Z těchto zpráv mělo být patrné, jaký pokrok školství za pololetí učinilo (Gabriel, 1891). Toto bylo často velkým místem kritiky - že se někde ve Vídni sestavily osnovy pro české obecné školy, a to podle říšskoněmeckého vzoru. Ty pak definovaly osnovy stejné pro celou říši. Ani jediný z nich ale neznal české dítě (Mráček, 1908).

Zemské sněmy a říšská rada měly vymezenou zákonodárnou pravomoc, což způsobilo odlišný vývoj v jednotlivých zemích Rakouska (Krejčí, 1988). Školní dozor se upravil říšským zákonem z 25. května 1863, kdy veškerý dozor nad školou má být dán do rukou státu, který vykonává zvláštními orgány, jimiž jsou ministerstvo kultu a vyučování, zemští a okresní školní dozorcí a školní rady. Vykonáván byl dozor nad obecnými i měšťanskými školami. Zřizování probíhalo v obcích, kde existovaly místní školní rady a z ní volení místní školní dozorcí. V okresích to byly potom okresní školní rady a v zemi zemské školní rady. Okresní školní inspektor byl jmenovaný ministerstvem vyučování po návrhu zemského školního úřadu, a to z učitelů národních škol. Ustanovování byli na tři roky, později na šest let prozatímně (Gabriel, 1891).

Okresní inspektoři obstarávali všechnu administrativní i pedagogickou agendu svého okresu, dohlíželi na vyučování, učitele i školu. Dohlíželi na zachování předpisů, podávali návrhy a dobrá zdání o obsazování volných učitelských míst. Byli podřízeni zemským školním dozorcům. Zemský školní dozorce byl jmenován na návrhu ministerstva vyučování samotným císařem. Měli své inspekční obvody a museli je do tří let celé důkladně prohlédnout. Na starosti měli i učitelské ústavy, kde předsedali maturitní zkoušce. Zprávy předávali ministerstvu vyučování (Krejčí, 1988).

Místní školní rada byla v každé obci složena ze zástupců církví, školy a obce, za předsednictví starosty nebo jeho zástupce. Staraly se o školní budovy a pořizování soupisu mládeže (Klika, 1900).

Okresní školní rada byla složena z učitelů, ze školního inspektora, ze zástupců obcí, z okresního hejtmána jako předsedy. V každé okresní školní radě zasedali dva zástupci učitelů a zástupci okresů. Zástupce učitelů si volili sami učitelé při okresních konferencích. Počet zástupců v okresních radách nebyl všude stejný. Měla v evidenci stav veškerého školství, po stránce vnější i vnitřní (Klika, 1900).

Zemská školní rada byla nejvyšším dozorcím úřadem. Byla s titulem císařská a královská. Byla jmenována na šest let a spravovala školství v celé zemi. Byla podřízena přímo ministerstvu (Klika, 1900). Dozor nad školami vykonával stát prostřednictvím zemských a okresních školních inspektorů. Humpolec patřil do okresu německobrodského, do tohoto okresu patřilo 51 škol, dětí bylo 9 899 (viz Příloha 10.15.), (Kádner, 1929).

Zrušit školu jako zbytečnou mohlo jen ministerstvo, po návrhu nižších školních úřadů.

Pokud se učitel nějakým způsobem provinil, mohly být mu uděleny tyto tresty: důtka, přeložení na jiné místo za stejných platových podmínek, odnětí jednoho zvýšení služného (jen na určitou dobu, maximálně na tři roky). Mohl být přeložen na místo s menšími příjmy, ale nesměl být degradován na podučitele. Mohla být zrušena funkce ředitele, řídicího učitele nebo správce školy. Nejtvrdším trestem mohlo být propuštění ze služného místa, nebo dokonce z celé školní služby. Disciplinární tresty byly zaznamenávány do učitelova výkazu (Klika, 1900).

3.11. Čítanky a učebnice

Politické zřízení obecného školství z roku 1805 trvale zhoršilo vyučování. Nařizovalo přísně, aby se všemu učilo jen nazpaměť, a učitelé se měli držet jen metodní knihy a čítanky. Čítanka se stala na obecných školách jedinou normou vyučování a její úprava nejdůležitějším didaktickým problémem (Janů, 1924). Čítanky měly obsahovat články zaměřené na výchovu k mravům. Proto se v nich objevovaly bajky a povídky (Gabriel, 1892).

Čítanka se od učebnic lišila svým účelem. Učebnice je zaměřena na jeden předmět, k tomu, aby se ho žáci naučili. Čítanka je zaměřena na získání dovednosti číst, stává se vhodným materiálem ke zdokonalování čtení a kromě toho se žák získá z textu i vědomosti. Čítanka svým textem obohacovala a objasňovala čtenářům nové poznatky. Účinek četby se ještě mohl zesílit učitelovým vysvětlením a doplněním výkladem. Ještě v roce 1885 nebyl teoreticky vytyčen účel čítanek (Sokol, 1891).

Učebnice pro obecné školy vydával státní knihosklad, který získal monopol v nakladatelství. Z výtěžku získaného prodejem ústřední ředitelství skladů školních knih rozesílalo každoročně do všech okresů zdarma knihy pro chudou mládež. Ministerstvo kultu a vyučování ustanovovalo, které knihy budou vydány pro obecné, měšťanské školy a učitelské ústavy. Nejen učebnice, ale i školní pomůcky byly podrobeny schvalovacímu úřednímu procesu. Užívání neschválených škodilo autoritě zákona a zájmům školství. Po změně školních zákonů byla potřeba napsat čítanky nové. Staré čítanky zachovávaly svůj konfesijní ráz. Nová čítanka měla vést k mravnímu vzdělání žáků, rozvíjet znalosti o mateřském jazyku a měla sloužit k obohacení rozumového poznání. Měla budit lásku, uctivost, vděčnost, poslušnost dětí k rodičům i učitelům. Vštěpovat zdvořilost, slušnost, milosrdenství k chudým, nemocným, mrzákům a starcům, nesmělo se k tomu zaměřovat z pohledu určitého náboženství. Proto bylo obtížné sestavit novou čítanku. Měla být učebnicí a cvičebnicí čtení, příručkou k učení reálnému, zároveň obohacovat rozumové poznání, a to v rozsahu, který byl předepsán osnovou. Měly být vydávány čítanky trojdílné, čtyřdílné, pětídílné a osmidílné, aby vyhovovaly učební osnově, předepsané příslušné kategorii školy. Redakce byla svěřena Janu Šťastnému, řediteli české vyšší školy reálné v Praze, který byl členem zemské školní rady a pomáhali mu Josef Sokol, Antonín Machač, Jan Lepař, Karel Tieftrunk a

dr. Antonín Tille. Sokol, Lepař a Tille byli znamenití psychologové a metodikové. Jejich práce se opírala o vědu, znamenitou logiku a po stránce jazykové vynikala přesností a správností. Čítanka trojdílná srovnávala čtení v prvním díle podle oblastí: *dítka doma a ve škole, tělo a duše, živočichové (kůň, pes, kohout, slepice, holubice, vlaštovka, sup, čáp, mravenci, včely, moucha, komár a kapr), rostliny (stromy, obilí, zelenina), nerosty, čas*. Poznáním těchto věcí vedla k Bohu. Ve druhém díle byly články seřazeny takto: *u rodičů a ve škole, o člověku, v domě, na dvoře a v zahradě, na poli, v lese, na nebi, na zemi, domov a vlast*. Třetí díl byl čítankou a učebnicí zároveň. Obsahoval vzdělávací, zeměpisné, dějepisné čtení, čtení o přírodních oblastech, o člověku a lidském těle. Čítanky čtyř a pěti dílné byly podobné, jen byly rozšířeny články o říšské ústavě, o právech a povinnostech občanů a o životě panovníka. Básnické a prozaické články byly od Nerudy, Vrchlického, Krásnohorské, Sládka, Jirásky a mnohých dalších. K čítankám se připojovala trojdílná Mluvnice od autorů Šťastného, Lepaře a Sokola. Tato mluvnice ale byla používána nevhodnou vyučovací metodou, vedla pouze k mechanickému odříkávání definic, nemohla tak být žákům k užítku. Se změnou učebních osnov se objevila potřeba nových čítanek. Přičiněním zemského inspektora Františka Weiniga byla svolána komise z odborných spisovatelů a znalců školství (Šafránek, 1918). Ta rozhodla o potřebě nových čítanek, důkladně je potom přepracovat tak, aby se vyhovělo zvláštním požadavkům obecných škol, aby se literárně rozvíjel český jazyk v novější době (Jursa, 1901).

Tento úkol se svěřil Janu Jursovi, profesorovi na učitelském ústavu v Praze. Čítanky měly učit číst, působit na estetickou, mravní a rozumovou výchovu. Jursovy čítanky znamenaly velký pokrok. Kladly pevný základ v národní výchově, v člancích se odrážel venkov, cítění a smýšlení lidu. Čítanky byly dvoudílné, trojdílné, čtyřdílné a pětídílné. Mluvnici k nim zpracovali Jan Jursa a Josef Müller. Pro reálie na obecné škole napsal dr. Tille zeměpis J. D. Panýrek přírodopis (Šafránek, 1913).

Při schůzi čítankové komise 21. března 1897 bylo k návrhu ředitele Janů usneseno vydávat průvodce k čítankám. Sloužil za rádce a pomocníka. Byl v něm rozšířen, nebo i prohlouben obsah článků. Učitel se sám rozhodoval, zda ho vůbec využije. Účelem bylo, aby nemusel shánět další materiály. Pro první školní rok byla vydaná čítanka jako zvláštní Slabikář, mohl vyjít i s obrázky. Ministerstvo zpočátku nedovolovalo v čítankách ilustrace ani mapky. Byl schválen návrh, aby k článkům

v čítankách pro ménětřídní školy připojily úkoly. Vyšla čítanka dvoudílná pro jednotřídní nedílné školy a trojtřídní. První díl pro 2., 3. a 4. školní rok, druhý díl pro ostatní. Čítanka trojdílná pro jednotřídní dílné školy, dvoutrídní a čtyřtrídní, a to pro 2. a 3. školní rok, druhý díl pro 4. a 5., třetí pro ostatní školní roky. Vyšla také čítanka čtyřdílná pro pětítřídní školy. Čítanka pětídílná pro vícetřídní školy, tak že I. a II. díl byl se čtyřtrídními společný. Pro pátou třídu osmitřídních škol byla zvláštní čtvrtá čítanka. Celkem bylo 13 různých čítanek. Obsahem se lišily tak, že dvojdílné a trojdílné obsahovaly čtení přiměřené venkovským školám, pětídílné školám městským. Čtyřdílné tvořily přechod. Když bylo potřeba, mohlo se využívat čítanek i jinak seřazených, např. na pětítřídních I. a II. díly čítanky trojdílné. Obsahově navazuje Čítanka I. na Slabikář, proto se musí jako první probrat s žáky Slabikář. Pokud si někteří žáci nedostatečně osvojili Slabikář za jeden školní rok, bylo nutné v něm pokračovat i další rok, protože mezi Čítankou a Slabikářem nebyl žádný přechodný blok. Delší články jsou rozděleny v jednotlivé oddíly. Články v Čítance jsou psány větami jednoduchými a prostými, povídkovou formou. Mravoučné čtení je zastoupeno prozaickými články a říkadly. Mravoučná látka je v obrázcích ze skutečného života (Jursa, 1901).

První a druhá část slabikáře obsahuje minimum, co se má žák naučit v prvním roce na jednotřídních až trojtřídních školách. K slabikáři je také připojena obrázková část. Slabikář obsahuje mravoučné články. Lásku k přírodě a zálibu v jejím pozorování má budít řada článků o zvířatech. Řada povídek líčí život na venkově i ve městě. V samostatných člancích jsou obsaženy příklady a povzbuzení k lásce, vlasti, národu, k úctě ke stáří, k snášenlivosti a k pobožnosti. Národní písně a říkadla slouží k učení nazpaměť (Frumar, Jursa 1907).

V I. díle nejsou bajky, ty jsou až ve II. díle spolu s příslovími. Čítanka I. podává venkovské obrázky, budí lásku k přírodě, poučuje o hospodářských pracích, líčí milý domov a rodnou vesničku. Obsahuje velké množství národních písní, pohádek, říkadel a hádanek. Tím se liší od předešlých čítanek, i cizích. Články jsou seřazeny za sebou v pořadí, jak se mají číst, uspořádány od snadnějších k těžším. První článek je o důležitosti modlitby, za co a za koho se modlíme, dal by se shrnout jako povinnosti k Bohu. Pak postupuje čítanka k žákovi - učí se o lidském těle, o vzrůstu těla, jak má ve škole sedět, povinnosti k lidem, k rodině, ke škole, k nejbližšímu okolí a povinnost k vlasti, k říši a povinnosti k sobě. Článek 14 lze pokládat za přechod k nové kategorii

článků o rozdělení času, rozdělení dne a noci, o básních a hvězdách. V Čítance jsou dále i články zaměřeny k přírodě, k všimání přírody a zájímání se o ni, např. východ a západ slunce, měsíc, hvězdnaté nebe, podzimní krása, zimní příroda. Články zaměřené k porozumění přírodě alespoň v nepatrné míře, např. vrány a kavky pečují o dobrý vzduch, pavouk do sítě chytá nebezpečné a dotěrné mouchy, mnozí ptáci hubí housenky a motýly. Také sledujeme články zaměřené na ochranu zvířat, např. pečuj o ptáky a neubližuj jim, šetři stromy a nenič je. V Čítance byly i články zaměřeny na výchovu ke zdraví, např. prach škodí, lidské tělo, zdravý zrak, sluch, dýchání, vlhký byt, houby a jiné lesní plody. Už je trochu zastoupen i přírodopis. Ze zoologie je zastoupen kůň, kráva, pes, ovce, koza, prase, kočka, myš, vlk, medvěd ježek, králík a zajíc, srnec, jelen, liška a veverka. Z ptáků je zastoupen kohout, slepice, husa, kachna, holubi, vlaštovka, vrabec, kanárek, špaček strakapoud a další. Pár zástupců ryb - štika, kapr, karas, okoun, bělice, pstruh a úhoř. Z obojživelníků žáby. Z rostlin stromy a keře - ovocné a lesní (Jursa, Vorovka, 1899).

Vydávána byla i metodická příručka pro učitele s výkladem poezie a prózy použité v čítankách. Cílem bylo působit na žáky, aby porozuměli čtenému a šířit zájem o spisovatele a básníky. Vycházelo se z předpokladu, že na venkově je velmi malý zájem o literaturu (Soukal, 1907).

Nové Jursovy čítanky obsahovaly hodně básní. Učitelská veřejnost ale poezii ve škole podceňovala a nevěnovala jí dostatečnou péči. Metodické příručky pro učitele upozorňovaly na důležitost seznámit s básničkami hlavně venkovský lid. Pro pochopení básně je důležité žáky předem upozornit na obsah čteného (Soukal, 1909). Čítanka pro třetí školní rok víceletých škol obsahuje povídky a básně zaměřené na mravní a vlasteneckou výchovu, je doplněna rakouskou národní hymnou (Jursa, 1904).

Čítanka od Jursy pro čtvrtý školní rok s pětidílným vydáním je rozdělena, jako většina Jursových čítanek, do kapitol. První kapitola, *Bůh a lidé*, obsahuje články k mravní výchově. Další kapitola, *Domov a vlast*, je zaměřena na dějepis a zeměpis. Předposlední kapitola, *Příroda a svět*, je zaměřena na přírodopis, přírodopis a posední část, *Svět a roční doby*, popisuje roční období. V čítance nejsou obrázky a je doplněna o básničky a povídky. Některé přírodopisné články už začínají být podrobnější (Jursa, 1906).

Čítanka pro pátý školní rok sedmi a osmitřídních škol je rozdělena do stejných kapitol jako čítanka pro čtvrtý školní rok, jen tu chybí kapitola o světě a roční době. Místo ní je zde navíc kapitola o těle a zdraví, kterou můžeme považovat za výchovu ke zdraví. Je přiřazena do kapitoly Bůh a člověk. Obsahuje témata zdravý byt, svaly, kosti a zažívání potravy. Závěr obsahuje přísloví o zdraví, např.: *Zdraví hlava všeho. Kde pítí i hody, tam i choroby. Lékař léčí, Bůh uzdravuje* (Jursa, 1914, s. 215).

Čítanka od Jursy pro 6. - 8. školní rok je určena pro jednotřídní, dvoutřídní a čtyřtřídní školy. V této čítance není učivo doplněno obrázky. Obsahuje kapitoly o těle a lidském zdraví, hospodářství (půda, hnojení, střídavé hospodářství) a další vybrané kapitoly z přírodopisu včetně mořských ryb. Je doplněna o básně a povídky (Jursa, 1914).

3.12. Učebnice přírodopisu

Humanitní obory, historie, zeměpis i přírodopis byly kdesi na okraji učebných osnov. V té době ještě nedošlo k vlastivědné konsolidaci reálného vyučování. Přírodověda byla doslova „popelkou“ a nebyla probírána soustavně. Zcela nahodile se jí věnoval Václav Prosper Novák, proslulý ptáčník a lokalista z Mladoňova, svým spisem *Tah ptactva*. Psal také o chřestýších o pavoucích. Jan Filcík z Chrasti u Chrudimi podal ukázky *Ovce a Kůň* z chystaného přírodopisu jako Kratochvilníku školního vydaného roku 1834. Podobně jako Amerling, pod jménem Strnad, podal ukázky *Knižky o hmyzech* z roku 1836 - *Hmyzové*. Ručně psané práce z venkova přinášejí různé příspěvky o sázení stromků, štěpařství a včelaření. Jinde jsou knihy výstrah o jedovatých rostlinách. Toto už skoro konkordátní národní školství nelze hodnotit moderními kritérii vyspělé didaktiky. V duchu politického zřízení obecných škol šlo o to, aby si poslušný poddaný od nejútlejšího věku pěstěním zbožnosti zvykal náboženskému cítění a mravnímu chování. Citová výchova v duchu náboženském se pěstovala důsledně v nejrozmanitějších formách, jako hlavní úkol výchovné péče o mládež. Postupovalo se od bajek, podobenství až po mravoučné povídky v rozmluvách a básničkách. M. J. Sychra zpodobňuje školu se zahradou, jež nese dobré ovoce. Ve 30. letech, kdy už Filcíkovy spisy byly rozšířeny na většině venkovských škol, pracoval jejich autor na dalším návrhu jako doplňku starého trivia, které mělo být potěšením a kratochvílí pro žactvo. Byl to přírodopis a čítanka. Filcík sledoval obsáhlejší a

zajímavější vzdělání mládeže, než tomu bylo obvykle. Filčíkova snaha vynikne, srovnáme-li ho s jazykově méně zdařilým *Krátkým přírodopisem čili Poučením o všech v přirozenosti se nacházejících živočiších, rostlinách, nerostech* od ředitele jihočeského gymnázia Františka Šíra z roku 1835. Šírův přírodopis se řídí Linnéovou soustavou, je zpracován deduktivně. Filčík sledoval postup induktivního popisu jednotlivců. Filčík ho líčí poutavě, názorně. Odborní znalci přírodovědy mohli publikovat své práce teprve později v Matici Českého muzea - jako Václav Staněk svůj *Přírodopis prostonárodní*, anebo vlastním nákladem jako F. S. Kodým v roce 1850 *Knihu o živlech*, kterou věnoval v počtu 200 exemplářů pro pražské budečské porady. Rozhodnutím této porady byl Filčíkův přírodopis pro svou jazykovou správnost doporučen za učebnici pro třetí třídu české hlavní školy v Panské ulici. Filčík odmítl zbytečné názvosloví a spokojil se s ustálenými, vžitými domácími výrazy. Předešel svou dobu, a to pro lokalizaci jedinců. Osvědčil se jako bedlivý pozorovatel domácí přírody. Nesleduje jen tažné ptactvo na přeletu nad naší krajinou, jako čápy, volavky, divoké husy, sluky, kachny, ale i bažanty, křepelky, koroptve, kvíčaly, skřivany a špačky. Dobře ví, kdy který ze zpěvných ptáků u nás přezimuje, má-li dost zobu, je-li příznivá zima pro samečky pěnkavy. Proč od hlasu *pink! pink!* pojmenovává pěnkvu a podle *sik! sik!* sýkory. Jak počátkem noci o závod pěje slavík a kde v zimním čase přezimuje ledňáček o velikosti vrabce. Že babí léto není nic jiného než předivo polních pavoučků. A naši mravenci, kteří se živí sladkou šťávou na zimu, ztuhnou. Že naše Čechy se honosí krásnými granáty, kterými můžeme podělit celou Evropu. Také máme acháty, chryzolity a jiné polodrahokamy. O tom všem se ale čeští žáci nedovídali, protože druhý díl *Knihy ke čtení*, který se používal ve druhé třídě, byl z převážné většiny učebnicí náboženství a snůškou pravidel o chování žactva ve škole i mimo školu. Zatímco 14 stránek poučení ze všech přírodních říší obsahovalo obecná schémata - co to je živočich, rostlina, nerost, bez sebemenší zmínky o tom, že se s přírodou žáci setkávají ve všech ročních časech (Strnad, 1975).

Teprve při koncepci Čítanky, čili Kratochvilníku školního, mohl Filčík použít své bohaté sbírky příprav k vyučování. Byly v ní poučné, zábavné články. Čtení mravoučná se střídají s články reálnými. Články přírodopisné vynikají praktickým rázem, jsou upraveny z Filčíkova přírodopisu. Články jsou obsáhlejší než v pětidílných čítankách od Šťastného, Lepaře, Sokola. Mezi bajkami se některé udržely i v nových

čítankách. Jsou to nejoblíbenější bajky Chmelovy, Sychrovy, Zahradníkovy a mravoučné Patrčkovy básničky. Mravoučné bajky a básně měly v duchu té doby podávat mládeži naučení pro život. Celková koncepce Filčíkovy čítanky je zcela samostatnou prací. Sbíral bajky a povídky, které protkal přírodopisem a jinými užitečnými věcmi. Filčíkova čítanka je považovaná vzhledem k Jursovým čítankám za matku dalších čítanek. Filčíkova čítanka není pouhá metodická rutina, rozvíjí chápavost žactva na určitém stupni, věcné výklady o obzoru, otáčení země, oblačnosti, jednoduché střídání dne a noci, ročních dob (např. Když před námi prší a za námi slunce svítí, spatřujeme mnohobarevný oblouk, jemuž se říká duha).

Posmrtně byl vydán Filčíkův Zahradníček, čili návod ke štěpařství s připojeným včelařstvím pro školní mládež. Spojuje didaktické zvládnutí praktické stránky školního vzdělání s aktivní výchovou mládeže, při níž uvolňoval její citovou a aktivní stránku. Sbírka jeho úspěšných metodických příruček, jež učitelům nahrazovala rukopisné příručky pro vyučování, vyhovovala učitelstvu českých vesnických i farních škol. Jeho přírodopis a soubor čtení z Kratochvilníku předešel svou dobu, učitelé nebyli připraveni pro doplňování praxe normální metodiky z doby osvícenské. Z iniciativy učitelských Porad vydávali bratři Bačkorové Bibliotéku učitelskou a Zahradu budečskou. Mimořádně byly vydány od Porady učitelské dvě práce Štěpánka Bačkory - Čítanka za rok 1848 (1849 druhé upravené vydání) pro výuku zeměpisu ve vyšších třídách národní školy. Bačkorova čítanka ještě před vydáním čítanek Vinařického měla vést učitele k postupu při výkladu textů v jejich logické souvislosti se stavbou vět v hovorové řeči, a to na pořekadlech a příslovích. V dalším vydání byl už náročnější výběr básní pro mládež i poučné zábavných článků z přírodovědy, vlastivědy a hlavně mravoučných příběhů. V dalších dílech sliboval uspořádání článků podle přibývajících věku a schopností žáků. Převažovali snahy o encyklopedické vzdělání, bylo žádoucí, aby Čítanka pro mládež byla poutavá i pro žáky ve věku 6 až 7 let (Strnad, 1975).

Zpočátku byl přírodopis zařazen do učení reálií. Zdálo se, že rok 1848 uvede reálie do všech obecných škol. Návrh vypracoval Arnošt Feuchtersleben, který přiřadil reálie mezi povinné předměty. Tento návrh nebyl uzákoněn. Obě čítanky Vinařického (1852,1855) určují obsah a rozsah mravného i reálného učení na všech školách obecných. Učitelé, kteří vycházeli z Amerlingovy školy, měli ještě vedle čítanek žakovské předměty. Říšský školní zákon roku 1869 zařazuje reálie mezi učební

předměty obecných škol, mají se tedy připojovat k čítance, ale samostatně se mají učit až na vyšším stupni (Janů 1924).

Přírodověda byl souhrnný název pro přírodopis a přírodopis. Naznačovalo to souvislost a spojitost obou přírodních věd biologie a fyziky. Už E. Haufe ve spise o přirozené výchově, *Die natürliche Erziehung* (1889), navrhuje pro obecné školy jednotnou učební osnovu, která by nerozlišovala členění na celou řadu přírodních nauk. Dokládá to myšlenkou vzniku Země, kdy se vyvíjela zpočátku pod vlivem fyzikálních sil, až pak přešla k mineralogickému stupni. Tak by se mělo postupovat i v učební osnově. Přes fyziku a mineralogii připojit geologii, botaniku a zoologii. Podle něj by učivo na prvních stupních měly tvořit minerály, druhý stupeň botanika a zoologie, třetí stupeň člověk (Klika, 1900).

Základní učební osnova ze dne 18. května 1874 připouští zavedení zvláštních učebních knih pro reálie na obecných školách čtyřtřídních, na pěti a šestitřídních ve třídě páté, na sedmi, osmitřídních ve třídě šesté. Cílem přírodopisu je znalost nejdůležitějších předmětů z říší přírody se zřetelem k jejich praktickému užitku a důležitost hospodářských přírodnin (Pokorný, Jehlička, 1878).

První normální osnovy učebné pro obecné školy z roku 1874 dovolují, aby se na vyšším stupni těchto škol užívalo zvláštních učebnic pro reálie. Ale učební osnovy, vydané zemskou školní radou pro Čechy roku 1877, je připouštějí pouze na školách čtyřtřídních a pětitřídních. Tento předpis platil až do vnesení ministerstva školství a národní osvěty ze dne 24. listopadu roku 1923, který připustil schválené učebnice reálií na vyšším stupni všech obecných škol. Učitelé si nesměli vytvořit školní knihy ke své potřebě, o obsahu učebnic rozhodovala státní správa (Janů, 1924).

Na prvním stupni se přírodopis prolínal články zaměřenými na rozvoj jazyka (Halaška, 1923). Ve 3., 4. a 5. třídě měli být žáci seznámeni se zástupci z živočišné říše, dle užitečnosti nebo škody. V 6., 7. a 8. třídě měli žáci u vybraných zástupců živočichů, rostlin a nerostů vědět a znát, jaké jsou, kde se vyskytují, jejich užitek a zařadit je do rodů a čeledí. Na učitelovi bylo, aby sestavil přehlednou soustavu učiva. Od 3. do 8. třídy se přírodopisným učivem má prolínat poučení o ochraně rostlin a živočichů, zdravotní věda a lidské tělo. Tyto znalosti mají být získávány s připojením patřičné čítanky a názorných pomůcek z přírodnin. Poznatky pak mají žáci uplatnit v praktickém životě,

vzhledem k místním poměrům, což je spojeno i s prací na školní zahradě (Klika, Sokol 1895).

Učebnice přírodopisu z roku 1881 uspořádala učivo takto: na prvním stupni jsou probírání jedinci, kteří jsou v domácím hospodářství, na druhém stupni zvířata, rostliny a nerosty, a to jako rody a druhy. Na třetím stupni - přírodniny podle přírodopisné soustavy. K tomu se řadí učení o lidském těle a to nejdůležitější ze zdravotní. Tato kniha je rozdělena na savce, ptáky, plazy, obojživelníky, ryby, hmyz, červy a živočichy sliznaté, stromy, keře a nemohlo se zapomenout na nerosty. Velký přínos této knihy je v zastoupení druhů, konečně obohaceno i o druhy mimo výskyt českého království a o krásné, názorné obrázky (Pokorný, Jehlička, 1881).

Reálie vyžadovaly zvláštního taktu učitelů. Pečlivě měl vynechat vše, co bylo zjištěno jakýmkoli vědeckým badáním - aby to žáky nemátlo a neničilo náboženské přesvědčení vštěpované školou (Zkusil, 1904).

Jak už bylo dříve řečeno, církve se bála, že se škola postaví proti pravdám křesťanství a původ lidí bude odvozovat od opic a objevily by se pak další pochybné teorie z geologie a přírodopisu, které by chtěly dokázat, že křesťanství je bajka. Proto byla zásadně proti zeměpisu, dějepisu a přírodopisu a nechtěla je povolit jako samostatné předměty na škole. Vymlouvala se, že žáci nejsou a nikdy nebudou schopni obsáhnout tak velkých znalostí (Skočdopole 1868).

Dlouhou dobu byl zakazován Darwin. Setkal se s ním osobně Josef Durdík. Napsal o tom článek do Vlčkovy Osvěty. Nechtěl Darwinovi prozradit, že u nás není ani jeden spis o jeho učení. Sám ale zastával názor, že je nesprávné vidět v darwinismu ohrožení mravnosti. V jeho učení není nic proti ohrožení mravnosti. Durdík věřil, že darwinismus pozbude časem té hrůzostrašnosti, jako jí pozbyla nauka Koperníka, Keplera a Newtona. Lépe než zastírat učení Darwina je jeho učení dokonale poznat (Kopáč, 1968). Zde vidíme obrovskou pokrokovost Durdíka - než zavrhnout a odsoudit je lepší dokonale poznat.

Účel přírodopisu na školách národních definují učební osnovy obecných škol. Výnosem z 15. března 1877 bylo účelem přírodopisu poznat nejdůležitější živočichy, rostliny a nerosty. Znat jejich praktický užitek i význam. Součástí přírodopisu bylo seznámení s lidským tělem a jeho ošetřováním. Aby poznání přírody proniklo do praktického života a aby názorným způsobem, s ohledem k čítance, byli seznámeni

s takovými druhy zvířat, rostlin a nerostů, které vynikají rozsáhlým užitkem, v domácím a polním hospodářství. Přírodopis se hlavně vztahoval k hospodářství, které bylo považováno za nejzdravější, nejpřiměřenější a nejstarší zaměstnání rodin. V tomto směru byla pro žáky louka vyličená jako *místo, kde roste množství všelijaké trávy ke krmení hovězího dobytka, k děláni sena a otavy*. U včelího úlu, který byl ve školních zahradách, se vysvětloval rozdíl mezi včelou, čmelákem, vosou a sršní. Tematicky se každou čítankou prolínala louka, pole, rybník a les. Ke každé hodině měl mít učitel přírodninu nebo obraz. Cílem přírodopisu mělo být, aby žáci těžili ze znalostí přírodní vědy a zachovali svoje zdraví. Lásky k přírodě se u žáků měla stále více rozvíjet, a proto měli chválit a velebit Boha, který všechny tyto věci stvořil. I přírodopis vychovával žáky, aby se modlili za toho, který příležitost k takovému vzdělání poskytl, za Jeho Veličenstvo panujícího císaře Františka Josefa I. (Dufek, 1882).

Vyučováním v přírodopisu se má žákům vštěpovat zalíbení v přírodě a láska k ní, mají se učit poznávat nejvíce rozšířené přírodní jevy. Vést žáky k tomu, aby je uměli charakteristicky popsat. Zvláštní zřetel je věnován přírodním domácím věcem a ve venkovských školách k věcem vztahujícím se k polnímu hospodářství - tedy k orbě, zelenářství, ovocnictví, hedvábnictví, včelařství a chování dobytka (Čelakovský, 1886).

Skutečným vodítkem přírodopisu má být sama příroda. Hodně učitelů se změřilo na názorné vyučování jen ve třídě. Nosili vycpaniny, přírodniny, nástěnné obrazy, ale málo chodili s žáky ven. Žáci pak měli představu o přírodopisu rozkouskovanou. Vidí v ní jen zvířata, trávu a kamení, bez spojitostí, bez vztahů. Nezpozorované vztahy nechápou. Proto se začala zavádět i výuka venku. Někteří učitelé s tím zpočátku měli problém, nevěděli, co žákům říct a děti nevěděly, proč se potulují venku a učitel to také nevěděl. Často se stávalo, že dítě učiteli přineslo rostlinu nebo brouka a on je nedokázal určit. Často si raději něco vymyslel a mnohdy to označil jako *střemhlav skrčený*. Dokazuje to jen, že nebylo jasného cíle ani solidních vědomostí (Strnad, 1975).

Pro přírodopis se začínala postupně objevovat rozšiřující literatura. Začaly se psát články do učitelských, vědeckých i odborných časopisů. Pro učitele to mohl být nový zdroj k použití ve vyučování. Za tímto účelem vznikaly metodické výklady. Tyto knihy měly být pro učitele doplňkem k čítankám. Obsahovaly výběr z výkladů přírodopisu, ale i povídek a básniček. V první třídě přírodopisu řadí učební osnova přírodopis do hodin věcného učení, byla spojována s vyučovacím jazykem. V čítance

pro 1. třídu od Sokola, Lepaře a Šťastného byla většinu článků přírodopisných (Dolenský, Patera, 1882).

Využití metodických výkladů mohlo být takové, že když děti četly článek nebo básničku o koni, učitel je při té příležitosti seznámil i se stavbou jeho těla, co jedl a podobně. Vrcholem celého přírodopisu byla ale kapitola o Bohu a stvoření světa. Články z katechismu prostupovaly veškerou literaturu, nejen čítanek, ale i metodických knih pro učitele.

Dříve děti pasivně vnímaly a poslouchaly výklad učitele a bylo to nazýváno věcným učením. Přetvořilo se to postupně ve školu aktivní dětské práce. Reálie se z počátku vyučovaly dogmaticky (Müller, 1919). Názorné vyučování je věcné, jde o základ učení. Na nižším stupni obecné školy je používáno jako příprava k vlastnímu vyučování. Přihlíží především k vlastním zkušenostem žáků (Klika Sokol, 1895).

Věcné učení proniká do škol jako názorné vyučování. Učitelé ze staré školy považovali názorné vyučování za pouhou hříčku, která zanedbává cvičení paměti. Názorné vyučování za pomoci různých pomůcek, modelů, přírodnin jako prostředku oživuje ostatní formy vyučování. Postupně se věcné učení osamostatňuje podle didaktických postupů, zvláště německých. Oficiálně jeho východiskem zůstávají články v čítankách Karla Vinařického, z let padesátých až sedmdesátých, přepracované v letech osmdesátých Šťastným, Lepařem a Sokolem a později obnovené za redakce Josefa Jursy. Tyto čítanky zůstaly až do první světové války podkladem pro věcné i vlastivědné vyučování. Dřívější názorné učení stavělo svůj postup na soustavě slov, jejich mluvnických kategorií nebo na soustavě věcí. Většinou se tak dělo schematicky, neadekvátně řeči dětí a jejich myšlení. Poměry našeho školství za Rakouska nepřipouštěly na českých národních školách osobitý rozvoj výchovy. Lidové vzdělání bylo omezeno na minimum vědomostí čerpaných z čítanky. Ta byla hlavní pomůckou a výchovně vzdělávacím prostředkem. Čítanka v národní škole spojovala vyučovací předměty podle školního a vyučovacího řádu z roku 1874. Při úpravě čítanek Janem Jursou zvítězilo hledisko Klikovo. Čítanky měly i nadále mravně výchovné články, stejně tak také články zábavně vzdělávací (Strnad, 1966). Jursovy čítanky se používaly jak učebnice v krasoňovské škole.

Učitel přírodopisu učí především pomocí přírodnin, které se nacházejí v místě školy, což bylo nařízeno výnosem z 15. 1. 1876. V době hnízdění ptáků poučuje učitel

žáky o užtku opeřenců a jiných zvířat i o jejich ochraně. Také poučuje o ochraně sadů a dbá na to, aby žáci hubili škodlivý hmyz. Také příležitostně poučuje o vzteklině psů a jiných domácích zvířat. Pořizuje pro výuku nástěnné anatomické tabule se zřetelem k pedagogickým ohledům. Poučuje žáky o zákazu týrání zvířat (Zkusil, 1904). Školní obraz, z počátku s malými rozměry, se dostává do našich škol až za vlastenecky orientované národní školy, kde se uplatňuje i na poli vzdělání nejširších lidových vrstev.

Učební pomůcky slouží ve vyučovacím procesu jako náhrada skutečnosti. Kde se mohlo vycházet ze skutečnosti, zorganizoval se vyučovací proces tak, aby jí mohlo být využito v nejširší míře. Aby se žáci setkávali s přírodninami v přirozené formě. Proto se pořizovaly v každé třídě národní školy koutky přírody. Zakládaly se sbírky nerostů, motýlů, brouků a po celý rok vystavovaly dostupné exponáty z přírody. Žáci byli vedeni k pěstování rostlin v květináčích i na pokusných políčkách, pořádaly se exkurze do hospodářství. Chodilo se s žáky na vycházky, aby mohli pozorovat přírodní jedince i společenstva v jejich přirozeném prostředí (Strnad, Uždil, 1954).

K vyučování se používaly nástěnné obrazy jako názorné pomůcky. Např. sbírka nejdůležitějších jedlých, podezřelých a jedovatých hub ve věrných vyobrazeních na 12 tabulích doplněných textem a tabulkami od dr. Lorinsera, dr. Čelakovského a Macháče. K prostým výkladům o lidském těle a jeho ošetřování sloužila *Malá zdravotní věda* (autor J. Klika) se 34 vyobrazeními, *Kodymovo Zdravotní desatero*, *Klikův Malý živočichopis*. Stručně popisuje tělo a život nejznámějších zvířat kolektiv autorů - dr. A. F. Brehm, dr. Frič, prof. F. A. Dlouhý, prof. J. Klika. V jejich knize jsou pro učitele vypsány všechny podstatné druhové i rodové znaky zvířat - vyobrazeny na zoologických obrazech (73 snímků). Pro učitele je to natolik podrobné, že nemusel shánět další informace (Klika, Sokol, 1895).

Jako názorné pomůcky k mineralogii, dříve nerostopisu, byly používány jednotlivé nerosty a výrobky z nich, sbírky kovů a hornin, imitace drahokamů, krystalové sádrové modely, napuštěné stearinem. Názornými pomůckami k zoologii, dříve živočichopisu, byly nejrůznější vycpaniny savců a ptáků, ukázky hnízd, ryby a plazi v lihu, různé části těla obratlovců - jako zuby, parohy, rohy, lebky a kostry. Z botaniky, dříve rostlinopisu, se používaly herbáře, sbírky dřev, plodin a nejrůznější nástěnné obrazy (Klika, 1900).

Výnosem ze dne 20. 8. 1870 a dalšího nařízení ministerstva vyučování ze dne 18. 5. 1874 byly zařazeny do čítanky v systematickém pořadí články vztahující se k zemědělství (Klika, Sokol, 1895).

Od roku 1888 má každý ústav podrobnou osnovu učební. A od roku 1891 se vyučuje v prvním a čtvrtém ročníku školní hygieně a tělovědě (Šafránek, 1918).

Přírodopisné učebnice pro české školy obecné psali A. Pokorný a P. Jehlička (1876), vystřídal je V. Rosický a F. Švácha (1875) a B. Ždímal (1876), J. Úlehla (1898) a F. Dlouhý. Jak zřízovat přírodopisné sbírky vylíčil F. Dlouhý (1878). O metodiku přírodopisu se pokusil K. Lorenz spisem Učitel přírodopisu (1893). Řada přírodopisů byla vydána pro mládež (Klika, 1900).

Mezi nejznámější knihy o roubování a včelařství patřila již zmíněná kniha Zahradníček, čili Návod ke štěpařství s připojeným včelařstvím. Slovem štěpařství míníme ono umění pěstovat ovocné stromky. Mladý stromek roste od kořene nebo štěpu do dospělejšího stromu. Knížka je rádcem k zřízení štěpničky a včelařství. U každého měsíce je napsáno, co je třeba připravit, o co se starat. Základní znaky včel, druhy včel a je doplněna o básničky (*„Bratříčkové sestřičky, spěchejte do štěpničky“*), (Filčík, 1849).

Podrobnější kniha o včelaření pro děti byla Malá včelka. Obsahuje, stejně jako Zahradníček, informace k jednotlivým měsícům, jak v té době pečovat o úl. Navíc obsahuje velmi podrobný popis včely, její anatomii, druhy včel, jejich nemoci a cenné rady k zakládání úlů a péči o ně. A také z jakých stromů a bylin bere včela med (Rybařícký, 1865).

Mezi zdařilé učebnice přírodopisu a fyziky patřil Přírodopis pro školy obecné. Tato malá knížka je přínosná didaktickou zásadou od příkladu k pravidlu, od úkazu k přírodnímu zákonu. Cenná je pro děti v tom, že vysvětluje jevy, které běžně znají. Základ této knihy je v německém vydání. Je určena pro pětiletou obecnou školu. Pro učitele jsou zde velice jednoduché a snadno proveditelné názorné pokusy. Např. kapitola o vlhkosti vzduchu začíná lehkým pokusem, kdy nalijeme do sklenice čerstvou vodu ze studny. Sklenice se orosí - tento jev mohou žáci pozorovat a pak učitel podá výklad (Crüger, 1882).

O nerostech byla v učitelských knihovnách kniha Obrázky z říše nerostů. Kromě toho sloužila i jako učební pomůcka. Obsahuje jen několik vybraných nerostů - jako jantar, kamenné uhlí, diamant, vápenec, aragonit. U každého z nerostů je oproti

čítankám podrobnější popis doplněný obrázky. Nechybí ani popis nalezišť u nás i v ostatních zemích (Klika, 1877). „*Kamenné uhlí. Tatiček uhlík má několikero synů, ale ti ač jsou jedné a téže krve, nerovnou měrou příbuzenství své ukazují. Že černé uhlí s hnědým a tuhým sbratření jsou, přisvědčí každý, ale že by skvělý diamant byl bratrem uhlí, neuvěří nám tak snadno.*“ (Klika, 1877, s. 17).

Knížka o hospodářství byla s obrázky. Vychovávala starší stupeň žáků ke vzdělání o polích, loukách jejich účelu a sklizni. Je psána formou povídek. Je v ní zastoupeno velké množství rostlin, které se často pěstovaly na školní zahradě (Hofmann 1858).

Knížka k přírodopisu o lidském těle byla pro žáky vyšších obecných a měšťanských škol spojována s naukou o zdraví. Přednášena byla uveřejněna v časopise Posel z Budče. Byla doplněna obrázky s popisky (Kmoníček, 1876). Jedná se o metodické přírodopisné články s výklady učiva, byly psány Barošem. Veškeré učivo zahrnuté ve výkladech bylo dáno osnovou. Šlo o metodické návrhy, příklady a ukázky. Učivo bylo roztrženo na tři stupně. První díl zahrnuje učivo pro nejnižší stupeň, tedy 3. školní rok, a navazuje na druhý díl čítanky pětidílné. Další dva díly přinesly látku pro 4. a 5. školní rok jako střední stupeň, vyšší stupeň je určen pro 6., 7. a 8. školní rok (patří k čtvrtému dílu čítanky téhož vydání). Učivo prvního dílu je rozvrženo do 5 částí. První část je zaměřena za zdravotní vědu. Nemusí být probírána dle pořadí. Tyto poučky se mohou probírat příležitostně, střídavě s jiným učivem. Ostatní učivo je rozděleno do čtyř skupin dle ročních období. Tato učebnice podporovala vyučování přírodopisu metodou vycházek. Proto jsou zde návody a nápady na vycházky, co vše na nich lze pozorovat. Látka na vycházkách a sebraná náhodným pozorováním tvoří podklad pro výklady ve škole. Úvod má vzbudit zájem o předmět, o němž má být vyučováno. Střední část zahrnuje vlastní výklady. Další část shrnuje výsledky nově nabytého učiva. V této části lze využít námětů k volnému vypravování a slohovému cvikům. *Např. Vrabec – škůdce polí a sadů. Jeho krátký, silný, kuželovitý zobák se hodí znamenitě k luštění zrní; vrabec je zrnožravec. Je proto všude, kde se obilí pěstuje. Na jaře chytá hmyz a housenky. Potřebuje této měkké potravy pro slabé zobáčky svých nenasytných mláďat. ...Vrabec tudíž nejvíce škodí na venkově, proto ho rolník a sadař nenávidí. K tomu druží se ještě jiné nepěkné vlastnosti: vypuzuje jiné ptáky z hnízda a sám se tam usazuje; zahání takto užitečné ptáky a milé zpěváčky vždy dál od osad, je ptákem*

svárlivým a haštěřivým. (Baroš, 1913, s. 42). Pozitivním na této knize bylo, že výuka samotná byla zahájena názornou pomůckou, např. vycpaninou vrabce a prací s prekoncepty. *Např. kapr - názorniny - obraz kapra, živý kapr v kádi, na začátku opakování z 1. a 2. roku* (Baroš, 1913, s. 46).

Klikova Přírodovědná čtení obsahovala doplňující a rozšiřující informace k přírodopisu i přírodopytu. Kapitoly jsou změřeny na čtení z přírody a hospodářství. U četných zástupců ptactva tu nacházíme větší druhové zastoupení než v přírodopise od A. Pokorného z roku 1896, např. luňák, krahujec, ostříž a ibis. A jsou zde podány poznatky o důležitosti ptactva v přírodě. Byla velice cenná v četném zastoupení druhů. Je jich zde velký počet a nacházíme konečně i druhy exotické - jako rak poustevník. Kniha seznamuje i s mořským dnem (Klika, 1903).

Přírodovědná čítanka pro vyšší ročníky je rozdělena na tři kapitoly. První je určena pro 5. ročník, druhá je pro 6. ročník a poslední je pro 7. a 8. ročník. Učivo je uspořádáno tak, že v každém ročníku je některý zástupce ze savců, ptáků, plazů a obojživelníků, ryb, bezobratlých, stromů a keřů, bylin, hub a nerostů. Jsou uspořádány ve jmenovaném pořadí. Obecné znaky jsou probírány až v sedmém ročníku. Znalosti jsou ještě mnohdy povrchnější. Např. v 5. ročníku je zástupcem savců pes, kuna, kuň, skot domácí, krtek a myš. V 6. ročníku kočka, medvěd, ovce, zajíc a netopýr. U kočky chybí jakákoli zmínka o dokonalém zraku ve tmě či o jejím způsobu lovu. Důležitá je ovšem zmínka, že černá kočka, třená proti srsti, ukazuje elektrické výjevy jiskřičkami a slabým praskotem (Pokorný, 1896).

Výsledky vyučování reáliím byly v poměru k práci učitele a žáka malé a rychle se zapomínaly. Od začátku to měl přírodopis těžké. Obsah výuky byl často napadán, že působí nežádoucím způsobem na mravnost žáků. Přírodopis na vyšších stupních obohacoval poznatky z vědy a na nižším stupni rozšiřoval umění číst a psát. Problém související se zavedením reálií do škol spíše souvisel s tím, že nevědomost je matkou pokorné oddanosti. A dlouho bylo cílem školy vychovat poslušné poddané. Trefně vyličil Amerling spor mezi duchovenstvem a vědou, došlo to do takové míry, že mezi jednotlivými obory povstaly pravé čínské zdi. Doslova - vzdělání ducha utlačovalo vzdělání vůle. Církev nejvíce brojila proti bádání o původu člověka. Přírodopis

nepodřýval mravnost žáků, ale navíc se díky němu rozšiřovaly obzory a pomáhal jim lépe se připravit pro život ve společnosti (Klika, 1900).

Pomocná kniha k vyučování přírodopisu a přírodozpytu, metodické výklady od Dolenského byly i v knihovně Krasoňova. Podkladem byly platné učební osnovy pro obecné školy a IV. čítanka osmidílného vydání od Jana Šťastného, Jana Lepaře a Josefa Sokola. Byly určeny pro učitele čtvrtých tříd. Tato kniha rozšiřovala výuku přírodopisu. Ve čtvrté třídě je věnována přírodopisu jedna hodina týdně. Učitel tak vybíral látku jen nejpotřebnější a nejdůležitější. Učivo bylo uspořádáno do říší a skupin. Jako nejlepší metoda byla doporučována metoda názorná, analytická. Např. u zástupců ryb je zmiňován kapr, parma, štika a úhoř (Dolenský Patera, 1891).

4. Studovaná oblast Krasoňov

4.1. Poloha a založení obce

Obec Krasoňov patří k humpoleckému okresu (viz Příloha 10.1.) Dříve byly Čechy a Morava rozděleny na dva politické správní celky, na menší a větší. Okolí Krasoňova patřilo v té době k děkanátu Řečickému, dříve nazývanému děkanát Želivský. Děkanát, nebo též župa, bylo označení pro menší správní celky. Tento děkanát se rozprostíral mezi Brodskem, Moravou a Chýnovskem. Alespoň podle Františka Palackého, protože historické prameny o tomto děkanátu jsou velice neúplné. Děkanát Řečický patřil ke Kouřimskému oukrají. Oukraj byl větší politický správní celek. Později, asi v XV. století, byly Čechy rozděleny na kraje. A tak podle Dvorských desek z roku 1410 byl Krasoňov spolu s celým humpoleckým okresem přidělen k Čáslavskému kraji. Obec Krasoňov leží přibližně ve střední části táhlého hřbetu Českomoravské vysočiny. Kraj, který zabírá Českomoravská vysočina, je po obou stranách českomoravské hranice, byl také zvaný Horáckem, ještě dříve Zálesím. Za Zálesí byl považován kraj, kde byla kamenitá políčka, hluboké lesy, rozeklané skály, slunné stráně, četné rybníky a potoky. Zálesí leželo od Humpolce, Krasoňov na východní části Zálesí (Němec, 1951).

Později zde byla důležitá obchodní cesta z Čech na Moravu, Humpolecká cesta. Ta procházela v těsné blízkosti Krasoňova. Z historických pramenů je patrné, že po ní jel i Přemysl Otakar I. v roce 1219, když cestoval se svým průvodem na Moravu. Z pramenů historika Emanuela Schwaba se zdá, že tato Humpolecká cesta patřila k veliké mezinárodní dopravní trati mezi středním Rýnem a středním Dunajem. Spojovala asi Mohuč a Ostřihom. Údajně se jí říkalo cesta Uherská a procházela přes Želiv, Humpolec, Štoky a Kamenici, kde se křížovala s cestou Žitavskou. Cesta humpolecká odbočovala od staré cesty želivské někde u Hojanovic a probíhala přes Speřice a Jiřice nad Humpolec, kterému se z bezpečnostních důvodů zcela vyhnula, dále přes Čerňáky na Mikulášov, Větrný Jeníkov a Trojanovským údolím až k Jihlavě. V dávné době se tedy cesty vyhýbaly z bezpečnostních důvodů osadám i městům. Později knížata a panovníci postavili u obchodních cest strážní stanice, kde byly stráže

na ochranu obchodního ruchu. Strážní stanice stály v místech, kde stezka vystupovala z lesa do kraje. Pozůstatky těchto strážnic můžeme spatřit i dnes v humpoleckém kraji, např. vyhlídka u Vystrkova, kopec Stráž nad Krasoňovem, vrch Strážník nad Branišovem. V blízkosti strážních stanic vznikala malá hospodářství velitele strážnice a jeho čeledi, z něho později vznikaly osady a první vesnice. V Krasoňově k prvním takovým osadám docházelo asi ve 12. století. Dělo se tak postupně, když se staly níže položené a úrodnější kraje Čech přeplněné. Nejstarším osídleným místem tohoto okresu byl asi Želiv, k jehož panství vždy patřil Krasoňov. Jeho nadmořská výška 405 metrů byla určitě velmi výhodná. První osadníci přišli podle toku Želivky, kterou ještě nazývali Sázavou. V Želivě bylo jakýmsi knížetem založeno středisko, možná dvorec, kde bydlel hospodářský úředník s čeledí. Ze Želiva postupovali osadníci podél vodních toků. Kolonizace Krasoňova postupovala i podél Humpolecké cesty, kde vznikaly různé osady. Asi koncem 12. století zde i mimo jiné vznikla vesnice Krasoňovec a dvorec Krasoňov. Dle papežské buly, kterou vydal papež Honorius, můžeme doložit, že Krasoňov byl založen v roce 1226. Tato bula potvrzovala želivskému klášteru světské statky. Kromě Krasoňova a Krasoňovce vypočítávala tato listina i dalších 64 vesnic jako majetek premonstrátského řádu v Želivě. Z okolních vesnic je tu i vesnice Bystrá, Mysletín, Branišov, Pavlov, Plačkov. Krasoňov a Krasoňoves - byly založeny velitelem strážní stanice na Stráži, Krasoňem. V roce 1421 byla Krasoňoves napadena Zikmundovým vojskem. Krasoňov byl ušetřen, protože byl dál od Humpolecké cesty. Obyvatelé Krasoňovsi se po napadení domů nevrátili a zůstali v Krasoňově. A z Krasoňova se tak stala vesnice s 700letou historií (Němec, 1951).

4.2. Krasoňov - podrobnější zeměpis

Krasoňov se tedy nachází v Českomoravské vrchovině. Tento masiv je vytvořen rulou a žulou. Průměrná výška této vrchoviny je 550 m. Krasoňov má nadmořskou výšku 545 m. Je to oblast s bohatými a častými srážkami, hojnými a prudkými větry a krátkou vegetační dobou. Krasoňov býval často charakterizován takto: „*U nás není rovné půdy ani jako dlaň veliké*“ (Němec, 1951, s. 10) Z mírně zvlněného terénu vyčnívá několik kopců. Jde o severovýchodní kopec, Stráž (651 m), jihovýchodní Strážník (712 m), jižní Bojanov (664 m) a na severní straně Čerňák (Němec, 1951).

Vodní srážky v Krasoňově jsou velmi časté a vydatné. Na to má vliv větší množství rybníků. Nachází se zde rybník Krasoňák o rozloze 3,29 ha, jižně od Krasoňova rybník Truksa o rozloze 12 ha, jihozápadně leží rybník Sýkorák o rozloze 7,6 ha. Za tímto rybníkem se nachází osamělý rybník Vilímek o rozloze 8,20 ha. Nad Šetkovým mlýnem je menší Oplaský rybníček (Němec, 1951).

Po hospodářské stránce je Krasoňov oblastí obilnářsko-bramborářskou. Půda je v Krasoňově hlinito-písčité. Hlavní horninou této oblasti je rula a žula. Nejvyšší Krasoňovské kopce, je Strážník a Bojanov, tvoří rula kordieritová, lidově *černý kámen*. Západní polovina humpoleckého okresu je tvořena normální rulou, která často přechází na některých místech v břidlici. Všude nacházíme větší nebo menší amfibolické ostrovy, lože křemence, méně diorit a granátovou horninu (Němec, 1951).

V Krasoňovské oblasti jsou diluviální hlíny. Hlavně v humpoleckém údolí a v údolí Želivky. Ale většinu údolí tvoří hlíny aluviální. Ze žuly, ruly a diluviálních hlín jsou naše nejúrodnější půdy. Jde tedy o půdu zásobenou kyselinou fosforečnou, draslíkem i dusíkem. Na vápník je půda velmi chudá. Tento kraj je velmi vhodný k pěstování brambor, lnu, ovesa a žita. Dříve se také hojně pěstovaly luštěniny (Němec, 1951).

4.3. Založení školy v Krasoňově

V Krasoňově nejdříve škola vůbec nebyla. Proto byl Krasoňov přiškolen k farní škole v Branišově, který je od Krasoňova vzdálen 5,5 km (viz. Příloha 10.2.). Docházet tak do školy, hlavně v zimních měsících, nebylo pro děti vůbec snadné. Nejdříve se vyučovalo ve větších statech, kde bylo možné uvolnit místo pro vyučování. Proto se obec snažila zřídit vlastní školu (Brzoň, Staněk, 2013).

Tato venkovská, z počátku jednotřídní škola, byla založena roku 1821. Samostatná jednotřídní škola byla schválena výnosem zemské školní rady v Praze číslo 50523 ze dne 31. 10. 1822 až dodatečně v roce 1822. Byla zařízena provizorně z postranního domku čísla popisného 37. (viz. Příloha 10.4.). Počet dětí na samém začátku školní docházky se nepodařilo nikde dohledat. Víme jen, že v roce 1832 navštěvovalo tuto školu 87 žáků. Podobně jako ostatní školy na svém počátku byla v bídém stavu. Proto byla postupně opravena. Na náklady patrona byla v roce 1838

opravena střecha budovy a chléva novým šindelem. Pokoj učitele byl upraven roku 1842, kdy byla nově položena podlaha v pokoji učitele i ve školní světnici. I sklep byl opatřen novou střechou, nově klenut a byly vyměněny nové dveře a nově umístěna kamna. Roku 1843 bylo zřízeno sedm školních lavic a dvě okna nákladem pana patrona. Umístění školní budovy žádným způsobem nevyhovovalo, ze zdravotních ani prostorových důvodů. Proto byla u okresního hejtmanství v Humpolci provedena dražba této zakázky (Bláha, 1877).

Roku 1858 se začala stavět nová školní budova v Krasoňově, protože stará budova více nevyhovovala. Pozemek pro novou budovu byl vydražen 15. května 1858 u okresního úřadu, a to za 4930 zlatých. Stavba byla svěřena staviteli Janu Martinovi z Humpolce. Na žádost učitele byl i pod dřevníkem vystavěn sklep, který u staré školní budovy nebyl. Nová škola byla postavena 1. září 1859 a schválil ji krajský komisař a Ing. z Čáslavi (viz. Příloha 10.5.). Novostavba byla vysvěcena za účasti veřejnosti 2. 10. 1859 biskupským vikářem Augustinem Sekouškem z Humpolce, který pronesl slavnostní řeč. Z původní staré školy byl zřízen byt pro správce školy a svobodného učitele. O založení školy se zasloužil hlavně premonstrátský klášter v Želivě a kromě toho vedl i patronát. Okresní školní rada se v Krasoňově zasloužila o učební pomůcky, zařízení a vybavení II. třídy. Místní školní rada zásobovala školu topivem, náradím a jinými potřebami. Hlavně financovala nákup knih do školní knihovny částkou 4 zlatých a přispívala na psací potřeby pro chudé - částkou 2 zlatých. Takto to financovala každý rok (Bláha, 1877).

Okresní školní rada se v roce 1871 usnesla koupit pro školu alespoň nejdůležitější pomůcky. Učitel měl poslat návrh toho nejdůležitějšího, co se mělo pro žáky koupit a zaslat ho radě k rukám okresního školního dozorce. Dne 27. května 1871 zaslala okresní školní rada v Německém Brodě jménem místopředsedy Sagassera formulář o pojištění proti ohni. Učitel ho musel vyplnit a obratem zaslat zpátky. Pojištění se týkalo samotné školní budovy i školního náradí, tím se myslely i školní pomůcky (Bláha, 1877). S novým zákonem o zřízení pitné vody, který vstupoval v platnost v roce 1874, nechala postavit místní školní rada u krasoňovské školy pumpu, a to dne 15. října 1873. Zhotovil ji pumpař Josef Řehoř z Krasoňova (Bláha, 1877).

Zákonem ze dne 2. února 1873 se mění financování škol z okresu na obec, proto se stalo čištění školy, vytápění a opravy záležitostí obce. Místní školní rada tedy

vyzývala školu v Krasoňově, aby zaslala rozpočet. Na základě toho vytvořila 12. srpna 1873 rozpočet -za palivo 80 zlatých, pumpu na dvoře 30 zlatých, za čištění školy 12 zlatých, omítnutí a vybílení školy 49 zlatých (Bláha, 1877).

Počet žáků krasoňovské školy se stále zvyšoval. Docházelo k tomu z důvodu přiškolení dalších oblastí. Do roku 1870 byla přiškolená Bystrá a Němeček. Mikulášov se přiškolil ke Krasoňovu rozhodnutím okresní školní rady usnesením ve schůzi roku 1871. Toto usnesení zaslala panu představenému v Krasoňově a on byl povinen zaslat seznam dětí, kterých se toto přiškolení týkalo. Pak se přiškolil Sýkorův mlýn, Sulík, Vlčí Hory a obec Stará Bříšť. V roce 1872 bylo dohromady ve škole 145 dětí. To vedlo k tomu, že se místní školní rada usnesla, v řádné schůzi 1. února 1874, aby tato škola byla rozšířena o druhou třídu. A v této souvislosti vyslala okresní školní rada komisi, aby se podívala na místnosti školy. Členy komise byli - předseda okresní školní rady, okresní hejtman Sagasser, školní inspektor a okresní lékař. Komise nařídila místní školní radě postarat se o zřízení druhé třídy. Ta podala okresní školní radě návrh, aby se z bytu, který byl ve škole, vytvořila druhá třída. Okresní hejtman navrhl, aby se část školní budovy přepažila, a tím se vytvořila druhá třída. Proto si vyžádal stavební nákres a následně i schválení od obce, která tuto přestavbu měla zaplatit, a další nářadí a pomůcky pro druhou třídu. Stavitel školy, pan Martin z Humpolce, nakreslil stavební plán a navrhl rozdělení místností. Zemská školní rada vyneslím ze dne 13. května roku 1876 povolila, aby tato škola byla přestavěna ve dvoutřídní. Tento výnos se předal místní školní radě a přestavba měla neprodleně začít. Navržená přestavba se tedy schválila, ale s tím, že nové třídy na východní straně musí mít tři okna, stávající okna na západ a jih se musí zatemnit. Vše se mělo do konce září stihnout a měla se poslat zpráva okresnímu komisaři, aby se mohla třída otevřít. Panu Václavu Peškovi z Krasoňova, č. p. 39, se svěřila přestavba školy, protože v uspořádaném konkurzu stanovil nejnižší cenu přestavby, a to 1057 zlatých. Samotná přestavba začala 23. srpna 1875 a skončila 16. října 1875 (Bláha, 1877).

Novým nařízením okresní školní rady v Německém Brodě ze dne 6. ledna 1878 č. 1078 se usnesla místní školní rada zařídit do obou tříd věšáky, umyvadla a čerpadla na vodu. Věšáky ze dřeva se natřely na žluto a přibýly v obou třídách ze tří stran. Do každé třídy se umístilo čerpadlo s umyvadlem. V roce 1882 se zřídila komora pro řídicího učitele. Dne 10. září 1885 si vyžádal řídicí učitel nový sklep. Ten dosavadní

přestal svou rozlohou stačit, byl malý a bylo v něm mokro. Byl postaven u ohradní zdi, kde se nacházela zahrádka pro zeleninu. Stavba sklepa, se svěřila panu starostovi, Josefu Kvášovi z Krasoňova, za cenu 120 zlatých a 50 krejcarů. Větší opravy na škole proběhly až v roce 1887, kdy se opravily lavice a podlaha ve druhé třídě. U přední strany budovy se zřídily odkapní žlábký v délce 26 metrů, za cenu 26 zlatých. Železná kamna se pořídila do bytu učitele za 34 zlatých. Plot u zahrádek se opravil za 25 zlatých 30 krejcarů. I školní střecha se musela opravit, a tak se na ni umístily plechové vikýře za 20 zlatých. V roce 1890, rozhodnutím místní školní rady spolu s nařízením okresní školní rady v Německém Brodě, se stav školy prohlásil za bídný a chatrný. Bylo nařízeno, aby se celá budova školní vybělila, opravily se schody ze síně do dvora, postavil plot kolem školního sadu. Lavice v obou třídách i bytě řídicího učitele se opravily a zřídila se nová vrata do dvora. Tyto opravy provedli domácí řemeslníci, Václav Hodáč a František Ťoukálek za 95 zlatých (Bláha, 1877).

Počet žáků krasoňovské školy stále narůstal. Bylo nutné školu rozšířit o další třídu. Z těchto důvodů vybědla slavná okresní školní rada výnosem ze dne 15. srpna 1889 číslo 859 zdejší místní školní radu, aby se vyjádřila k tomu, zda si přeje rozšířit krasoňovskou školu o třetí třídu, nebo zřídí v některých přiškolených obcích expositivu. Po delší době a po opětovném vybědnutí podala místní školní rada návrh, kterým rozšíření školy zamítla. V roce 1890 okresní školní rada obnovila svůj výnos o rozšíření školy, ale místní školní rada na něj nereagovala. Okresní školní rada poslala opět návrh v roce 1891, ale to už uložila místní školní radě pokutu 5 zlatých za to, že žádný návrh nepodává. Školní rada musela do 14 dnů zaslat svůj návrh. A tak předseda místní školní rady svolal 18. ledna 1892 schůzi, kde zastupitelstvo přiškolených obcí uznalo, že dvě třídy skutečně nestačí. Podal tedy návrh s žádostí o komisi, která by posoudila, jak školu přestavět. Možností byla přístavba, nebo rozšíření o jedno patro. Komisi tvořil okresní školní inspektor Jan Huml, okresní lékař Čechovský a okresní inženýr. Ta rozhodla, že dosavadní místnosti v přízemí mohou zůstat tak, jak jsou, jen se musí vyměnit okna, podlaha a nábytek a nová třída se postaví v prvním patře a bude mít větší rozlohu než obě staré místnosti. Zbývající místnost v prvním patře měla zatím sloužit jako byt, dokud nebude potřeba rozšířit školu o čtvrtou třídu. S přestavbou se čekalo až do roku 1893 z důvodů nesrovnalostí v nákresu, které našla komise. Nová třída se neměla zřídit jako jedna větší, ale dvě menší. Kabinet, který se měl zřídit z bytu řídicího učitele, by

byl temný a vlhký a měl by pouze jedno okno. Půda ve staré budově se musela o něco zvednout a nová okna zvětšit. Návrh na přestavbu školy se přepracoval, ale nebyl vyhovující a školní místnosti by se ještě zmenšily. Proto řídící učitel navrhl celou školu prodat. Za peníze z prodeje a z peněz na přestavbu by se koupil pozemek, na kterém by se postavila nová škola. Řídící učitel to navrhoval i z důvodu špatné polohy dosavadní školy, byla postavena na bažinatém místě, a proto musela být často opravovaná. Komise s tím souhlasila. Vypadalo to, že se tedy koupí nový pozemek, na kterém se postaví nová škola. I když oficiálně bylo povoleno zemskou školní radou rozšířit školu o třetí třídu, místní rada stále odkládala přestavbu nebo zahájení stavby nové školy. Z její strany docházelo jen k všemožným výmluvám. Okresní školní rada jí dala pokutu 20 zlatých z důvodů, že se ještě dosud o nový pozemek nepostarala. Během těchto průtahů stoupl počet dětí tak, že v první třídě bylo 92 dětí a v druhé 107. Proto okresní školní rada donutila místní školní radu, výnosem ze dne 13. října 1894 číslo 2850, aby poskytla pro třetí třídu dočasnou místnost. Navrženy byly dvě místnosti v krasoňovských domech č.p. 21 a č.p. 2. Tyto místnosti byly pro výuku naprosto nevhodné, byly malé, temné. Objevil se pokus o prosvětlení místnosti -postavením okna, ale s tím majitel nesouhlasil. Přesto byly uznány jako vhodné k výuce. Jiná možnost bohužel nebyla. Slavnostní otevření dočasné třetí třídy bylo 1. dubna 1895. Od stavby nové školy bylo zcela upuštěno s tím, že se nenašel vhodný pozemek, přesněji - nestihl najít. Vyjednávání se komplikovalo, protože majitel vhodného pozemku chtěl prodat současně i rybník, o který ale nebyl zájem. A když nakonec svolil prodat jen pozemek, bylo už pozdě. Rozhodlo se, že se ke škole přistaví třída nová. Svolal se konkurz, nebo spíše dražba, na výběr nového stavitele. Vyvolávací cena byla dle rozpočtu 8440 zlatých a 93 krejcarů. Nejvýhodnější návrh podal pan Otakar Martin, stavitel z Humpolce. Přestavba nakonec celkovou částku přesáhla o 240 zlatých, důvodem byl hrubý omyl v nákresu. Truhlářský mistr z Větrného Jeníkova zajistil 22 nových lavic, dvě dvojité tabule a šest skříní do kabinetu. Stará budova školní měla být položena novými taškami, ale nakonec byla jen novými taškami vyspravena. Stavba byla ukončena v červenci 1897. V nové části školní budovy jsou tedy tři třídy. Ve staré budově je byt řídícího učitele se dvěma pokoji, kuchyní a spíží. Na vybavení školy se vydalo 300 zlatých. Ke vchodu do školy se postavil v roce 1901 chodník. Následkem velkého krupobití byla v roce 1903 poškozena střecha školy. Nejvíce utrpěla na staré

školní budově, na západní straně zůstaly jen holé latě. Řídící učitel se tak musel z jedné místnosti vystěhovat, protože mu do pokoje zatékalo. Ve třetí třídě byla všechna okna vytlučena. Touto katastrofou byly zasaženy celé jižní Čechy. V roce 1906 byla dokonce škola úplně uzavřená z důvodu epidemie neštovic. Do školy docházely i děti haličských uprchlíků, kteří byli ubytováni v obci. Místní školní rada povolila v roce 1939 odškolnění Bystré po dostavění vlastní školní budovy, což se ale nestalo. V roce 1939 vznikla v Krasoňově čtvrtá třída - pro děti 6. až 8. ročníků. Umístěna byla ve školní kuchyni. Školní budova byla mnohokrát opravována, ale zásadně změněna nebyla. V roce 1939 byla označena jako nevhodná a byla řádně opravena. Koncem 2. světové války sloužila škola jako noclehárna německých a maďarských zajatců. Vyučovat se začalo až v červnu 1945. Z důvodu nedostatku učitelů byla škola organizována jako dvoutrídní a od března jako trojtřídní. Z rozhodnutí okresního národního výboru v Pelhřimově byla škola v roce 1976 uzavřena a používána pouze pro předškolní vzdělávání dětí (jako mateřská škola), jako zasedací místnost, hostinec, kancelář a knihovna (Bláha, 1877).

Pomůcky zařizoval patronát školy. Později okresní školní rada pravidelně darovala pomůcky pro chudé a pomáhala rozšiřovat školní knihovnu. Řídící učitel také pravidelně pomáhal zlepšit vybavení školy i knihovny pro žáky a učitele. Novými pomůckami v roce 1872 se stala nástěnná mapa Rakouskouherského mocnářství, Názorné vyučování pro dům od Jehličky, hláskovací tabulky a bednička s metrickými mírami a váhami. Vše pořídila okresní školní rada. V roce 1874 zakoupila také fyzikální a chemické (lučební) přístroje, počítadlo a čtyři tabule s jedovatými rostlinami. V tomto roce už školní knihovna vlastnila 61 knih. Okresní školní rada v Německém Brodě se postarala o pomůcky pro druhou třídu. Místní školní rada v Krasoňově měla na starosti zásobit školu topivem, nářadím a jinými potřebami. Na žádost řídícího učitele, nakoupil místní školní rada hodiny pro školu, jako vyučovací pomůcku pro obě třídy. Výnosem č. 3 277 ze dne 25. října 1895, upozorňuje okresní rada na nutnost pořídit si Malátovy zpěvníky pro obecné školy. A proto se staly i součástí výuky ve škole v Krasoňově. V roce 1897 koupila místní školní rada fyzikální a chemické pomůcky, 16 obrazů k vyučování zeměpisu, darovala 4 zlaté pro školní knihovnu a 10 zlatých na školní potřeby chudých žáků. Jan Bláha daroval knihy Malého čtenáře a rozšířil učitelskou knihovnu o druhý díl Sokolova Průvodce četby mravoučné a Metodické výklady od

Dolenského a Patery - O krasocitu a pěstování jeho ve škole obecné, O pěstování citů vlasteneckých ve škole národní, O bakteriích (Bláha, 1877).

V této době se už také používaly vycpaniny, které daroval škole učitel Václav Paštika společně se sbírkou nerostů. V roce 1899 se školní pomůcky rozrostly o pět přírodopisných obrazů od Jánského (husa, kůň, šplhavci, kapr, štika), dále o zasklenou skříňku s vývojem bource hedvábníka - obsahovala všechny proměny: housenku, vajíčka nymfy zapředená v kokonech i bez nich, surové i zpracované hedvábí. Mimo to se pořídily i tabulové výkresy pro přírodopisné sbírky (Bláha, 1877).

4.4. Učitel v Krasoňově

Podle zřizovací listiny potvrzené úřadem v Želivě dne 1. černa 1822 měl mít učitel zajištěny určité příjmy v krasoňovské škole. Pamětní list podepsal opat P. Vojtěch Fahuvich a šestnáct občanů z Krasoňova společně s tehdejším konšelem Matějem Tumou, devíti občany z Bystré. Dle zřizovací listiny byly učiteli zaručeny tyto příjmy: hotově od obce 54 zlatých, sýpky 24 míry $\frac{3}{4}$ čtverce, dvanáct sáhů dříví, k užívání dvě míry pole a školní plat 56 zlatých. Učitel krasoňovské školy žádné fassé neměl. Fasse byl dokument, kde byly sepsány všechny příjmy učitele, včetně naturálií. (Bláha, 1877).

K vymáhání neuhrazených školních platů bylo dokonce do Krasoňova povoláno vojsko. Dne 13. 8. 1849 přišlo do obce 30 mužů vojska se dvěma desátníky a jedním bubeníkem na vydobývání neuhrazených školních platů. Vyslání byli želivským úřadem. K ochraně učitele a jeho osobní bezpečnosti byl dokonce ubytován jeden desátník přímo ve školní budově (Němec, 1951).

Přípisem vrchnostenského úřadu v Želivě obdržel pan učitel Antonín Grulich jednoho vojína ke své obraně proti krasoňovským obyvatelům, kteří se proti němu vzbouřili právě kvůli vymáhání školného (Bláha, 1877).

Služné bylo v roce 1840 vyměřeno na 139 zlatých. Zemská školní rada zařadila krasoňovskou školu do III. třídy s ročním služným 400 zlatých a do IV. třídy školného s částkou 4 krejcarů týdně na žáka (Němec, 1951). Po této úpravě platu bylo panu učiteli Šantrůčkovi vyplaceno od 1. října služné 394 zlatých a 56 krejcarů a přídavek za víceletou službu. Tyto příjmy byly doplněny o výnosy z pozemků, na které měl stále nárok. Vše bylo zasláno Sagasserem, místopředsedou okresní školní rady v Německém

Brodě. Přídavek na dříví se v Krasoňově vyplácel od roku 1871 paušálně v penězích, na vytápění školních místností - částka 50 zlatých ročně (Bláha, 1877).

Služné si krasoňovští učitelé od 18. listopadu 1871 mohli vybírat od berního úřadu v Humpolci. Do té doby se vyzvedávalo v okresní pokladně v Německém Brodě. Pro vzdálenější učitele to býval problém, proto to bylo změněno (Bláha, 1877).

Aby mohly okresní školní rady podat návrhy, jaké příjmy by se podle zákona měly stanovit každému učiteli, vyzývali se všichni učitelé, aby poslali statistická data, průměrné ceny potravin a počet obyvatel přiškolených obcí. Podle toho se pak stanovil plat (Bláha, 1877).

Učitelské platy byly znovu upraveny 13. května 1894, platnost tohoto zákona byla od 1. ledna 1895. Služné učitelů i podučitelů se řídilo služební dobou a pak také obcí, ve které stála školní budova. Týkalo se to jen těch, kteří měli učitelské vysvědčení způsobilosti. U národních obecných škol se rozdělovaly místní obce do pěti tříd. Do páté (nejnižší) třídy patří obce do 2000 obyvatel, do IV. třídy místní obce, které mají 2000 – 4000 obyvatel, do III. třídy ty se 4000 - 10 000 obyvatel. II. třída zahrnovala obce Libeň, Nusle-Pankrác, Košíře, Vršovice, dále lázeňská místa Karlovy Vary, Teplice, Šonov, Mariánské lázně, Františkovy lázně, dále obce čítající 10 000 - 30 000 obyvatel. Do I. (nejvyšší) třídy patřily: královské hlavní město Praha, Karlín, Smíchov, Královské Vinohrady, Žižkov, pak ostatní místní obce čítající přes 30 000 obyvatel (Bláha, 1877).

Základní roční služné učitelů na obecných školách národních činí v I. třídě 800 zlatých, v II. třídě 700 zlatých, v III. třídě 600 zlatých, ve IV. třídě 550 zlatých, v V. třídě 500 zlatých (Věstník Vládní u věcech škol obecných království českém, ročník 1894). Obec Krasoňov byla zařazena dle počtu obyvatel 861 do V. třídy služného, se služným 500 zlatých (Bláha, 1877).

V Rakousku byl dlouho v oblibě systém místních platových tříd. Znamenalo to, že v menších obcích byl učitel zpravidla i méně placen. Tato platová soustava byla naprosto zastaralá ještě před světovou válkou. Proto byla všude (mimo Halič) odstraněna a nahradila platy jednotným osobním systémem. Postup do vyššího stupně platu nezávisel na velikosti místa, ale jen na kvalifikaci, služebním stáří a počtu uprázdněných míst. Vedle příspěvků podle služebního stáří, což bylo po pěti letech,

byly i přídavky místní, bytové a drahotní. Právo na naturální byt měli jenom správcové škol (Kádner, 1929).

Správcům škol od dvojtřídních škol výše náležel titul řídicí učitel, patřil jim také funkční přídavek za řízení školy, odstupňovaný podle počtu tříd. Podobně se vyplácelo zvláště i vyučování vedlejším předmětů (Kádner, 1929).

Správců náležel funkční přídavek na jednotřídních obecných národních školách 80 zlatých, řídicím učitelům na takových dvoutřídních školách 100 zlatých, na třítřídních 125 zlatých, na pěti-a více třídních 200 zlatých (Bláha, 1877). Pro srovnání - u ředitelů na měšťanských školách to bylo 200 zlatých. Ředitelé měšťanských škol, kteří měli šest definitivních tříd nebo byly spojené s obecní národní školou (méně než pětitřídní) obdrželi 250 zlatých. Na měšťanských školách, kde měli ředitelé více než 6 definitivních tříd nebo se spojili s národní obecní pětitřídní školou, dostávali 300 zlatých (Bláha, 1877).

Šťastným byl pro učitele IV. platební třídy rok 1889. Na zemském sněmu došlo 19. ledna 1889 k rozhodnutí, aby od 1. ledna 1890 na dobu, dokud nebudou novým zákonem upraveny učitelské platy, byl poskytnut každému učiteli ve IV. platové třídě prozatímní osobní přídavek 100 zlatých. Krasoňovská škola byla vřazena do IV. třídy a tímto výnosem se zvýšilo slušné i zdejšího řídicího učitele o 100 zlatých (Bláha, 1877).

První učitel Krasoňovské školy byl ustanoven v roce 1820 - Martin Roth a působil v ní do 25. března 1827. Po něm nastoupil František Machek, který ve škole učil jen do 1. listopadu 1832, kdy na toto místo rezignoval a byl ustanovený za zatímního učitele v Mladé Bříšti. Volné učitelské místo bylo propůjčeno Antonínu Grulichovi od 1. listopadu 1832 jako zatímnímu učiteli. Narodil se v Dobrušce 18. září 1824. Navštěvoval učitelství pro čekatele v Hradci Králové a dobrým prospěchem byl doporučen za pomocníka na českých triviálních třídách. Na jeho vysvědčení stálo, že může být navržen na učitele. Čtyři roky byl podučitelem. Místní obyvatelé se za něj přimlouvali, aby mu byla udělena definitivita, ale jejich přání nebylo vyslyšeno. Působil v Krasoňově do roku 1869, kdy zemřel. K zásadním změnám ve školství došlo zákonem z 25. 5. 1868, kdy byly školy vyňaty z pravomoci církve. Po smrti učitele Grulicha nastal problém, kdo nastoupí na volné místo. Po změně legislativy navrhl želivský opat a prelát želivského kláštera, Norbert Sychrava, nového učitele Františka Šantrůčka jako prozatímního učitele, který dříve pracoval jako podučitel v Želivě. V roce 1870 pan

učitel Šantrůček obdržel od zemské školní rady v Praze dekret, kterým se stanovil za učitele národní školy v Krasoňově. V dekretu bylo upozornění, že před nastoupením služby složí slib u předsedy nebo zástupce okresní školní rady. A tak u okresního hejtmána, předsedy okresní školní rady, složil povinnou přísahu. Později ho okresní školní rada přesunula na místo řídicího učitele v Krásné Hoře zdejšího školního okresu. V roce 1876 nastoupil na místo řídicího učitele Antonín Just. S ohledem na stále se zvyšující počet žáků si zažádal u okresního školního dozorce o výpomocného podučitele, od roku 1879 bylo toto místo obsazeno Františkem Skálou, narozeným v Třešti na Moravě (Bláha, 1877).

Výnosem okresní školní rady byl povolán Jan Bláha na místo řídicího učitele, které se uvolnilo po Antonínu Justovi. Jan Bláha byl na tuto školu dosazen prozatímně, výnosem ze dne 31. srpna 1877 číslo 1532 a o rok později mu Veleslavná zemská školní rada v Praze, dne 28. srpna 1878, udělila dekret. Službu nastoupil 15. září 1877. Namísto Františka Skály byl novým podučitelem v roce 1879 ustanoven Vavřinec Podhájský. Od 1. 6. 1879 bylo v Krasoňově zahájeno industriální vyučování, které vedla Anna Skálová za 48 zlatých. Druhou učitelkou se po ní stala od roku 1881 Albertina Bláhová, manželka řídicího učitele Jana Bláhy. Podučitelé i industriální učitelky se v krasoňovské škole často střídali (Němec, 1951).

4.5. Jan Bláha

O největší rozkvět školy v Krasoňově se ze všech řídicích učitelů nejvíce zasloužil právě Jan Bláha. (viz. Příloha 10.3.) Byl opravdovým vlasteneckým učitelem. Svou činností ovlivnil nejen své žáky, jejich děti, ale celý společenský život v Krasoňově. Zasloužil se o rozkvět celé obce. Jeho otec se jmenoval Václav Bláha a matka Josefa Enzlová, dcera vrchnostenského bednáře v Herálci. Jeho prarodiče se přestěhovali ze Strakonice do Humpolce, kde provozovali soukenictví, ale nikoliv tovární, ale ruční. Toto řemeslo provozoval jeho dědeček, otec a bratr Jan. Na otce vzpomíná jako na velmi nadaného, náruživého čtenáře, který četl zábavné i poučné spisy, zákony o zřízení obecném i právnické spisy. Měl velice úhledné písmo. O jeho nadání a vědomostech, se dozvěděl tamní vrchní ředitel velkostatku Langer a nabídl mu

službu písaře ve své kanceláři. Toto místo přijal a od roku 1856 zanechal řemesla (Stankovičová, 1984).

Jan Bláha se narodil 22. 7. 1853 v Herálci, kam chodil na školu dvoutrídni. Měl o tři roky starší sestru Pepičku, sestru Marii, bratra Antonína, který v pěti letech zemřel. Potom sestru Annu, Antonii. Bratr Antonín odešel do Ameriky a nejmladší bratr Václav (v roce a půl) po smrti otce zemřel. V roce 1858 si otec s matkou postavili hostinec. Po čase přikoupili chalupu se 14 měrami polí a následně vedle hostince chalupu se 40 měrami. Přibylo tedy statků, ale i práce (Stankovičová, 1984).

Postavení učitele bylo v té době smutné, jak sám popisoval, a jeho osud závisel na vůli a rozmarech faráře, který byl představeným dozorem učitele. Tehdy nebyl titul řídící učitel, protože školu řídil farář. A třídy byly přeplněné, v jedné třídě bylo i 120 dětí. Učitel Harrer, který učil právě Bláhu, byl dlouholetým přítelem jeho otce. V mnohém ho ovlivnil a zasáhl. Harrer byl dobrý učitel a výborný hudebník. Pro Jana Bláhu byl ale především velice přísným učitelem, kterého se žáci báli. „*Pro každé sebemenší provinění se rozčílil a vyplácel hned hotovým. Bud' taháním za vlasy, za uši, fackováním a rákoskou. Bylo sice ve třídě místo hanby, v koutě za dveřmi s nápisem, ale tam putoval viník teprve po výplatě*“ (Stankovičová, 1984 s. 5.). Tato negativní zkušenost ho ovlivnila v jeho učitelské profesi. Tělesné tresty, i když byly u ostatních učitelů na denním pořádku, se mu protivily a byl jejich odpůrcem. Velice dobře si pamatoval, jak je v dětství nesnášel, a strach z učitele se mu doslova vryl pod kůži (Stankovičová, 1984).

Začal se učit hrát na housle, piano a varhany. Přestože patřil mezi pilné žáky, k učení nepřilnul díky učiteli Harrerovi, který všechny dovednosti vtloukal bitím a jiným způsobem s žáky jednat neuměl. Hra na housle mu šla natolik dobře, že později hrál s heráleckou kapelou na plesích i jinde. Otec Jana Bláhy z něj chtěl mít učitele. To on ho vedl k učitelskému povolání. Připravoval ho ke zkoušce z IV. třídy městské hlavní školy v Německém Brodě. Když tuto zkoušku absolvoval, bylo mu pouhých 12 let. Po této zkoušce začal studovat na reálné škole v Kutné Hoře, kde řádně splnil přijímací zkoušky. Studia byla z počátku velice obtížná, přestože Jan Bláha patřil k nadaným studentům, nebyl tak připraven jako mnozí jiní, hlavně městští žáci. Začátek studií byl náročný. V prvním pololetí neprošel, až v druhém pololetí. Ve druhém a třetím ročníku už mu to šlo lépe (Stankovičová, 1984).

O prázdninách na střední škole, které byly od 1. srpna a končily 30. září, vypomáhal učiteli Harrerovi jako podučitel v Herálci, a to po dobu 9 měsíců. Bylo to pro něj těžké období, třída byla přeplněná, měla i 150 žáků. Dá se říci, že v této době měl problémy žáky zvládnout, znali ho a nebyl pro ně autoritou. Tato donucená výpomoc mu doslova učitelství znechutila. Proto se rozhodl, že už dál studovat nebude. Věděl, jak je učitelství náročné, co učitel vytrpí, navíc za velmi skromný příjem. Vrátil se domů, otec z toho byl velmi smutný a těžce to nesl. Od té doby trávil čas doma a vypomáhal s polním hospodářstvím. Otec mu záměrně dával ty nejhorší a nejpodřadnější práce, aby mu tuto práci znechutil. Musel vstávat ve čtyři ráno a začít pracovat na poli. Po roce 1869 se změnila zákony, dozor a vyučování převzal stát. Bláhův otec se stal starostou v Herálci, jeho zásluhou byl Herálec první v německobrodském okrese, kde byla zvolena místní školní rada. Zároveň byl otec Jana Bláhy zvolen členem okresní školní rady. Začaly se stavět nové školy, ale učitelů bylo málo. Proto učitele Harrera napadlo navrhnout okresní školní radě, aby Jana Bláhu přijala za výpomocného učitele, v té době byl absolventem nižší reálky. Mohlo by se zdát, že Jana Bláhu na místo pomocného učitele „protlačil“ jeho otec, když zasedal v okresní školní radě. Nebylo tomu tak. Jeho otec o tom nevěděl a teprve při zasedání, když se četl návrh, se to dozvěděl. V této době byl stále zapsán na ústavu ke vzdělání učitelů v Kutné Hoře. Z tohoto ústavu ho nechtěli propustit, aby působil jako podučitel. Až na žádost okresního hejtmána v Německém Brodě, který vysvětloval nedostatek učitelských míst, propustili Jana Bláhu ze studií. Podmínkou bylo absolvovat každý měsíc po dobu dvou let přednášky a hodiny na ústavu. V té době bylo mnoho budoucích učitelů i z jiných ústavů propuštěno, aby vyučovali. Pro Janu Bláhu to byl opravdu náročný čas, doma pilně dřel, časně ráno vstával a než vyučoval ve škole, do deváté hodiny ranní se učil. O podučitelské místo v Herálci, které zastával, se přihlásil zkoušený učitel ze Svatého Kříže. A tak musel Jan Bláha na této škole skončit a nastoupil na školu ve Skorkově. Byla tam jednotřídní škola a přes rok se tam nevyučovalo. Navíc se ještě muselo učit v nedělní opakovací škole, kde byli žáci od 12 do 14 let. Ve Skorkově působil jako pomocný učitel a plat měl stejný jako v Herálci, tedy 25 zlatých měsíčně. Tím se sotva mohl uživit. Krátce nato bylo nedělní vyučování zrušeno a docházka se prodloužila do 14 let. Ve Skorkově učil dva roky a ještě celý rok dojížděl na ústav do Kutné Hory. Poté se přihlásil ke zkoušce způsobilosti na

učitelském ústavě v Praze, v Panské ulici, a tyto zkoušky úspěšně splnil 16. října 1872. V říjnu toho roku mu zemřel otec, ve věku pouhých 46 let. V roce 1877 se Jan Bláha oženil s Albertinou Dvořákovou, dcerou řídícího učitele Dvořáka ve Skále. Její sestra Marie byla provdána za Františka Šantrůčka, tehdy řídícího učitele v Krasoňově. V té době sám ještě působil v Krásné Hoře. Nakonec byl ustanoven definitivním správcem školy ve Skorkově. I přesto to žádný blahobyt nebyl. Služné bylo 300 zlatých ročně, až teprve v roce 1876 bylo zvýšeno na 400 zlatých. Funkční přídavek na jednotřídní škole byl 50 zlatých, na dvoutřídní 100 zlatých. K tomuto skromnému platu 350 zlatých si přivydělával hraním s heráleckou kapelou. Trvalo to asi rok, dokud nebylo zakázané, aby učitelé byli dirigenti hudebních kapel nebo dokonce členy kapely. Přivydělával si jako písař u starosty obce, také u obecního úřadu v Ousobí, kam dvakrát týdně dojížděl. Bylo to 100 zlatých, ale bylo to přece jen málo. K životu mu přispěl výnos z polí při škole. Ve Skorkově žil do 13. září 1877. Toho dne byl okresním školním radou v Německém Brodě přeložen za řídícího učitele na dvoutřídní školu do Krasoňova, bylo mu tehdy teprve 24 let. V roce 1877 se mu narodil první syn, Felix. O dva roky později se narodil syn Arnošt. Později Arnošt Inocenc Bláha – od roku 1921 profesor filozofie Masarykovy univerzity a zakladatel sociologie. V roce 1880 se narodil třetí syn, Bohumil Josef. V roce 1887 se mu narodila dcera, Marie Anna. Později ještě syn Jan Zdeněk a po něm nejmladší dcera Miluška. Bláha v Krasoňově zastával úřad obecního písaře, starosta sám nebyl schopný, měl toho moc a jeho činnost byla rozsáhlá. Politická obec sestávala z Krasoňova, Bystré a Mikulášova. Písařské práce obecního úřadu vykonával celých dvacet let (Stankovičová, 1984).

Všechen volný čas a péči věnoval výchově a vyučování svých dětí. Chtěl, aby jeho děti byly jiné, netoulaly se s ostatními dětmi, ne snad aby byly vzorem, ale aby na ně nebyly žádné stížnosti. Vychovával je v demokratickém duchu a kladl důraz na to, aby každého zdravily a měly v úctě. Felix začal v pátém roce chodit do školy, byl velice nadaný. Arnošt, kterému byly čtyři roky, se chtěl také učit. Do roka se naučil číst a v pátém roce šel do školy (Stankovičová, 1984).

V Krasoňově Jan Bláha působil 38 let jako řídící učitel. V roce 1920 šel do důchodu a přestěhoval se do Německého Brodu, kde si koupil domek. Zemřel 23. 3. 1933 ve věku 80 let. Vystudoval 3 ročníky nižší a jeden ročník vyšší reálné školy v Kutné Hoře (Stankovičová, 1984).

4.6. Život v Krasoňově

Školství v 19. století bylo organizováno přesnými zákony, které se každý rok pro přesnost a dodržování vydávaly do knihy Věstník Vládní. Od 20. května 1871 ho vydávala zemská školní rada. Škola v Krasoňově ho měla dostávat na začátku každého měsíce a měl se uchovávat ve školním archivu. V pamětní knize pak byly důležité výnosy citovány. Jako například výnos o polévkovém ústavu (Bláha, 1877).

V roce 1902 zemská školní rada vydala dne 18. října 1902 vynesení o zřizování a podporování polévkových ústavů. Na základě tohoto výnosu vybídla okresní školní rada a okresní hejtmánství výnosem ze dne 30. října 1902. čís. 303 všechny duchovní správy, obecní úřady, místní školní rady a správy škol, aby neprodleně zahájily akci k zřízení polévkových ústavů pro chudou pro chudou školní mládež, obzvláště po dobu měsíců zimních (Bláha, 1877). Doporučovalo se zejména v místech s chudým rolnickým a dělnickým obyvatelstvem, kde děti navštěvovaly školu často a o jejich obživu nebylo postaráno. Zejména pro takové chudé děti, které docházely do školy z přiškolených oblastí, musely překonávat veliké vzdálenosti a často trpěly mrazem a hladem. Poskytování teplé stravy, i když pouze polévky s chlebem, bylo spojeno s dobročinností a podporovalo to školní docházku (Bláha, 1877) .

Krasoňovská správa školy uznala důležitost a prospěšnost zařízení polévkových ústavů pro chudou mládež a doufala, že za pomoci ostatních učitelů a hmotné podpory obcí i jednotlivců, zvláště předsedy místní školní rady, se podaří prozatím pro nejchudší děti opatřit přes zimu polévky. Doufala tak tím spíš, že takových chudých dětí bylo jen devět. Později, až by se zařízení polévkových ústavů osvědčilo a vžilo, mohlo by se to rozšířit i pro všechny přespolní děti. Z toho důvodu se uspořádaly schůze učitelů, dne 10., 12. a 13. listopadu 1902 v Krasoňově, Bystrém a Mikulášově, pozvala se i místní zastupitelstva a všichni občané. Na schůzi v každé obci přišlo jen velice málo osob. Řídící učitel přečetl výnos okresního hejtmánství a sám vyjádřil, společně s přítomnými učiteli Musilem a Dvořákem, blahodárné účinky polévkových ústavů pro chudé a přespolní děti. Učitelé sami nabízeli i peněžní příspěvky. Někteří zámožnější občané byli učitelé již dříve osloveni a přislíbili pomoc. Ke schůzím se ale nedostavili. Místní hostinský p. Engl. Smrčka zpočátku sliboval, že za naturální a peněžní příspěvky by byl

ochoten dávat u něho v hostinci jednomu dítěti porci po 6 haléřích, za dozoru učitele. Učitele to nadchlo, ale pan hostinský to později odvolal (Bláha, 1877).

Zástupci obcí a přítomní občané přes všechny kroky podniknuté učiteli odepřeli polévkovému ústavu veškerou podporu. Uváděli naprosto malicherné argumenty: „*Byli jsme bez takových zařízení, když jsme chodili do školy a vyrostli jsme ve zdraví!*“ „*Máme sotva těch bramborů jen tak pro sebe!*“ „*Opatřete nám raději pasáky a neudávejte nás!*“ Ve školní kronice se dokonce píše, že některé výroky nelze ani opakovat (Bláha, 1877).

Polévková akce skončila smutně, přestože sloužila vznešenému účelu. Výsledek se oznámil okresnímu hejtmanství 18. listopadu 1902. Přesto řídicí učitel Bláha doufal, že příští podzim bude mít lepší výsledek, zvláště tehdy, pokud se zveřejní, kde v okolí ústav vznikl a jak blahodárně působil (Bláha, 1877).

O rok později se znovu objevila povinnost zřídit polévkový ústav. Nikde v okolí se zřejmě nezdařilo ho zařídit. Okresní školní rada v Německém Brodě si byla vědoma komplikací a problémů s tímto výnosem. Proto roku 1903 darovala k podpoře polévkového ústavu zdejší škole obnos 100 korun, pak opět výnosem ze dne 10. března 1904 dalších 100 korun, tedy úhrnem 200 korun. Tím také umožnila, aby polévkový ústav mohl vůbec začít. Řídicí učitel Bláha se snažil sehnat peníze i jiným způsobem, proto bylo 8. listopadu 1903 uspořádáno divadelní představení s laskavou pomocí dělnického spolku „Školka“ v Humpolci, kterým se vybralo 60 korun. Díky zásluhám Bláhy a ostatních učitelů se podařilo sehnat i další sponzory, a to: správu pivovaru v Humpolci - 10 korun, pana opata v Želivě - Františka Roubíčka, Fr. Strádala, pekaře v Humpolci, který daroval 7 bochníků chleba, pana Erlicha, stavitele z Humpolce. Dohromady se podařilo vybrat 289 korun 56 haléřů (Bláha, 1877).

Zdejší hostinský, p. Engelbert Smrčka, se znovu nabídl vařit pro děti polévky, jednu porci za 6 haléřů. Díky tomu, že se sehnalo dost prostředků, mohla se v Krasoňově rozdávat polévka nejen pro chudé, ale pro všechny přesporní děti. V zimních měsících, od prosince do března, se podařilo uvařit 2589 porcí za cenu 155,34 korun. Nejvíce porcí se uvařilo v prosinci – 877, nejméně v únoru, jen 429. Asi to bylo tím, že v tuto dobu bylo hodně sněhu a docházelo do školy méně dětí. Byl to obrovský úspěch a ještě navíc zbylo 134,22 korun. Ty se použily další rok. Přestože polévkový ústav byl pro školy povinný, jen některá škola ho skutečně realizovala.

Druhý rok se polévkovému ústavu nedostalo v Krasoňově žádné podpory a vydržován byl jen z roku předešlého. Rozdalo se 2282 porcí po 6 haléřích za celkovou cenu 137 korun a 2 haléře. Protože bylo vybráno méně, rozdíl doplatil řídící učitel Bláha. Polévkový ústav neměl podporu lidu, byl 15. března 1905 zrušen. Řídícímu učiteli se podařilo znovu otevřít tento ústav v Krasoňově 15. ledna 1912, bylo to umožněno díky darům dobrodinců, okresnímu hejtmanství v Humpolci, z obnosu Jeho Excelenci panem c. k. Místodržitelem, díky správě pivovaru v Humpolci, Jeho Milosti pana opata v Želivě, výnosu divadelního představení, sehraného dětmi z Krasoňova ve prospěch polévkového ústavu, příspěvkům od rodičů dětí, a to: Františka Dáni z Mikulášova, Františka Šimka z Bystrého a Antonína Kampla z Opat. Dvora. Dohromady se vybralo 82 korun 44 haléřů. Vaření polévek převzala paní Anastasie Smrčková, hostinská v Krasoňově, za porci pro jedno dítě 8 haléřů. Od 16. ledna do 1. března 1912 navařila pro 53 dětí 832 porcí, což činilo 66 korun a 56 haléřů. Na příští rok zbylo ještě 15 korun a 88 haléřů. Tento obnos byl uložen na knížku v místní Reifeisce dne 1. dubna 1912 (Bláha, 1877).

Za doby působení pana řídícího učitele Bláhy se v Krasoňově konaly nejrůznější akce pro děti, jako výlety, dětské dny a stromkové slavnosti. Tyto výlety se podílely na utváření kulturního života celé obce (Bláha, 1877).

K žádosti správce školy, Jana Bláhy, povolila slavná okresní školní rada výnosem ze dne 22. června 1882 uspořádat výlet školní mládeže do nedalekého vrchnostenského lesa „Černáku“ dle následujícího programu: Nejprve vyličil řídící učitel žákům účel výletu, pak zazpívali „Hymnu národní“, po níž se seřadili před školní budovou do dvojic a celý průvod za zvuků hudby, se ubíral k lesu. Žáci střídavě zpívali s hudbou píseň „Pochod“. V lese, po krátkém oddechu, zapěli žáci píseň „Kde domov můj?“, po této písni se seřadili hoši do dvojic a provedli některá tělocvičná cvičení, následovala hra se zpěvem pod názvem „Kovář“. Po této hře následovala svačina. Žáci obdrželi krajíc chleba s máslem a po sklenici piva. Po svačině zapěli píseň „Kde můj je kraj“, po ní se seřadila děvčata do dvojic a začala hra se zpěvem nazvaná „Bejvávalo zima“. Po této hře obdrželi žáci opět po sklenici piva a volně se bavili. Žákyně Pavlasová Marie a Brožová Marie přednesly pak deklamaci „Macecha“. Poté chlapci zahájili hru „Čínský pochod“, která přítomné obecenstvo velice pobavila. Také se obecenstvu líbily již dříve provedené hry „Kovář“ a „Bejvávalo zima“, stejně tak

úspěch měla i tělocvičná pořadová cvičení. Účast obecnstva z přiškolených obcí i lidu z jiných osad jako z Oustí, Branišova, Kamenice, Heralce a Humpolce byla velká. Z ostatních učitelů byli přítomni Antonín Just, řídící učitel z Branišova, Aug. Veselý, řídící učitel, J. Smola, podučitel, oba z Mladé Bříště, Mareš a Potůček, učitelé z Herálce, dále důstojný pan farář z Branišova, Humpolce a Herálce. Všichni žáci nesli po malém praporečku z barevných papírů nalepeném na hůlce, na voze ozdobeném prapory byly potraviny, u vozu šla stráž z 12 největších žáků, kteří měli dřevěná kopí polepená malovanými papíry. Tento den zůstal v památce všech lidí z Krasoňova i nejbližších obcí (Bláha, 1877).

V roce 1908 navštívilo 32 žáků krasoňovské školy s řídícím učitelem a druhým učitelem Oldřichem Konrádem výstavu uměleckých obrazů předních českých malířů. Tato akce proběhla v pátek 10. července 1908 odpoledne. Při této příležitosti si prohlédly děti městské muzeum s výkladem odborného učitele měšťanské školy, Josefem Kopáčem. Poté navštívily výstavu prací učňů v měšťanské chlapecké škole, kde vysvětlení podal pan ředitel Jan Řeháček. Odtud byly odvedeny děti III. třídy do továrny pana Smrčky, aby viděly parní stroj v chodu. Kde pan strojvedoucí podrobně vysvětlil části stroje a vyprávěl o jeho činnosti (Bláha, 1877).

Na žádost české zemské komise pro ochranu dětí a péči o mládež v českém království povolila zemská školní rada, aby na všech českých národních školách byly pořádány dne 2. prosince 1910 slavnosti na oslavu památného dne nastoupení vlády Jeho c. a k. Apoštolského Veličenstva na trůn a s poukazem na Jeho vznešené heslo „Vše pro dítě“. Těmito slavnostmi se rozumělo hraní divadla, sportovní závody a koncerty. 2. prosinec 1910 byl dnem volna a Dětským dnem (Bláha, 1877).

Učitelé krasoňovské školy se usnesli po měsíční poradě dne 30. října 1910 uspořádat dne 2. prosince 1910 Dětský den. Místní poměry nedovolovaly pořádat divadla, koncerty ani sportovního závody, a proto se rozhodlo, aby za účasti a podpory místní školní rady konala slavnost, ve II. třídě školy, a to o 9. hodině dopolední dne 2. prosince, s tímto programem:

- „Proslov“vztahující se k heslu Jeho Veličenstva „Vše pro dítě“, přednesl řídící učitel Jan Bláha.
- Zpěv „Rakouské národní hymny“.

- Báseň K. J. Erbena „Mateřídouška“, přednese žákyně Rudolfa Hoffmanová.
- Význam a účel České zemské komise pro ochranu dětí a péče o mládež, přednesl učitel Blahomír Coufal.
- Hra dítek: „Hudebníci“, provedly děti.
- Smíšený sbor: K slavnostní chvíli, zapějí učitelé a děti.
- Sbíрка ve prospěch zemské komise pro ochranu dětí a péče o mládež.

Slavnost se konala přesně podle programu za hojně účasti žáků. Za místní školní radu se dostavili: František Ježek, předseda, František Říha, revírník a člen místní školní rady a František Slavík, starosta obce Bystrého, Václav Hrůza, místní školní dozorce. Po vyčerpání programu zahájil řídicí učitel sbírku mezi školními dětmi a členy místní školní rady a bylo sebráno celkem 25 korun. Tím byla slavnost ukončena a sebraný obnos zaslán šekem poštovní spořitelně České zemské komisi. O průběhu slavnosti a výsledku sbírky byl podáno oznámení okresní školní radě v Humpolci dne 7. prosince 1910 (Bláha, 1877).

Dětský den ve prospěch Zemské komise pro ochranu dětí a péče o mládež byl pořádán v roce 1913, v neděli 15. června ve dvě hodiny odpoledne v podobě výletu do nedalekého panského lesa „Čerňáku“, za hmotné podpory místní školní rady a rodičů dítek s tímto pořadem: (Bláha, 1877)

- Průvod hudbou a zpěvu písně „Pochod“ k myslivně pana lesního Františka Říhy v lese „Čerňáku“.
- Zahájení slavnosti krátkým proslovem řídicího učitele a zpěvem 1. sloky „Rakouské národní hymny“.
- O významu a působnosti „České zemské komise pro ochranu dětí a péči o mládež“ promluvil Jan Bláha, řídicí učitel.
- Sbíрка ve prospěch Zemské komise.
- Směs z národních písní zazpívaly školní děti a učitelé.
- Cvičení prostná a pořadová provedl s chlapci učitel Blahomír Coufal.
- Hry dívek: Vycházka a červené jablko, provedly dívky II. a III. třídy za řízení řídicího učitele.
- Přestávka a občerstvení - sodovka a chleby s máslem.
- Dvě básničky, přednesli chlapci I. třídy, Jan Dvořák a Emanuel Pešek.

- Hry: „Šáteček“ a „Jak sedlák seje“, provedly dívky I. třídy za řízení učitelky, slečny Marie Tomanové.
- Běh o závod o jedné noze a skákání v pytlí k vytyčenému cíli. Vítěz odměněn párkem uzenek.
- Zakončení poslední slokou „Rakouské národní hymny“ a písně „Kde domov můj?“

Všechny hry byly se zpěvy. Slavnost se skvěle vydařila. Obecenstvo tvořili místní i z přiškolených oblastí. Každé dítě mělo praporek v barvách všech zemí říšských. Tato slavnost byla velice zdařilá a objevila se přání, aby taková zábava byla pro děti častěji. Slavnost navštívili hosté z Humpolce, např. okresní hejtman Dr. Vaniš, děkan P. Norbert Beneš, pan továrník, farář evangelické obce Cóhorna, pan místodrž. kancelista Kracík, pan K. Pospíšil, knihkupec a jejich rodiny, kteří štědře přispěli k hmotnému výtěžku slavnosti. Vybralo se 37 korun 24 haléřů. Veškeré výlohy, které činily 36 korun 50 haléřů, uhradila místní školní rada, celý vybraný obnos byl zaslán Zemské komisi. Řídící učitel na konci poděkoval hostům z Humpolce za vzácnou návštěvu i přítomným členům místní školní rady za přízeň a podporu. Vzdal díky obecenstvu za hojnou návštěvu a dárky (máslo) k pohoštění školních dětí, panu lesnímu panu Františku Říhovi za propůjčení zahrady ke hrám a celé ostatní prostory, mimo zahradní. Místo bylo upraveno a ozdobeno prapory v zemských a říšských barvách, u vchodu byla postavena vkusná brána se vznešeným heslem Jeho Veličenstva „Vše pro dítě“ (Bláha, 1877).

Dodnes se vzpomíná na pamětný Dětský den konaný v roce 1913, kterého se účastnilo 203 dětí z krasoňovské školy. Dohromady se sešlo 1000 lidí z okolních vesniček. Přišel tam humpolecký hejtman i městské a okresní zastupitelstvo (Bláha, 1877).

Za všechny zásluhy, které pro školu a žáky a celou obec řídící učitel Jan Bláha vykonal, dostal čestnou medaili za 40 let věrné služby. K předání medaile došlo 19. dubna 1914 ve dvě hodiny odpoledne. Předával ji Janu Bláhovi okresní hejtman DR. Vojtěch Vaniš, okresní školní inspektor, členové místní školní rady. Slavnostní okamžik probíhal za přítomnosti žáků, učitelů školy a mnoha rodičů (Bláha, 1877).

I učitelé v Krasoňově se dále vzdělávali. Dokládá to zápis z Kroniky školní z roku 1888/9. Vzdělávali se čtením knih a didaktických a pedagogických časopisů,

navštěvováním schůzí, měsíčními poradami a vzdělávali se i diskuzemi při společných vycházkách se školní tematikou. Četli odborné knihy a časopisy, zvláště spisy včelařské, štěpařské a hospodářské (Bláha, 1877).

Dle výnosu ze dne 6. srpna 1895 probíhala dne 23. září 1895 v 9 hodin ráno v Německém Brodě okresní konference učitelů obecných škol a 24. září učitelů měšťanských škol (Bláha, 1877).

První okresní porada učitelská v Krasoňově byla v říjnu 1887 zahájena v 9 hodin „Reguie“ za zemřelé učitele. Nejdříve informoval okresní školní inspektor o stavu školství ve školním roce 1886/7. Po této zprávě následovalo upravení osnov učebních pro všechny kategorie škol. Pak se diskutovalo o čítankách, které by se měly otisknout na zadní stranu čtvrtletních zpráv školních. Diskutovalo se o stavu okresní učitelské knihovny a závěrem byla volba členů stálého výboru. V 5 hodin odpoledne skončila porada (Bláha, 1877).

Proběhla i řádná schůze učitelské jednoty - „Budeč Humpolecká“, 8. července 1887, ve II. třídě obecné školy v Krasoňově. Pan Antonín Just, tehdejší řídicí učitel z Branišova, přednášel „O vychovávání mládeže“ a pan Josef Hromádka, řídicí učitel z Čejova, „O ústavě rakouské“. Této schůze zúčastnilo se kolem 20 učitelů a učitelek z blízkého okolí a také členové místní školní i značný počet občanů (Bláha, 1877).

V roce 1890, přesněji 21. října, se konala okresní konference učitelů německobrodského okresu za předsednictví okresního školního inspektora. První částí programu byly poznámky pana inspektora o stavu školství v okresu. Odpoledne bylo zahájeno rokováním „O kázni školní“. Pan inspektor přednášku rozdělil na tři části: o kázni před vyučováním, mezi vyučováním a mimo školu. Navrhl tato témata rozdělit na několik konferencí. Tuto přednášku zahájil o kázni před vyučováním, při následujících konferencích se pokračovalo dalšími částmi. Přednáška byla zahájena živou debatou, jejíž výsledek byl, aby místním měsíčním konferencím bylo ponecháno, jaká opatření učinili v dozorech nad žáky, kteří různými okolnostmi byli donuceni přijít do školy dřív, aby nebyli ponecháni bez dozoru. Po tomto rozhovoru byl volen jeden znalec školství ze středu učitelů, zvolen 61 hlasy byl pan Engelbert Ambrož, učitel v Německém Brodě (Bláha, 1877).

V říjnu 1897 byla uskutečněna další okresní Porada učitelská. Tento den byl památný. Učitelům byl představen okresní hejtman a předseda okresní školní rady pan

Bernard Frenzl, byl velice vřele uvítán, i učitelé vstali. Promluvil k učitelům tak srdečným proslovem, že si získal přízeň všech. Byl označen za spravedlivého, pečlivého a zajímal se o rozkvět školství a byl pravým rádcem a přítelem učitelů (Bláha, 1877).

Učitele překvapilo, a bolestně se dotklo, že milovaný okresní školní inspektor František Šafránek ukončuje svůj úřad, aby nastoupil na místo jako ředitel státního gymnázia v Plzni. Předseda okresní školní rady oznámil tuto novinu a děkoval panu inspektorovi za péči, jakou věnoval rozkvětu školství v okrese a přál mu, aby jeho povýšení bylo stupněm k dalšímu vyznamenání. Zajímavé je, že pan inspektor mu odpíral zásluhy připisované k rozkvětu školství, ale pan předseda okresní školní rady i všichni učitelé podali skvělé svědectví. Pan inspektor uvedl přednosti stojatého písma před ležatým, a to na vídeňských školách. O tomto tématu se debatovalo a výsledek byl, že se učitelé vyslovili pro zavedení písma stojatého, uznávali jeho přednosti ve zdravotním ohledu a v úspoře místa. Usneslo se, aby se na některých školách konaly pokusy s písmem a výsledek byl pak ke konci roku oznámen. Mělo být diskutováno „o kázní školní“, ale diskuze „o stojatém písmu“ zabrala mnoho času, ponechalo se toto téma k příští poradě. Poté vykonána volba knihovní komise a volba členů stálého výboru. Při této poradě byl přijat návrh podrobných osnov pro školy dvoutřídní. Porada skončila v 5 hodin odpoledne (Bláha, 1877).

4.7. Žáci v Krasoňově

Do této první školy, dřevěné, zpočátku jednotřídní, chodili žáci po dobu pěti let. Navazující měšťanská škola byla v Humpolci, ale na ni krasoňovští žáci příliš nechodili. Chodili na ni asi jen dva žáci. Zbytek povinné školní docházky dochodili v nedělní opakovací škole. V této době navštěvovalo nedělní školu 59 dětí, 30 chlapců a 29 dívek. Dle zřizovací listiny se vyučování nedělní realizovalo jednu neděli v Krasoňově a druhou v obci Bystré. Když se postavila nová školní budova, v roce 1858, prodloužila se školní výuka na osm let. Úlevy v docházce využívaly hlavně děti z přiškolených oblastí. Mnohdy byla docházka v zimě pro žáky náročná a těžká. Pokud neměly dost oblečení, nemohly do školy ani jít. Negativně docházku ovlivňovalo i počasí, pokud napadlo hodně sněhu, do školy se děti nedostaly. Roku 1895 napadlo velké množství sněhu. Školní kronika uvádí, že ani nejstarší osadníci takovou nadílku nepamatují.

Chůze od obce k obci byla nemožná. Následkem toho nemohly děti z Bystrého a Mikulášova po celé tři měsíce chodit do školy (Bláha, 1877).

Počet žáků Krasoňovské školy neustále narůstal postupným přiškolením dalších obcí a také samot. V roce 1832 bylo 87 dětí, z toho 44 chlapců a 43 dívek. V této době byla škola jednotřídní. V roce 1873 navštěvovalo krasoňovskou školu 130 žáků, 72 chlapců a 62 děvčat, z toho jen 60 dětí bylo z Krasoňova. Žáci, kteří do krasoňovské školy nechodili tak, jak jim školní povinnost nařizovala, byli např. 22. dubna 1843 udáni želivskému k úřadu a 5. května 1843 jejich rodiče potrestáni. Forma trestu mohla být zdvojnásobeným školním platem a nucenými ručními pracemi.

Každý školní rok byl zahájen bohoslužbami v kapli. Žáci se nejdříve sešli ve škole, bývalo to i kolem 7. hodiny ráno a společně se odebrali do kaple (Školní kronika Krasoňova). Po návratu do školy byly děti rozděleny do tříd a po zazpívání národní hymny „*Zachovej nám Hospodine*“ se odebraly domů (Němec, 1951). Od roku 1875 se ve třídě četla pravidla slušnosti. S nástupem řídícího učitele Bláhy se často první den školní docházky uzavíral čtením školních pravidel, za přítomnosti druhého učitele. Vždy kladl mládeži na srdce, aby se pilně učila, pilně chodila do školy, lásku, vděčnost a přítulnost učitelům, rodičům projevovala a nejvyšší oddanost a úctu k Jeho Veličenstvu našemu nejmilostivějšímu panovníku císaři a králi Františku Josefovi I. chovala a vzdávala. Na to žáci zapěli „Hymnu národní“ a rozešli se domů. Některý školní rok byl zahájen jen službami Božími v chrámu Páně v Branišově a až druhý den se sešli žáci ve škole, kde byli rozřazeni do tříd. Jako tomu bylo v roce 1882, kdy byl školní den zahájen 14. září, ale do školní budovy šli až 15. září a odpoledne už začalo samotné vyučování. Po roce 1890 se na začátku školního roku, kromě čtení disciplinárního řádu a poučení, jak se mají chovat, sdělilo jaké knihy a školní pomůcky si mají pořídit. Začátek školní roku byl v sobotu, dokonce výjimečně i v neděli. V Krasoňově se první školní den stanovil nejčastěji na 16. září, ale bylo to i 12., nebo dokonce 20. září. Ukončení školního roku probíhalo podobně. Většinou se sešli žáci ve škole, kde se rozdalo vysvědčení, sdělil se jim účel prázdnin a také to, jak se o nich mají chovat. Ze školy šli do místní kaple, nebo chrámu Páně v Branišově. Tam se pomodlili za všechno dobrodiní v uplynulém školním roce a za šťastné panování Františka Josefa I. Konec školního roku byl různý, stejně jako začátek. V Krasoňově to bylo např. 11. srpna nebo i 31. července. Od roku 1876 se v Krasoňově objevila snaha spojit konec

školního roku se slavnostmi různého účelu, musel být dopředu schválené okresní školní radou. Stalo se tak roku 1877, kdy školní rok byl ukončen 1. srpna a následující neděli se konal školní výlet, kterého se účastnili i rodiče. Zkoušce žáků předcházelo v Krasoňově ještě v roce 1836 udílení svatého biřmování, kdy zavítal pan královéhradecký biskup do Branišova a pak následovala zkouška žáků v branišovské škole. Vizitace školy a zkouška žáků v Krasoňově probíhala v roce 1840 biskupem vikářem, panem Josefem Slavíkem, a přítomný byl pan farář humpolecký, úřadující pan Michálek ze Želiva a zástupci obcí a krasoňovské školy. Během let se biskupové a faráři střídali třeba z důvodu nemoci. A tak měl na starosti vizitaci školy i zkoušku žáků biskupský vikář z lipnického třídnictví Aug. Sekoušek, který vysvětil i novou třídu při rozšiřování školy. V roce 1849 mezi hosty na zkouškách žáků byl i pan Oktavian, zastupující pana preláta. Vizitace školy a zkouška probíhala v Krasoňově každý rok, většinou v květnu nebo červnu. Po zkoušení žáků se pronesla slavnostní řeč, v roce 1856 např. pan farář z Branišova, Šimek. Vizitace se tedy účastnil biskupský vikář z Humpolce, pan farář z Branišova a představený a dohlížel Krasoňova (Bláha, 1877).

V Krasoňově, jako i na jiných obecných školách, byla zřízena školní knihovna, která v roce 1874 měla 61 knih. Každý rok se počet knih zvyšoval (Bláha, 1877).

Zdravotní stav školní mládeže krasoňovské školy byl v některých dobách napadán epidemiemi. Ve školním roce 1887/8 se v létě rozmohly mezi žáky i malými dětmi osypky a neštovice. Epidemie zasáhla skoro všechny děti, 132 školních a 41 menších dětí. Zemřela jen jedna dívka, Marii Vránová z Mikulášova, na neštovice. Vyučování nebylo úplně zastaveno, protože nikdy najednou neonemocnělo hodně dětí. Koncem roku 1889 se v celé Evropě objevila nemoc zvaná „chřipka - influenza“. Začala se koncem listopadu 1889 šířit, a to od východu, z Ruska, a postupovala na západ. V rakouskouherské říši se šířila v prosinci a málokomu se vyhnula. Bylo sice méně případů úmrtí, ale i tak byla nebezpečná. Tato nemoc začínala rýmou, velkými bolestmi, zvláště v zádech a pak byla doprovázená silným kašlem a ochabnutím sil (Bláha, 1877).

V Krasoňově i v okolních obcích se objevila kolem roku 1890, a to tak rychle, že ve dvou dnech onemocnělo přes 60 osob v samé obci Krasoňově. Nemocných dětí, školních i předškolních, bylo v Krasoňově 64, v Bystré 37 a Mikulášově 26. Vyučování muselo na 8 dní odpadnout. Nemoc naštěstí rychle přešla a v Krasoňově dlouho nebyla. Onemocnění chřipky se v Krasoňově znovu rozšířilo v roce 1898. V Krasoňově

onemocnělo 25 žáků školních, 16 předškolních dětí a 11 dospělých. Onemocněla i žena řídícího učitele. Školní výuka byla na čtyři týdny přerušena, od 3. března do 2. dubna. Opravdu hrozným se pro školní děti a celou obec stal rok 1892, kdy udeřilo několik epidemických nemocí - chřipka, záškrť, spála a osypky. Nejhůře na tom byly děti v Branišově a Mladé Bříšti. Nejhorší byl zásah černého kašle v Krasoňově a jeho okolí. Neuniklo mu žádné dítě. Dohromady bylo nakaženo 180 osob. Jen 79 jich bylo v Krasoňově. Kašel trval 6 až 12 neděl. I mnoho dospělých osob onemocnělo. Bylo i několik případů dětských úmrtí. V Krasoňově zemřely dvě, v Mikulášově tři a v Bystré tři děti. Z tohoto důvodu se i vysvědčení rozdávalo na začátku příštího roku. V květnu roku 1893 vypukly sice osypky a objevil se černý kašel, ale jen v nepatrné míře, takže vyučování přerušeno nebylo. Onemocnělo 11 dětí. Spalničky, které během prázdnin, v srpnu a září 1899 zanikly, se objevily koncem října opět a řádily v listopadu, nejvíce mezi dětmi menšími, od dvou do sedmi let. Onemocnělo jimi znovu 81 dítek. Vyučování tím trpělo. V roce 1906 onemocnělo mnoho dětí planými neštovicemi. Zasáhly i přiškolené obce, ale nikde tak nezuřily, jako v Krasoňově. Zemřelo 12 dětí z Krasoňova a 2 děti z přiškolených oblastí, během dubna. Z nařízení okresního hejtmanství bylo vyučování od 3. dubna 1906 zastaveno a škola byla otevřena 19. května a vyučování údajně veškerý ztracený čas dohnalo (Bláha, 1877).

Z důvodu různých epidemických nemocí vydávala okresní školní rada výnosy a nařízení, kterými nařizovala, aby učitelé řádně kontrolovali očkovací listy dětí a svým vlivem podporovalo účinné opatření zdravotních orgánů. Pokud si nebyl učitel jistý, zda je žák očkovaný, měl se hned po začátku roku, v podzimních měsících, postarat, aby byl řádně naočkován (Bláha, 1877).

4.8. Žáci a jejich možnosti uplatnění

Během 1. světové války se krasoňovské děti účastnily sběru kovů, listů, kaučuku, papíru, zhotovování papírových podešví i sbírky na Červený kříž. Z darované vlny byly pleteny nátepníčky. Mnoho materiálu obstaral sám řídící učitel Jan Bláha. Do školy docházely děti haličských uprchlíků, ubytovaných v obci. Návštěva školy během války upadala, protože starší děti musely vypomáhat doma v hospodářství (Bláha, 1877).

Ve školní výuce a působení školy můžeme už tehdy spatřovat, alespoň částečně, prvky výchovy ke zdraví. Dokazuje to i nařízení okresní školní rady týkající se opatření proti vzrůstajícímu se kouření školní mládeže. Výnos č. 2914 z roku 1905 upozorňuje, že se mezi žáky tento zlovyk velmi rychle šíří. Vzhledem k nebezpečí, kterým kouření v mladém věku ohrožuje zdraví vůbec, zejména pak nervový systém, musí být žákům zakázáno. Proti žákům se bude postupovat tresty, které jsou školním řádem a vyučovacím povoleny. Učitel má v této záležitosti působit na mládež při každé vhodné příležitosti. Škola se snažila ovlivňovat i nadměrné množství alkoholu. Okresní školní rada také doporučuje, mít ve školní knihovně alespoň jednu knihu věnovanou této prevenci (Bláha, 1877).

Krasoňov a jeho okolí patří do zemědělské a rolnické oblasti. Proto se uplatnilo větší množství absolventů obecných škol v řemeslech a zemědělství (Bláha, 1877). Jednou z možností žáků bylo navštěvovat rolnickou školu v Humpolci. Rolnická škola navazovala na obecné školy, poskytovala vzdělání teoretické a praktické, které umožňuje správu rolnických živností. Kromě toho vychovává pro službu na velkostatkách. Některé školy mají osnovu učební látky více zaměřenou na jedno konkrétní odvětví zemědělství, které je typické pro kraj, kde je škola umístěna. V Humpolci to byla rolnicko-lnářská. U těchto škol jsou zřízena zkušební pole, školky, ovocné sady, školní statek, včelstvo, dílny hospodářských řemesel a dílna na zpracování ovoce. Vyučování trvá dva školní roky (Kamenář, 1899).

Po dokončení obecné školy mohl žák pokračovat na zimní hospodářské škole, která byla také v Humpolci. Tyto školy mají připravit rolníky na všechno čeho je zapotřebí, na nejdůležitější vědomosti i novodobé zkušenosti. Tato škola sloužila jako

nejrychlejší a nejlevnější příprava rolníků. Vyučování bylo rozděleno na dva roky. V Čechách je doba jednoho ročníku 5 měsíců, od 1. listopadu do konce března. V létě vyučování neprobíhá, studentům je tak umožněno odjet domů pomáhat doma při hospodářství. Školy jsou vybaveny školkami, pokusnými poli i odbornými knihami. Poplatky za školu byly velice malé nebo dokonce žádné. Dohled nad školou vykonávali zvláště ustanovení státní a zemští inspektoři (Kamenář, 1899).

Dívky se mohly vzdělávat po ukončení obecné školy na hospodyňských školách a kurzech. Ty byly v Německém, dnešním Havlíčkově Brodě. Přijímalo se pouze 40 studentek. Školné se platilo částkou 30 zlatých. Na těchto školách se učilo správně domácnosti a rolnictví. Vyučování začínalo 15. září a končilo 15. července. Vyučovalo se některým předmětům - náboženství, vyučovacím jazyku, zeměpisu, dějepisu, písemností, přírodopisu, přírodozpytu, domácímu hospodářství, ženským ručním pracím. Dívky rolnického stavu, které nemohly hospodyňskou školu navštěvovat, chtěly si přesto rozšířit vzdělání, mohly absolvovat jen hospodyňské kurzy. Trvaly pouze několik měsíců a mohly se zřídit při rolnických školách (Kamenář, 1899).

Pokračovací školy byly zřizovány pro děti, jejichž rodiče provozovali živnost. Účelem těchto škol bylo rozšířit vzdělání žáků, kteří nemohou chodit do odborných nebo řemeslnických škol. Tyto pokračovací školy byly zřízeny s večerním a nedělním vyučováním. Byly ve městech a větších obcích. Byly to všeobecné průmyslové pokračovací školy, pro učně všech řemesel, ve školním obvodu nebo pro učně jednotlivých živností, či pro učně obchodního stavu. Vyučovalo se od 1. října, po dobu nejméně 7. měsíců, ve dvou třídách, po sedmi hodinách týdně (Kamenář, 1899).

Další možností vzdělání, dle říšského zákona školního ze dne 2. května 1883, mohly být při obecných a měšťanských školách zřízeny kurzy pro mládež odrostlou školní povinnosti. Účelem bylo prohlubovat nabyté vědomosti obecnou nebo měšťanskou školou. Kromě toho mohly i poskytovat odborné vzdělání. S obecnými školami to byly speciální učebné kurzy. Poskytovaly chlapcům i dívkám vědomosti v oblastech živností a polního hospodářství. Tyto kurzy mohly být jen pro dívky, zřízeny byly jako pokračovací kurzy. Vznikaly s účelem poskytnout dívkám, které nejdou na střední školy vyšší, dívčí vzdělání. Obsah výuky mohl být různý, dle potřeb konkrétní oblasti (Kamenář, 1899).

4.9. Inspekce v Krasoňově

První záznam ve školní kronice je z 22. července 1840, kdy vizitace školy byla odbyvána vikářem Josefem Slavíkem. Byla spojena se zkouškou žáků. Okresním školním dozorcem byl ustanoven pan děkan přibyslavský, Alois Fináček, ustanovený dle nařízení zemské školní rady. V roce 1871 vybídla okresní školní rada krasoňovskou školu, aby zaslala ke kontrole všechny listiny, které se ve školním archivu nacházejí. Jednalo se o zřizovací listiny škol, fassé o příjmech v originále, dekrety a jiné spisy, o nadacích na školní budovu nebo služné učitele. Vizitace okresního školního dozorce probíhala v červenci 1870. V poledne přijel pan Alois Fináček, prohlédl celou školu, kontroloval docházku školní a zaznamenal si, jaké opravy jsou na škole zapotřebí. Když přišli žáci na odpolední vyučování, navštívil třídu, promluvil k žákům o důležitosti návštěvy školy. A pak začala zkouška čtení s věcným výkladem, počty a pravopisné cvičení. V roce 1872 byl jmenován okresním školním inspektorem pan farář z Vojanova Josef Šumek a vedl okres německobrodský a polenský. Dle zákona z roku 1869 proběhly volby do místní školní rady, které vykonávalo obecní zastupitelstvo přiškolených obcí Krasoňova, Bystré a Mikulášova. Z každé obce byl zvolen jeden člen. Výsledek byl oznámen okresní školní radě v Německém Brodě. V této době se ale změnil zákon o zřizování a udržování škol a tyto volby byly bez užitku. Po změně zákona tvořil v roce 1873 okresní školní radu místní duchovní správce v Branišově, zástupce církve, místní učitel zastupoval školu, starosta obce plnil funkci jako předseda a tři členové byli zvoleni od obecného výboru (Bláha, 1877).

Okresní školní inspektor jezdil do krasoňovské školy jednou za rok. Poprvé do školy zavítal v roce 1873. V té době to byl pan Josef Šimek. První dojem učitele po inspekci byl kladný, ukázal se jako výborný znalec školství a upřímný rádce učitelů, bylo to tím, že měl bohaté zkušenosti ve školství. Většinou přijel na 9. hodinu ranní, zkontroloval úřední knihy a stav školní budovy (viz Příloha 10.12 a 10.13.). Pokaždé vyzval žáky k modlitbě a pak začala zkouška žáků. První oddělení hláskovalo, druhé oddělení četlo z čítanky a odpovídalo na obsah čteného. Zkoušce žáků dohlížel i starosta a někdy přišel i místní školní dozorce. Inspekce trvala celé dopoledne. Jak už bylo naznačeno, inspektor žáky zkoušel. V roce 1878 zkoušel ze zeměpisu Evropy,

dotazoval se žáků na moře, které obklopuje Evropu, z kterých zemí se Evropa skládá. Po zkoušení vyzval žáky, aby zazpívali národní hymnu. V roce 1882 zkoušel žáky druhé třídy z přírodopisu na téma uhlí a rašelina, ukázal jim přírodniny a ptal se na vše, co o nich věděli. Když bylo nařízeno zřizovat u škol zahrady, inspektor je také prohlédl a zkontroloval, hlavně ovocnou školku. V roce 1883 ve druhé třídě nařídil žákům číst článek z čítanky Země, slunce, měsíc a hvězdy, z kterého potom udělaly větný rozbor. Pak zkoušel z měřictví - ptal se, co je to myriamet. Při své vizitaci zjistil, že 20 žáků chybí, poučil proto žáky od důležitosti návštěvy školy a pohrozil jim, že rodiče mohou dostat pokutu, pokud své děti do školy posílat nebudou. Můžeme si povšimnout, že návštěva tohoto inspektora se každý rok zkracovala. V roce 1884 trvala jen dvě hodiny. Dalo by se tedy soudit, že škola mohla být shledána jako příkladná (Bláha, 1877).

V roce 1884 navštívil školu hejtman, zkontroloval školní budovu a prohlédl pamětní knihu. Zároveň byl tento rok jmenován nový školní inspektor, František Šafránek, profesor reálného gymnázia v Táboře. Nový školní inspektor trávil ve škole při vizitaci více času, zkoušel z přírodopisu kyslík jeho vlastnosti, význam a ze zeměpisu pak Krkonoše. Do tohoto roku navštěvovali krasoňovskou školu inspektoři převážně v květnu nebo v červnu. Nový inspektor v roce 1886 všechny překvapil, když do školy přijel v říjnu. V této době ještě nebylo nic probráno ze zeměpisu a dějepisu, a tak inspektor požádal učitele, aby se ujal výkladu. Potom následovala konference, kde nový pan inspektor vytknul shledané závady ve vyučování. V roce 1883 pochválil učitele za zjištěný pokrok žáků v první třídě. Nový školní inspektor byl poté Jan Huml (Bláha, 1877).

V Krasoňově se konaly pravidelné volby do místní školní rady. V roce 1892 byli členy Václav Pešek - starosta obce (zvolen za předsedu místní školní rady), za zástupce školy byl zvolen řídící učitel Jan Bláha. Církev zastupoval farář z Branišova důstojný pán František Trávníček, pan Martínek, správce velkostatku Želiva, Jan Brož, rolník z Krasoňova a Emanuel Kratochvíl - rolník, radní obce v Bystrém a Josef Malimánek, rolník a obecní radní v Mikulášově. K tomu byli navíc zvoleni dva náhradníci. Školní radu německobrodského okresu tvořilo 10 členů a dva náhradníci. Okresní školní rada darovala téměř každý rok zdarma knihy do školní knihovny nebo pro chudé žáky a peníze na základní pomůcky, např. roku 1895 darovala 8 zlatých na pera, sešity, listy a

tužky. Nejdlejší dobu vizitace ve škole míval školní inspektor Jan Stránský. Někdy to bývalo i skoro 6 hodin. Místní školní dozorce navštívil školu někdy i dvakrát za rok. V červnu roku 1915 navštívil Branišov ke kanonické generální vizitaci biskup královéhradecký. Při té příležitosti udělil svaté biřmování a konala se zkouška z náboženství dětí krasoňovské školy i ostatních škol farnosti branišovské. Biskupa nemohl uvítat nikdo jiný než pan řídící učitel Jan Bláha (Bláha, 1877).

4.10. Výuka přírodopisu

Vzhledem ke svému zaměření studiu biologie, považuji za nutné zmapovat i výuku přírodopisu na krasoňovské škole. Přírodopis byl na obecné škole realizován kromě vyučování ve třídě také ve školní zahradě a prostřednictvím stromkových slavností. Školní zahrada byla důležitým místem praktického vzdělávání žáků. Vše o školních zahradách definovalo zákonodárství a různá vynesení vysokých zemských i říšských úřadů. Zákon říšský daný 14. 5. 1869 č. 62. ř. z. v §63. (Šafránek, 1891).

Zákon zemský z 24. 2. 1873 č. 16 uvádí, že školní obci přísluší zřizování, vydržování školních zahrad a školek pro pokusy hospodářské (Šafránek, 1891). O účelu školní zahrady pojednává výnos z nařízení ministerstva duchovních záležitostí a vyučování ze dne 9. 6. 1873 č. 4816. v §19: „*Má být tak zřízena, aby vyhověla hlavně hospodářským pokusům a pracím učitelů a žáků.*“ (Šafránek, 1891).

Systematické zakládání a zřizování školních zahrad bylo stanoveno výnosem z 26. března 1875 č. 6090. Měla být postavena v blízkosti venkovských obecných škol pro práci žáků, učitelů a k hospodářským pokusům. Školní zahrada patřila mezi důležité a prospěšné pedagogické prostředky, k rozšiřování vzdělanosti lidu. Tento výnos měl vliv na rozšiřování ovocných sadů a vysazování stromů na okrajích silnic, mezí, břehů, řek, potoků a rybníků. Okresní školní rady měly podporovat rozšiřování zahrad náležitými prostředky, co nejvydatněji k zřizování napomáhat a postarat se o to, aby pořídily patřičné knihy do učitelských knihoven. Pozemky mají být vydržovány školní obcí. Zřizování školních zahrad a jejich užívání mělo na žáky nesmírný vliv. I přesto, že to byl tak zásadní výchovně vzdělávací prostředek, vydané nařízení málo škol respektovalo. Práce na zahradě ovlivňovala mládež v získávání přírodovědných dovedností. Rozvíjela vztah k přírodě a tím i smysl pro ušlechtilější trávení volného

času. Tento výnos měl ovlivnit utváření krajiny v obci, protože mládež měla i po ukončení školní povinnosti nadále pokračovat v sadařství, zahradnictví a se zálibou se starat o sázení stromů podél silnic, holých stráních a na prázdných místech v jednotlivých obcích. Žáci pak zvelebovali i svoje vlastní zahrádky (Šafránek, 1891).

Přiměřeným užíváním školních zahrad, získává školní mládež důkladné vědomosti z přírodopisu a praktických dovedností. V dětech se vzbuzuje smysl pro přírodu, ušlechtilější zábavu a tím se má šlechtit jejich cit (Šafránek, 1891).

Okresní školní rady opakovaně vybízely k zřizování školních zahrad. Protože se tento výnos příliš nedodržoval, vyšel o rok později výnos, 21. června 1876 č. 7525, kdy byly školy znovu nabádány, aby věnovaly větší pozornost zřizování školních zahrad (Čelakovský, 1886).

Tímto výnosem se nařizovalo každé obecné škole, že musí školní zahradu opatřit a všem okresním školním radám bylo nařízeno, aby při komisionálních řízeních, kdy se jedná o přestavbu nebo novou stavbu školy, obce myslely na prostor pro školní zahradu (Šafránek, 1891).

Novým výnosem ze dne 7. prosince 1880 č. 27 257 se vytýká mnohým školám, že nevyužívají školní zahrady žádoucím způsobem, především k poučování mládeže o pěstování ovocných stromů (Šafránek, 1891).

Ani tento rok nebyl výnos všude dodržen, bylo ještě mnoho školních obcí, které této povinnosti nevyhověly. Dokonce na mnohých školách, kde zahrady byly zřízeny, neplnila svoji funkci nařízeným způsobem, hlavně nebyl dodržen zřetel ponaučení mládeže a pěstování ovocných stromků. Proto zemská školní rada důrazně poučovala okresní školní rady, aby na toto nařízení důkladně dbaly a usilovně pracovaly na nápravě. Aby všem správcům škol připomněly, že mají všechnu péči věnovat školní zahradě, která má široké využití k praktické výchově a vyučování. Rozšířila se i učební osnova v přírodopisu o pěstování stromů. Učitelské sbory byly vybídnuty, aby vypracovaly osnovy a poslaly je ke schválení okresnímu školnímu dozorcí (Čelakovský, 1886).

Příroda je nejlepší vychovatelkou lidstva, proto je význam školních zahrad obrovský. Měly být u budovy školní a náležet k majetku školy. Důležitost zahrady byla i v příjemném svěžím vzduchu. Aby školní zahrada vyhovovala, měla splňovat tyto podmínky. Má mít přiměřenou půdu, dostatek měkké vody a světlo. Potřebné nářadí

nemuselo být jen z nákladu obce, mohla se na něj udělat veřejná sbírka, spojená s pořádáním různých zábav. Největší část tvořily na většině zahrad ovocné stromky. Bylo doporučeno, aby byly spíše nízkokmenné. Žáci se na nich učili hlavně roubování a tomuto účelu zcela postačí strom malý. Pokud by to bylo možné, je lepší mít více druhů ovocných stromků. Zahrada měla být rozdělena na část ovocnou, zelinářskou a květinářskou. Částečně se tím měnila role učitele, byl vnímán jako rolník, včelař, zahradník a štěpař. Se zřizováním zahrad souviselo i vysazování stromů mimo pozemek školní. Bylo doporučeno při důležitých slavnostech nebo památných výročích sázet okrasné stromy. A tak se v mnoha obcích vysazovaly stromy, zřizovaly ovocné školky mimo školní budovu, nový sad měla pod dozorem obec. Žáci měli mít do zahrady školní volný přístup, neměl být omezen. Práce na zahradě probíhala pod dozorem učitele, žáci se střídali v rytí zahrady, menší děti vybíraly kameny, a pokud se sázela semínka, prozkoumávaly, jestli tam nejsou žížaly, zárodky hmyzu nebo červi. V tom můžeme spatřit pokrok ve vyučování přírodopisu, kdy učitel mohl s žáky určit hmyz venku na zahradě a všichni si ho mohli prohlédnout a seznámit se s ním, nejen v lavici z čítanky. Starší žáci prořezávali stromy a keře, čistili je od mechu. Pokud byli žáci zapojováni do činností spojených s přírodou, neminuly se školní zahrady svého cíle (Dlouhý, 1887).

Zákon rozděluje zahradu pro učitele a pozemek pro zkoušky a pokusy hospodářské. Tedy mezi pracemi učitele a žáka. Plocha školní zahrady měla být rozdělena na tři části. První třetina náležela řídicímu učiteli. Ta má být pečlivě uspořádaná, aby mohla být vzorem pro místní občany a školní obce, ale nebylo přímo nařízeno, jak má být uspořádaná. Druhá třetina sloužila žákům, aby se naučili šlechtění a pěstování ovocných stromů. Byla tam zařízena ovocná školka. Třetí třetina byla pro hospodářské pokusy. Měla být dost velká a měl se na ní v praxi vyučovat přírodopis. Neměl to být jen výklad učitele, ale děti měly samy aktivně pracovat s přírodninami, protože ty jsou nadřazeny obrazům. Tato část má být rozdělena na dvě poloviny. Na jedné straně mají být stromy, keře a byliny, kterým se v okolí školní obce daří. A také ty, které jsou zařazeny v čítance. Tyto druhy jsou obsahem věcného a přírodopisného učení. Při vysazování má brát učitel ohled na rozlohu, sklon a výšku polohy. Výběr rostlin byl pro školní zahradu se zřetelem k čítankám obecných škol - **STROMY:** jabloň, hrušeň, švestka, třešně, ořech, mišpule (v kraji ještě: broskev, meruňka, gdoule,

mandloň); dub, buk, bříza, jedle, smrk, borovice, habr, olše, modřín, vrba, jíva, javor, klen, babyka, kaštan divoký, jeřáb, akát (v kraji ještě: moruše, jilm, tis), KEŘE: maliník, šípek, růže stolistá, réva, ostružina, jalovec, zimoztráz, líska, zimolez, bez, kalina, ptačí zob, šeřík, dřišťál, klokoč, břechťan, svída, srstka, rybíz červený, rybíz černý, hloh, čilimník, vřes, myrta, BYLINY: brambora, krmná řepa, cukrovka, hrách, čočka, jetel, vičenec, vojtěška, okurka, tykev, salát hlávkový, řepka olejka, brukev, zelí, karfiol, ředkev, křen, mrkev, celer, petržel, kopr, kmín, česnek, cibule, pórek, chřest šafrán, špenát, čekanka, slunečnice, černobýl, měsíček, marjánka, šalvěj, máta, žito, ječmen, pšenice, oves, proso, kukuřice, chmel, len, konopí, lilie, jahoda, tulipán, konvalinka, kosatec, narcis, bledule a sněženka, laskavec, brčál, plicník, tabák, orlíček, rezeda, karafiát, netřesk, rozchodník, fazol, violka, podběl, petrklíč, blatouch, pomněnka. Z jedovatých bylin: rulík, durman, ocún, potměchuť, lilek černý, jílek mámivý, lýkovec, čemeřice, laštovičník, pryskyřník, vraní oko, oměj, náprstník, kozí pysk, bolehlav, rozpuk, sasanka (Šafránek, 1891).

Z tohoto seznamu si učitel vybere ty, které může pěstovat vzhledem k místu a klimatickým podmínkám. Na druhé polovině si pak zařídí zkušební pole pro praktický výcvik mládeže. Střídavě se pak pěstuje zelenina, okopaniny a obilí. Děti měly rostliny pěstovat od semene (Šafránek, 1891).

Vynesení zemské školní rady ze dne 3. února 1892 č. 28 634 obsahuje instrukce o zařízení školních zahrad určených k vyučování dětí, zejména s ohledem na vycvičení žáků v štěpařství. Každá dobře založená školní zahrada měla mít tři oddělení. Školku ovocnou, zelinářské oddělení a všeobecné botanické oddělení (Šafránek, 1891).

Ovocná školka se skládala ze semenišťe a vlastní ovocné školky. Oddělení zelinářské mělo obsahovat všechny druhy zelin, hlavně s ohledem na místní poměry. Pokud to prostor dovolil, mělo být toto oddělení ohraničeno záhonky, kde se měly pěstovat ovocné zákrsky, keře a květiny. Oddělení botanické mělo obsahovat rostliny hospodářské, rostliny obchodní (vrba košíkářská), rostliny léčivé a kořenné, byť i zastoupeny jen několika exempláři. K botanickému oddělení patřily také domácí lesní stromy a nejdůležitější divoce rostoucí keře. V každé školní zahradě má být také zařízení na ochranu užitečného ptactva (Věstník Vládní, 1892).

Úplná školní zahrada měla obsahovat oddělení ovocné školky, zelinářské a oddělení rolnických plodin. Ve vinařských krajinách nesmělo chybět oddělení pro

pěstování révy a v lesních krajinách oddělení pro pěstování lesních stromů. Všechny zahrady měly mít i oddělení květinářské a včelín. Na hospodářském pokusném poli probíhaly pokusy s ušlechtlejšími a výnosnějšími odrůdami, které se v dané oblasti běžně pěstovaly s druhy novými, názorně se ukazoval dokonalejší způsob hospodářské práce. Péče o školní zahradu a pokusné hospodářské pole příslušela zpravidla správci školy. Dívky mají být zaměstnány hlavně v oddělení pro pěstování zeleniny a květin. Chlapci v oddělení pro ovocné stromy, hospodářské plodiny a lesní stromy. Práce se konají po skupinách v čase vyučovacím, a to tak, že každé dítě by alespoň hodinu týdně mělo být zaměstnáno (Šústal, 1921).

V Krasoňově byla zařízena zahrada v roce 1870 na náklady pana učitele Františka Šantrůčka. Byla to zahrada pro zeleninu. Náklad byl 5 zlatých 30 krejcarů. Pan řídící učitel Jan Bláha měl rád přírodu a vždy se snažil vychovávat všechny žáky k ochraně všeho živého. Proto o školní zahradu s láskou pečoval a snažil se, aby splňovala svůj účel a mohla naučit žáky všemu užitečnému. Na severní straně zahrady nechal s pomocí místní školní rady vyměřit místo pro školku ovocnou. Zasadil tam semínka stromů. Vždy dbal na to, aby se rostliny pěstovaly ze semínek. Dne 12. dubna 1878 zasel společně s žáky, těch bylo 34, na školní zahradě jabloňová a hrušková jádra. Nejdříve žákům vše vysvětlil a poučil je a teprve potom žáci zaseli semínka. Když bylo vydáno nařízení, které upravovalo výnos o zahradách a upozorňovalo na nutnost zřídit pro žáky pokusné pole, v Krasoňově se to vyřešilo tak, že z pole, které bylo dáno k užívání učiteli, se odměřilo pole pro pokusy žáků. S tím se i upravilo služné učitele. Čistý výnos z pozemků učitel byl nucen odevzdávat obci – 5 zlatých 35 krejcarů a z okresní pokladny se mu vyplácelo služné 400 zlatých. Postupně byla ovocná školka rozšířena o semena švestky, vysázená staršími schopnějšími žáky za přítomnosti mladších žáků. Vyrostlo 112 stromků, mnoho sazeniček přišlo nazmar krtonožkami. Později byly vysazeny vlašské ořechy a kaštany (Bláha, 1877).

V červnu 1897 byla rozšířena jedna z obou menších zahrádek před starou školní budovou. Zahrádka byla prodloužena jižním směrem před novou budovu a kapli. Výnosem zemské školní rady ze dne 10. dubna 1905 čís. 9801 se vydávají nové instrukce pro založení, zařízení a správu školních zahrad. Dle těchto výnosů má být při každé škole zahrada ve výměře tři ary. Ještě v této době byly obecné školy, u kterých nebyly zřízeny zahrady, proto je tento výnos vybízí, aby tak učinily. Každá místní

školní rada je povinna do svého rozpočtu na každý rok položit částku 50 korun na udržování školní zahrady. Správa zahrady stále náleží řídicímu učiteli. Tento zákon definoval, co má školní zahrada obsahovat. Povinně má mít školku ovocnou, zelinářské oddělení, botanické oddělení, podle možností oddělení pro hospodářské pokusy, ve vinařských krajinách pro pěstování révy. V lesnatých krajinách oddělení lesnické, chmelová oddělení pro pěstování chmele a v poslední řadě včelín. Na základě tohoto výnosu se upravila i zahrada školy v Krasoňově - měla ovocnou školku - 135 jabloní, 48 hrušní, 37 švestek, 4 třešně, 4 zákrsy jabloní, 2 hrušky a tzv. semeníště. Kromě toho zřídila zelinářské a botanické oddělení, pokusné pole, révu, chmel a včelí úly s paterým včelstvem. Na konci roku 1907 byly žákům a žákyním třetích tříd rozdány ze školní zahrady sazenice vytrvalých květín do zahrádek, pak semena a sazenice letních květín a stromků. Rozdáno bylo 65 sazenic květín vytrvalých a 120 sazenic letních květín. Z ovocných keřů byly rozdány každému, kdo si přál, řízky rybízu, angreštu a malin. Spolu s rozdáním rostlin byli žáci poučeni o pěstování a ošetřování květín a keřů. Kromě toho měli na podzim ukázat, jak se rostlinám dařilo a pochlubit se výsledky svého pěstování. Tento rok se rozhodl řídicí učitel Jan Bláha uspořádat na jaře příštího roku stromkovou slavnost (Bláha, 1877).

Zatímco na jiných školách mohl být problém zříditi zahradu nebo ji používat a starat se o ni, v Krasoňovské škole díky řídicímu učiteli doslova vzkvétala pod rukama. Trpělivě učil malé děti a žáky, jak pěstovat keře, roubovat stromy a starat se o včely. Dbal, aby i oni na svých zahradách pěstovali angrešty, rybízy a ovocné stromy. Aby si každý žák na vlastní zahradu něco zasadil, ať už to byla rostlina okrasná nebo užitková (Bláha, 1877). Touto činností ovlivnil mnoho dětí a celé generace, které ještě dodnes na jeho četné zásluhy s láskou vzpomínají.

Kromě vysazování semen stromků na školní zahradě a péči o celou školní zahradu vysazoval řídicí učitel Jan Bláha stromky při stromkových slavnostech, kterých v Krasoňově za jeho působnosti nebylo málo. Stromkové slavnosti se organizovaly při příležitosti jubilea, výročí nebo sňatku v panovnickém rodě. Nebo jen tak - na začátku jara, později spojeno s dětským dnem a ochranou zvířat. Tyto slavnosti měly obrovský význam v kulturním životě celé obce i přiškolených oblastí. Vždy byla hojná účast. Program těchto slavností byl bohatý a vždy tematicky zaměřen. Žáci na těchto slavnostech recitovali básně, zpívali písně a Jan Bláha míval proslov, kterým často

poučil nejen děti, ale i občany. Každá slavnost byla zakončena zasazením stromů v Krasoňově za slavnostní řeči a na závěr se zazpívala *Hymna národní* nebo píseň *Kde domov můj*. Touto zásluhou najdeme i dnes v Krasoňově památné stromy (Bláha, 1877).

V dubnu roku 1879 byla slavnost stříbrného výročí svatby Františka Josefa I. a Alžběty. V Krasoňově na tuto počest probíhala oslava s průvodem po obci. Všichni, i ti z přiškolených oblastí, se sešli ve školní budově, která byla slavnostně vyzdobena. Ve druhé třídě visely portréty panovníků slavnostně ozdobeny věnci z barvínku a propletenými kaméliemi. Pro školní děti to byla velká událost, zazpívaly *Hymnu národní* a přednášela se i báseň. V zahrádkách před okny školy byly slavnostně zasazeny památné lípy. Stromy zasadil nejstarší občan Krasoňova, Václav Beran. Po slavnostním proslovu se všichni odebrali do chrámu Páně v Branišově, kde byla sloužena slavnostní mše. Dostavili se i dva zástupci místní školní rady. Po této slavnosti zaslala okresní školní rada řídícímu učiteli na památku upřímné poděkování za slavnost a vyjádření hluboké úcty. V roce 1881 probíhala slavnost v Krasoňově na počest sňatku korunního prince Rudolfa s belgickou princeznou Štěpánkou. Školní budova byla hlavním centrem dění. Sešli se samozřejmě i lidé z přiškolených obcí, účast byla veliká. Zpívaly se písně a u místní kaple se vysadily ke cti snoubenců dvě lípy (Bláha, 1877).

Další stromková slavnost připadla na den významného jubilea - 60 let panování Františka Josefa I. Tato slavnost měla bohatý program, včetně přednášky o pěstování stromů. Někteří žáci přednesli báseň, např. *Sázejme stromy, Jabloňový květ, Přijde jaro*. Poté následoval průvod na místo, kde byly vysázeny lípy a závěrem se zazpívala píseň *Kde domov můj*. Na tuto počest se rozdalo ze školní zahrady 86 ovocných stromů, 90 karafiátů, 30 macešek, aby si každý vysázal doma ve svých zahrádkách. Na závěr promluvil řídící učitel Jan Bláha. Jeho řeč přesahovala pouhé vysazování stromů, domlouval žákům, aby chránili všechno živé, zbytečně po rostlinách nešlapali, neničili je. Poděkoval místní školní radě za podporu slavnosti, obecnímu zastupitelstvu za upravení pozemku určeného k sázení. Přítomným rodičům kladl na srdce, aby ochranu přírody také podporovali. A vyzval i občany, ať pokračují a vysazují stromy na pustá místa. V roce 1911 proběhla další stromková slavnost, tentokrát spojená se dnem ochrany zvířat. Sázeły se okrasné dřeviny a stromy. Žákům se rozdaly okrasné dřeviny a zasázely se stromy (Bláha, 1877).

Na stromkové slavnosti v roce 1912 měl pan řídící učitel proslov o zřizování a udržování domácích zahrad a sadů. Žáci přednesli báseň „Čemu učí stromeček“. Pod školní zahradou se vysázely opět okrasné dřeviny a stromy. Žáci byli opět poděleni stromky a okrasnými keři. Slavnost byla spojena s přednáškou o ochraně ropuchy, ježka a krtka (Bláha, 1877).

Při budování školních zahrad byl zpočátku kladen největší důraz na vysázení ovocných stromů. Učitelé absolvovali kurz v pěstování stromů (Bláha, 1877) Poprvé byl zahájen kurz pěstování ovocných stromů pro učitele v roce 1837, 5. ledna, pro české i německé učitele při pražské technice. Účast v kurzu byla povinná, tato znalost byla prohlášená za nevyhnutelně nutnou. Pokud se kandidát učitelství nemohl vykázat známkou z tohoto kurzu, mělo být mu odepřeno i vysvědčení z ostatních předmětů. Dnes bychom mohli říci, že tento kurz byl součástí dalšího vzdělávání učitelů. Pořádala ho instituce, která se nezabývala přípravou učitelů, svým způsobem šlo o instituci blízkou univerzitě, tedy škole poskytující nejvyšší vzdělání. Šlo o kurz praktických dovedností - sepětí školy z praxí (Morkes, 2000b).

V souvislosti s prací žáků na školní zahradě se rozšiřovaly požadavky na znalosti a dovednosti učitele. Proto se pořádaly kurzy štěpařství, dnešního roubování. V Humpolci se pořádal v roce 1909 štěpařský kurz. Výnosem č. 1 144 v roce 1909 se oznamuje pořádání štěpařského kurzu v Humpolci za přispění českého oboru zemědělské rady. Do kurzu se přihlásili dva zdejší učitelé, Oldřich Kondrác a Blahomír Coufal. Kurz začal 21. dubna 1909 (Bláha, 1877).

5. Metodika

Z metod a technik používaných v pedagogickém empirickém výzkumu jsem vybrala metody explorativní, tedy rozhovor a dotazníkové šetření (Pelikán, 2011). Zvolila jsem kombinaci přístupů kvalitativního a kvantitativního výzkumu. Jako metodu kvalitativního výzkumu jsem zvolila hloubkový rozhovor, který se používá jako nejčastější metoda sběru dat v kvalitativním výzkumu. Jde o nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu pomocí několika otevřených otázek. Účelem rozhovoru je získat vylíčení žitého světa dotazovaného s respektem k interpretaci významu popsaných jevů. Pomocí otevřených otázek můžeme porozumět pohledu jiných lidí, aniž by se jejich pohled omezoval pomocí výběru položek v dotazníku. Jedním ze základních principů v kvalitativním výzkumu je zachytit výpovědi a slova v jejich přirozené podobě. Hloubkový rozhovor jsem zvolila polostrukturovaný (Švaříček, Šedřová, 2007). Témata pro rozhovor pocházela z několika zdrojů, zejména z odborné literatury a z analýzy dokumentů.

Rozhovor byl uskutečněn s Oldřichem Štěpánem, který se narodil v roce 1940 a žije v Krasoňově. Oldřich Štěpán je členem Spolku přátel Krasoňova. Kromě toho je místním kronikářem, navíc jeho otec - Jan Štěpán, který začal v roce 1903 chodit do školy, byl studentem řídicího učitele Jana Bláhy. Jan Štěpán měl to štěstí, že v prvních dvou třídách ho učil právě Jan Bláha. Z vyprávění svého otce je velice dobře seznámen s osobností Jana Bláhy i s životními podmínkami doby. Stejně tak i s historií celého Krasoňova. Oldřich Štěpán je absolventem školy v Krasoňově v pozdější době.

Z kvantitativního výzkumu jsem si vybrala dotazník, který zjišťuje data a informace o respondentových názorech a postojích k problematice výzkumu. Dotazník byl sestaven z otevřených otázek. Ty neomezují respondenta a poskytují velkou paletu možných vyjádření.

Dotazníkové šetření bylo určeno pro žáky základní školy. Protože obecná škola v Krasoňově je zrušená, bylo realizováno na Základní škole Hálkova 591 v Humpolci. Humpolec je v současné době spádovou oblastí Krasoňova a vždy byl s Krasoňovem úzce spojen. Po krasoňovské obecné škole měli žáci možnost pokračovat na měšťanské škole v Humpolci a zároveň zde byly i pokračovací školy pro absolventy obecných škol. Od dávné doby byl život Krasoňova spojen s Humpolcem.

Další metodou, která byla použita, je obsahová analýza pedagogické dokumentace. Z kategorií obsahové analýzy byla vybrána a provedena analýza školské i školní dokumentace a analýza školních ukazatelů (Pelikán, 2011). Analyzovala jsem školní kroniku, kroniku řídicího učitele Jana Bláhy, rukopis učitele Komárka, knihu Humpoleckou a školské zákony a vyhlášky.

Dalších metodou byla konstantní komparace, kdy jsou v průběhu analýzy dat prováděna neustálá porovnávání, hledají se podobnosti a rozdíly, a to v různých rovinách práce s daty (Švaříček, Šed'ová, 2007).

5.1. Sběr materiálu

Celý výzkum začal návštěvou samotné obce Krasoňov, dále seznámením a následným důkladným prostudováním Pamětní knihy obecné školy a (viz Příloha 10.6. a 10.7.). Jedná se o školní kroniku napsanou řídicím učitelem Janem Bláhou. Tato kronika je zásadním zdrojem celé mé práce. Pomocí tohoto dokumentu jsem si stanovila předmět výzkumu. Školní kronika obsahuje údaje o škole, dozoru ke školám, o společenském a kulturním životě obce, o učitelích, o dosazování učitelů a také statistické přehledy - o počtu žáků, o členech jednotlivých rad a o hlavních událostech obce.

Prvním materiálem pro výzkum byla tedy kopie školní kroniky Krasoňovské. Přesněji její rukopis. Má práce směřovala k přepsání kroniky do elektronické podoby. K pochopení a dalšímu prostudování života Jana Bláhy jsem studovala jeho kroniku. Obsahovala velmi cenné informace o jeho životě, celé jeho rodině a byla velkým přínosem v pochopení souvislostí doby. Poté, co jsem prostudovala prameny ze školní kroniky, následoval výzkum v terénu. Ten znamenal hlavní část výzkumné práce, patří sem rozhovor s panem Oldřichem Štěpánem.

Samotný rozhovor s panem Štěpánem je hlavní a stěžejní částí celé výzkumné práce. Uskutečnil se dvakrát. Cílem prvního rozhovoru bylo seznámit se podrobněji se studovanou oblastí - Krasoňovem. První škola v Krasoňově byla dřevěná a stála na jiném místě. Pak se postavila nová škola, zděná. Součástí mapování výzkumného terénu bylo seznámení právě s původním místem, kde stála první školní budova. Pan Štěpán mi ukázal i pozemky, které patřily učiteli a sloužily jako naturálie k platu. Dalším navštíveným a velmi důležitým místem byla samotná zděná škola, která je v současné

době zavřená a slouží lidem jako místní knihovna. U budovy byla původně i památná a zásadní školní zahrada. I tyto prostory jsem měla možnost zhlédnout. První rozhovor i prohlídka Krasoňova splnila a v mnohém překonala původní záměr - seznámení s výzkumnou oblastí.

Po prvotním seznámení se studovanou oblastí následovalo prostudování literatury, která mi pomohla pochopit širší souvislosti a získat informace k historii doby a podmínek života Jana Bláhy.

Literatura k jednotlivým školním konstruktům a vyhláškám se sháněla velice těžce. Některé vyhlášky a prameny se daly přímo vyčíst z Kroniky školní, např. jaké se používaly učebnice, školní pomůcky a také, že vycházel Věstník Vládní, který obsahoval školní vyhlášku, přesněji seznam zákonů a nařízení pro daný rok. V tomto směru mi velice pomohl pan doktor Ivo Syřiště z katedry pedagogiky. Nasměroval mě na základní literární prameny, jako např. Slaměníka, Strnada, Kádnera a hlavně na Pedagogické muzeum J. A. Komenského.

Hlavní sběr literárních pramenů se tedy odehrál právě v Pedagogickém muzeu, kde jsem studovala literaturu dodanou z depozitáře. Protože jsem ji ze začátku velice těžko sama hledala, pomohla mi pracovnice muzea, paní Mgr. Magdalena Šustová. Díky její práci jsem měla možnost prostudovat velké množství čítanek i zásadní knihu o zákonech od Čelakovského, která obsahovala snad všechny zákony doby. Knihy, které mi opatřila, měly pro mou práci stěžejní význam. Paní Šustová mi umožnila prostudovat nevydaný rukopis učitele, ke kterému bych jinak neměla přístup. Byla mi velice nápomocná při studiu školských zákonů a vyhlášek.

Teprve pro prostudování a seznámení s vyhláškami, zákony a školství apod. jsem mohla sestavit otázky pro hlavní rozhovor, který se uskutečnil během druhé návštěvy Krasoňova, jednalo se o polostrukturovaný rozhovor, i když v přípravné fázi rozhovoru byl plánován jako rozhovor strukturovaný. Ze strany výzkumníka nebylo ale potřeba pokládat strukturované otázky. Tazatel byl natolik znalý problematiky, že rozhovor přešel po návodních otázkách ve volné tematické vypravování a byl zakončen jen doplňujícími otázkami. Což sama hodnotím kladně a tento typ rozhovoru měl díky tomu mnohem větší přínos. Rozhovor mi pomohl ujasnit a utříbit poznatky o době jako takové, o podmínkách školství a žáků. Mohla jsem pochopit v širším konceptu osobnost řídicího učitele Jana Bláhy. Kromě samotného (velice cenného) rozhovoru jsem měla

možnost seznámit se s některými školní dokumenty např. školní matrikou a knihou Humpoleckou. Pak už jsem byla schopna sama vyhledat doplňující literaturu. Velkou část literatury jsem našla přímo v knihovně J. A. Komenského, kde mi vybrané knihy připravili také z depozitáře a někdy byly natolik vzácné, že byly umístěny v trezorech. Většinu literatury jsem prostudovala ve studovnách, protože absenční vypůjčení nebylo možné.

Druhou část výzkumu tvoří dotazníkové šetření. Sama tuto část považuji za dílčí a pouze doplňující. Dotazník byl rozdán na Základní škole v Humpolci, a to na druhém stupni. Byl rozdán 100 žákům druhého stupně (43 dívkám a 55 chlapcům), anonymně. Celkový součet netvoří 100 žáků, protože dva dotyční neuvedli své pohlaví. Dotazník obsahoval 12 otevřených otázek. Otevřené otázky byly zvoleny z důvodu co nejmenšího omezování respondentů. Poskytuje velkou škálu možných vyjádření odpovědi. Nevýhodou otevřených otázek je jejich obtížné zpracování. Nelze je kvantifikovat.

5.2. Zpracování rozhovoru

Samotný rozhovor probíhal za přímého použití technického prostředku, diktafonu. Pak následoval samotný přepis rozhovoru, a to volně, nikoliv doslovně. Délka samotného polostrukturovaného rozhovoru byla jednu hodinu a čtyřicet minut. Po rámcovém přepisu rozhovoru došlo k třídění a kategorizaci odpovědí dle vybraných tematických oblastí, které se vztahují k výzkumnému problému a cílům, za pomoci otevřeného kódování, což je analytická technika. Kódování v přepisu rozhovoru představuje analytickou operaci, kdy je text rozbit na jednotky. Těmto jednotkám jsou přidělena jména. S takto pojmenovanými fragmenty textu potom dále pracujeme.

Rámcový text rozhovoru jsem rozdělila na jednotky. Jednotkou byl významový celek různé velikosti, většinou několik vět. Každé vzniklé jednotce jsem přidělila nějaký kód. Např. mimoškolní aktivity za doby řídicího učitele Bláhy, vztah řídicího učitele k přírodopisu, žákům, rodině. Tyto kódy posloužily k interpretaci výsledků. Ke kódování textu jsem využila možnosti revize textu ve Wordu.

5.3. Zpracování dotazníku

U některých otázek v dotazníku byly v možnostech jen jednoduché odpovědi - ano, ne a nevím. (viz Příloha 10.9.) Např. otázka - *Je alespoň jeden z tvých rodičů zaměstnán v zemědělství?* Dotazník obsahoval otevřené otázky, bylo nutné u vyhodnocování některých odpovědí vytvořit rozřazující kategorie, do kterých se pak jednotlivé odpovědi přiřadily. Např. *Jaké dostáváš tresty ze strany učitelů?*

Jaké dostáváš tresty ze strany učitelů?

Žádné

Neuvedeno

Domácí úkoly za trest

Tresty spočívající v opisování

Poznámky

Nevím

Ostatní

Jiné

V tabulce je položena otázka a pod ní jsou přiřazeny obecné kategorie pro jednotlivé odpovědi.

Tresty spočívající

v opisování

Opisovat školní řád

Opisování, dopisování

Opisování věty: Nebudu mít v hodině zapnutý mobilní telefon.

Něco několikrát opisovat

Opisovat stránky

Opsat nějaké cvičení

Opisování celé stránky v učebnici

Když si zapomenu úkol z ČJ, napíšu to 20x

V tabulce je přiřazena obecná kategorie, do které jsou přiřazeny jednotlivé tresty související se psaním.

Slovní tresty

Poznámka

Napomenutí

Domlouvání

Slovní napomenutí

Vynadání

V tabulce je obecná skupina trestů, které souvisejí s napomínáním.

Takto jsou vyhodnoceny všechny odpovědi v dotazníku.

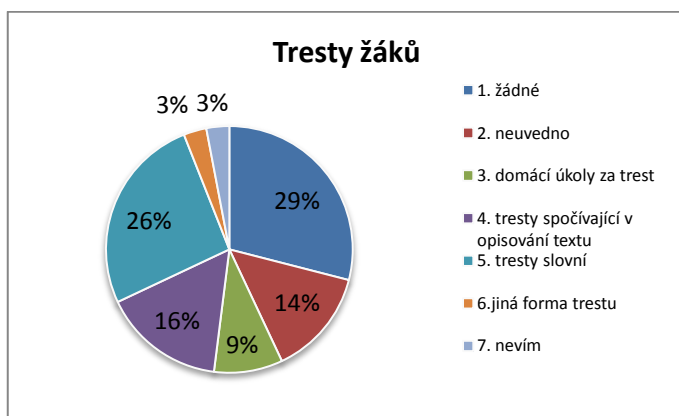
6. Výsledky

6.1. Dotazníkové šetření na Základní škole v Humpolci

1. Z dotazníkového šetření na Základní škole v Humpolci, který je spádovou oblastí Krasoňova, vyplývá, že z vybraného vzorku žáků, nepracuje v zemědělství 90% rodičů.
2. Pro daný výběr mohu učinit závěr, že 83% žáků nevyznává žádné náboženství. Věřících je 16% dotazovaných žáků a vyznávají převážně křesťanství. Jen 1% žáků uvedlo jako odpověď, že neví.
3. Další otázka dotazníkového šetření se týkala trestů žáků ze strany učitelů. Tato otázka byla otevřená. Odpovědi žáků byly rozděleny do několika kategorií, a to - *žádné nedostávám, neuvedeno, domácí úkoly za trest, tresty spočívající v opisování, slovní tresty, jiné formy trestů a nevím*. Z výzkumného vzorku 29% žáků odpovědělo, že žádné nedostává. Domácí úkoly za trest dostává 9% žáků. Nejčastěji to bývají různé druhy matematických příkladů, pravopisných cvičení nebo se učí básničky.

Opisováním různých textů je trestáno 16% žáků. Opisují školní řád, celou stránku v učebnici i stokrát jednu větu. Slovní formou je trestáno 26% žáků. Do kategorie trestů patří domlouvání, napomenutí a vynadání. Jinou formu trestů uvedly 3% žáků - poznámku, rozsazení, zkoušení u tabule, důtka. Někteří žáci neznali odpověď na tuto otázku, proto *nevím* byla odpověď u 3 % žáků. Bohužel 14% žáků nechalo tuto otázku nevyplněnou a neodpovědělo na ni vůbec.

3.1. Graf. Tresty žáků.

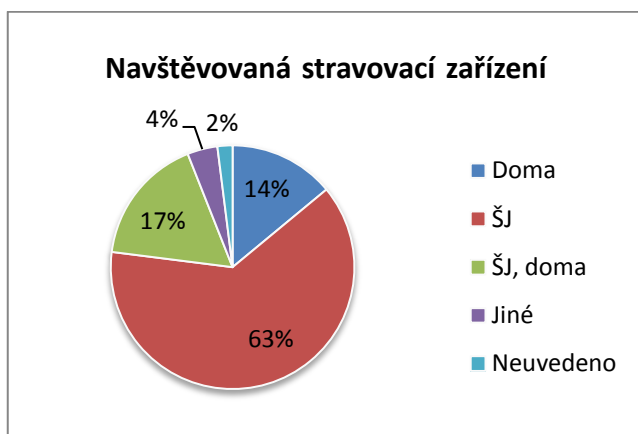

3.1. Tabulka. Tresty žáků.

Tresty žáků	V procentech
Žádné nedostávám	29%
Neuvedeno	14%
Domácí úkoly za trest	9%
Tresty spočívající v opisování	16%
Slovní tresty	26%
Nevím	3%
Jiné	3%

4. Dotazovaná skupina žáků se nejčastěji stravuje ve školní jídelně. Celých 63 % žáků odpovědělo shodně. Z toho vyplývá, že se doma stravují opravdu výrazně méně, více se stravují kombinací obou variant - ve školní jídelně i doma. Do skupiny *jiné* byl zařazen fastood, bistro, oběd u sousedů a venku s kamarády.

4.1. Graf. Navštěvovaná stravovací zařízení.

4.1. Tabulka. Stravovací zařízení.

Stravovací zařízení	V procentech
Doma	14%
ŠJ	63%
ŠJ, doma	17%
Jiné	4%
Neuvedeno	2%

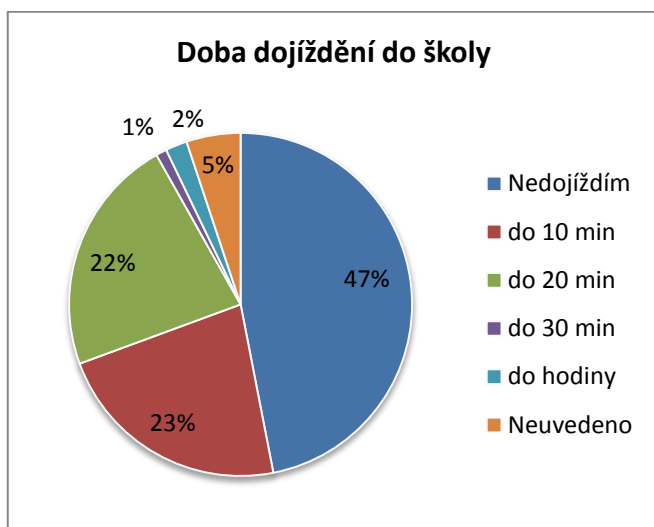
5. Z výběru humpoleckých žáků si s sebou do školy nosí svačinu celých 98%.

5.1. Tabulka. Typ svačiny.

Typ svačiny	V procentech
Svačinu složenou z pečiva, ovoce, zeleniny a sladkostí	98%
Nic	1%
Neuvedeno	1%

6. Z humpoleckých žáků, kteří byli dotazováni, 47% nedojíždí. Do deseti minut dojíždí 23% žáků a do 20 minut dojíždí 22% žáků. Nejdelší časový interval je hodina, takovou dobu dojíždí jen 2% žáků.

6.1. Graf. Doba dojíždění do školy.

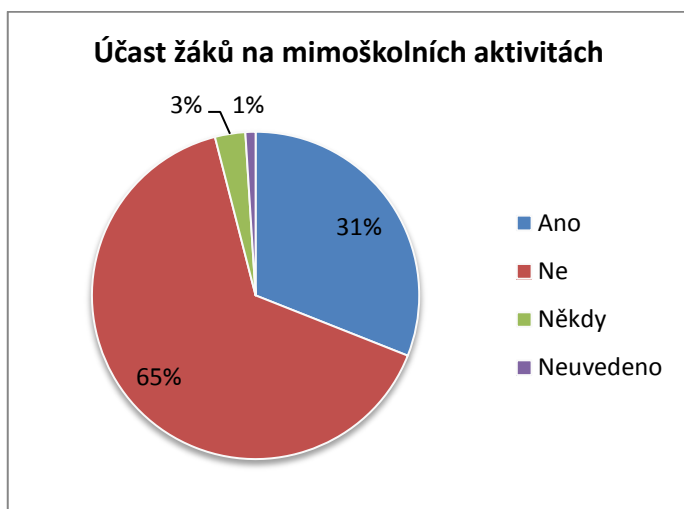
6.1. Tabulka. Doba dojíždění do školy.

Doba dojíždění do školy	V procentech
Nedojíždím	47%
Do 10 min	23%
Do 20 min	22%
Do 30 min	1%
Do hodiny	2%
Neuvedeno	5%

7. Z dotazovaných žáků 65% nenavštěvuje zájmové kroužky pořádané školou.

7.1. Graf. Účast žáků na mimoškolních aktivitách.

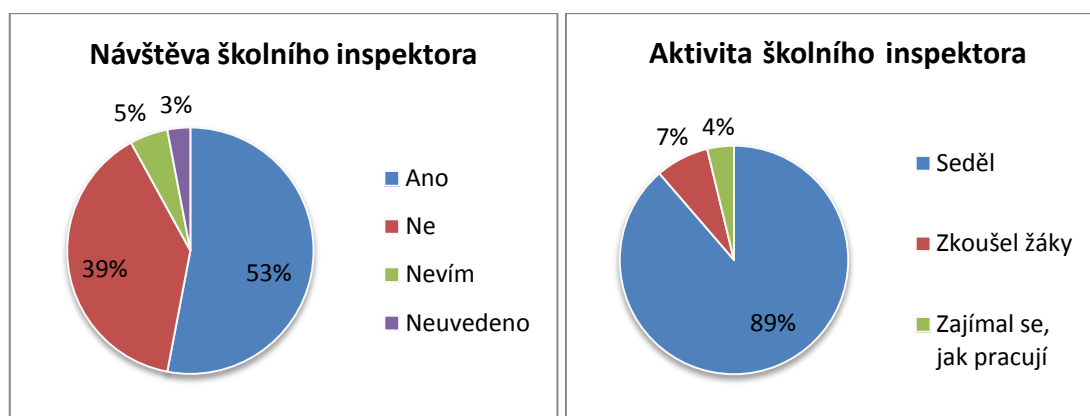

7.1. Tabulka. Účast žáků na mimoškolních aktivitách.

Odpovědi	V procentech
Ano	31%
Ne	65%
Někdy	3%
Neuvedeno	1%

8. Školní inspekci bylo někdy přítomno 53% dětí z daného vzorku. Z celkového počtu dětí 5% nevědělo, zda ve vyučování byl inspektor a 3% dětí na otázku neodpověděla. Školní inspekci nebylo nikdy přítomno 39% žáků.
9. Školní inspektor ve vyučovacím procesu převážně seděl a pozoroval vyučování, a to až v 89 % případů. Pouze v 7% bylo uvedeno, že zkoušel žáky, ve 4% se zajímal o práci žáků a jejich aktivní činnosti.

9.1. Graf. Návštěva školního inspektora ve vyučování.

9.1. Tabulka. Návštěva školního inspektora ve vyučování.

Návštěva školního inspektora	V procentech
Ano	53%
Ne	39%
Nevím	5%
Neuvedeno	3%

9.2. Tabulka. Aktivita školního inspektora.

Aktivita	V procentech
Pouze seděl	47%
Nebyl	29%
Zkoušel žáky	4%
Chodil mezi žáky a díval se, jak pracují	2%
Nevím	2%
Neuvedeno	16%

10. Výsledky týkající celkového počtu učitelů na škole se dají shrnout jen tak, že žáci nevěděli, jaký je počet učitelů. Tato otázka, stejně jako ostatní, byla otevřená, žáci neměli možnost zvolit nějakou hodnotící škálu. Tuto odpověď tedy pouze tipovali. Vybraná skupina byla z jedné školy, proto byl předpoklad,

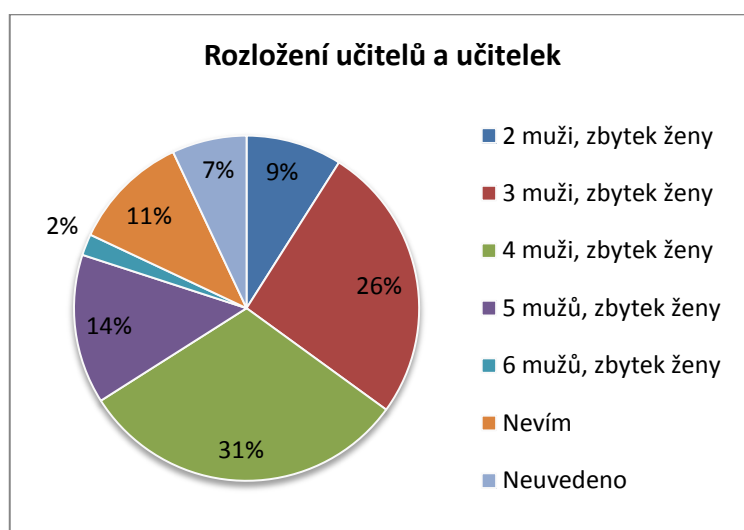
že se odpovědi budou shodovat. Odpovědi žáků byly rozděleny do kategorií - do 10, do 20, do 30 a do 40 učitelů. Z celkového počtu dotazovaných uvedlo 44%, že neví a 20% žáků uvedlo, že učitelů je do dvaceti, 18% uvedlo, že učitelů je do deseti. Celých 12 % žáků na otázku neodpovědělo vůbec a pouze 3% zvolili odpověď do 30 žáků a rovněž 3% zvolilo odpověď do 40 žáků.

10.1. Tabulka. Rozložení učitelů a učitelek.

Počty učitelů	V procentech
Do čtyřiceti	3%
Do třiceti	3%
Do dvaceti	20%
Do deseti	18%
Nevím	44%
Neuvedeno	12%

11. Většinu dotazovaných žáků učí i učitelé - muži, ne jen učitelky. Vyplynulo to z další dotazované otázky. Poměr počtu učitelů a učitelek se různil a můžeme shrnout, že žáci přesně nevěděli, proto celých 11 % žáků uvedlo odpověď *nevím*. Nejvíce odpovědí bylo, že žáky učí 4 učitelé, to odpovědělo 31%.

11.1. Graf. Rozložení učitelů a učitelek.

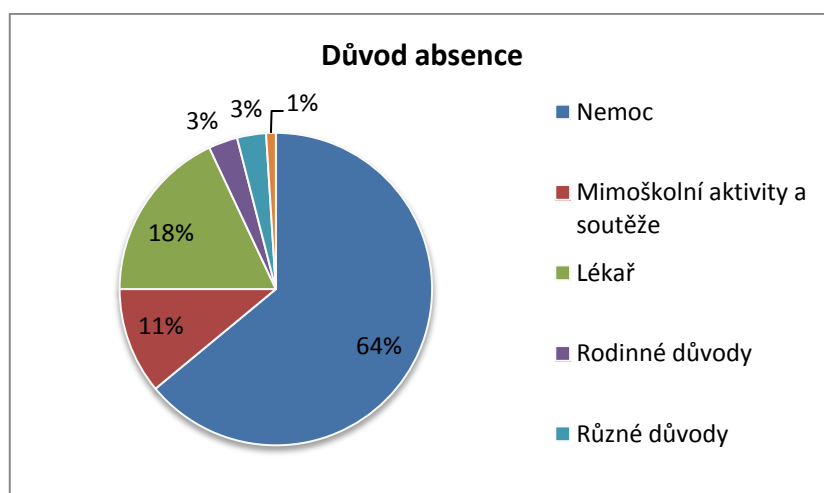

11.1. Tabulka. Rozložení učitelů a učitelek.

Počty	V procentech
2 muži zbytek ženy	9%
3 muži zbytek ženy	26%
4 muži zbytek ženy	31%
5 mužů zbytek ženy	14%
6 mužů zbytek ženy	2%
Nevím	11%
Neuvedeno	7%

12. Nejčastějším důvodem absence žáků druhého stupně v Humpolci je nemoc, a to z 64%. Dalším důvodem absence je návštěva lékaře, a to z 18%. Nepřítomnost žáků z důvodu soutěží nebo mimoškolních akcí uvedlo 11% žáků z Humpolecké školy. Jako mimoškolní akce označili žáci taekwondo a šachy. Z rodinných důvodů zmeškávají výuku 3% žáků, stejně tak i další 3% žáků uvedla, že zmeškává výuku z různých důvodů.

12.1. Graf. Důvod absence ve škole.

12.1. Tabulka. Důvod absence ve škole.

Důvod absence	V procentech
Nemoc	64%
Mimoškolní aktivity a soutěže	11%
Lékař	18%
Rodinné důvody	3%
Různé důvody	3%
Nechyběla	1%

6.2. Porovnání výsledků odpovědí z dotazníkového šetření s obecnou školou v Krasoňově

4.2.1. Tabulka. Náboženské vyznání žáků v Krasoňově.

Školní rok	1892/3	1893/4	1894/5	1895/6	1896/7	1897/8	1898/9	1899\1900
počet dětí	197	198	205	208	203	198	195	209
chlapců	99	91	96	100	95	95	93	95
dívek	98	107	109	108	108	103	102	114
katolíci	194	214	210	208	211	201	210	210
evangelíci	3	1	1	0	1	0	1	1
na konci šk. roku	192	215	211	208	212	201	211	211
přijatých žáků	0	17	6	0	9	3	6	2

V Krasoňově dosahoval počet žáků náboženského vyznání, od roku 1892 do roku 1900, celých 100% (doloženo Školní kronikou). Nejrozšířenějším náboženstvím v této době a oblasti bylo náboženství římskokatolické. Zpočátku se soupis žáků s náboženským vyznáním v Krasoňově nepsal. Proto u předchozích let nelze ze Školní kroniky dohledat přesná data.

Krasoňovská vesnička v 19. století byla ryze zemědělská a rolnická oblast. Když se měnil rychtářský systém na starostenský v roce 1849, bylo v českých zemích

zaměstnáno v zemědělství přes dva miliony lidí. V Krasoňově se většina dětí po obecné škole živila řemeslem nebo právě zemědělstvím (Oldřich Štěpán, ústní sdělení).

Řídící učitel krasoňovské školy, Jan Bláha, fyzické tresty nepoužíval. Byl nad ně povznesen, zažil je doma. Přednost dával domluvě. Tatínek Oldřicha Štěpána fyzické tresty nedostával. Sám Oldřich Štěpán si ale vzpomíná, jak on, jako malý žák, dostával pravítkem přes prsty i přesto, že fyzické tresty v jeho době byly dávno zrušeny (Oldřich Štěpán, ústní sdělení).

Žáci krasoňovské školy se stravovali doma nebo si nosili svačinu a na krátkou dobu byl pro ně vytvořen polévkový ústav. Vyučování bylo v Krasoňově dopoledne i odpoledne. Žákům začínalo vyučování v 8 hodin ráno a končilo ve 12 hodin. Odpolední výuka začínala ve 14 hodin a končila 17. hodinou. Během polední pauzy šly místní děti domů na oběd. Přespolní děti z Mikulášova, Bystré a Opatova Dvora, tedy z přiškolených oblastí neměly možnost na oběd chodit domů. Měly to složitější, pokud to situace dovolovala, nosily si svačiny (Oldřich Štěpán, ústní sdělení).

Zemská školní rada se snažila svými výnosy na takové děti pamatovat a vytvořila v roce 1902 výnos o polévkovém ústavu. Byl určen pro chudé rolnické a dělnické děti. Smyslem bylo vařit v zimních měsících polévku pro chudou mládež, která nebydlí v Krasoňově a musí v zimě docházet ze školy dlouhou cestu. Jen málokde byl tento výnos dodržován. V Krasoňově neměl dlouhého trvání, ale řídící učitel Jan Bláha se snažil peníze na vaření polévek opatřovat, kde se dalo. Pořádaly se schůze učitelů a veřejné sbírky. Nikde v okolí polévkové ústavy zřízeny nebyly. V Krasoňově byly zřízeny několik let. Pro velké problémy s finanční podporou byly nakonec zrušeny. V zimních měsících, od prosince do března roku 1903, se podařilo uvařit 2589 porcí za cenu 155,34 korun. Nejvíce porcí se uvařilo v prosinci, 877, a nejméně v únoru - jen 429. Asi to bylo tím, že v tuto dobu bylo hodně sněhu a docházelo do školy méně dětí. Byl to obrovský úspěch a ještě navíc zbylo 134,22 korun. Ty se použily další rok (Oldřich Štěpán, ústní sdělení).

Docházka do školy za doby tatínka Oldřicha Štěpána byla dost složitá. V roce 1903, kdy začal navštěvovat školu, byla dost velká bída. Oblečení bylo chatrné. Chodilo se v dřevákách, které vyráběli místní řemeslníci. Byla to bota vyrobená z jednoho kusu dřeva, dovnitř se vložila vložka, mohla být z králičí kůže a v tom chodili žáci naboso nebo v nějakých punčochách. Ve škole se přezuli do šitých bačkor. To oblečení nebylo

dobré, proto, když byla velká zima, část dětí do školy nechodila. V té době byla přiškolená Bystrá a Mikulášov. Ty to měly s docházkou opravdu těžké. Bylo víc sněhu, než je dnes. V zimních měsících, když neměli dost oblečení, zůstávali doma. A do školy v tuto dobu chodilo více žáků místních (Oldřich Štěpán, ústní sdělení).

V roce 1859 napadlo v Krasoňově velké množství sněhu. Chůze od obce k obci byla nemožná. Děti z Mikulášova a Bystrého nemohly chodit v tomto roce po dobu tří měsíců do školy. V roce 1906 byla přerušena docházka do školy, od 3. dubna do 19. května, z důvodu epidemie planých neštovic (Bláha, 1877).

Řídící učitel Jan Bláha ovlivňoval svým výchovným působením žáky i v trávení volného času. Sám všechn volný čas a péči věnoval výchově a vyučování svých dětí. Rodinu měl velice rád. Chtěl, aby jeho děti byly jiné, netoulaly se s ostatními dětmi, ne snad aby byly vzorem, ale aby proti nim nebyly žádné stížnosti. Vychovával je v demokratickém duchu, aby byly společnosti něco platné. Stejně působil i na žáky ve třídách. Dával jim semínka kytíček, aby si je za oknem vysadili, každému ze třetí třídy dával ovocný stromek nebo keř, např. angrešty a rybíz. Dával je záměrně starším žáků, protože už byli znalí pěstování. Chtěl, aby v každé zahrádce byl ovocný strom a keř. Učil je, jak je pěstovat, roubovat a také jak se starat o včely. Chtěl, aby žáci volný čas využívali smysluplnou činností (Oldřich Štěpán, ústní sdělení).

Ovlivnil obrovské množství lidí. Ovlivňoval svým působením i rodiče žáků v aktivním trávení volného času, ne jen sedět v hospodě. V tomto duchu pokračovala i jeho rodina. Manželka jeho syna Arnošta byla zakladatelka pohybové výchovy. Mimoškolními aktivitami bylo hraní loutkového divadla a hudební soubor. Uplatnění žáků z Krasoňova bylo velice dobré. Např. současník otce Oldřicha Štěpána, Vojtěch Kváš, chodil do Kasalovy pily, když vychodil školu a byl z něj tesař. Byl to skvělý řemeslník, a to díky matematické průpravě, kterou vedl řídící učitel Bláha, hlavně v těch vyšších ročnících. Snažil se, aby chlapci z matematiky něco uměli prakticky použít. Např. učil je goniometrickým funkcím, které někde na měšťance nebyly, jen na gymnáziu (Oldřich Štěpán, ústní sdělení).

Školní inspekce v 19. století byla velice důsledná. Tvořil ji okresní školní inspektor, okresní školní rada, místní školní rada a zemská školní rada. Okresní školní inspektor jezdil do krasoňovské školy jednou za rok. Také školu kontroloval hejtman. Místní školní dozorce navštívil školu v Krasoňově někdy i dvakrát za rok. Škola byla

v Krasoňově kontrolována minimálně jednou za rok. Inspekce nejdříve prohlédla celou školní budovu, aby zjistila, jaké opravy jsou potřeba. V době kdy byla školní zahrada, zkontrolovala i zahradu a hlavně ovocnou školku. Dále všechny školní dokumenty a hlavně knihu Pamětní. Každý školní inspektor, který krasoňovskou školu navštívil, vyzkoušel žáky z čtení, psaní, počítání, přírodopisu, přírodozpytu, zeměpisu a dějepisu. Pokud se náhodou objevil brzy po začátku školního roku a nebylo z čeho žáky zkoušet, byl přítomen výkladu učitele. Žáky inspektor zkoušel z přítoků našich řek, kde je vodní rozhraní, která řeka teče do jakého moře, z historie, panovníků, na to se velice dbalo. Z přírodopisu zkoušel i z přírodnin. Řídícího učitele Jana Bláhu inspektoři uznávali. Postupně se doba vizitace školy za působení Jana Bláhy zkracovala (Bláha, 1877).

Poměr učitelů a učitelek byl v 19. století jiný než dnes. Převažoval výrazně počet učitelů nad počtem učitelek. Učitelky mohly vyučovat jen dívky. Zpočátku učily na dívčích školách. Na obecných školách působily jako industriální učitelky (Bláha, 1877).

6.3. Vyhodnocení rozhovoru

Rozhovor s Oldřichem Štěpánem probíhal velice příjemnou formou a postupně přešel ve vyprávění. Jeho otec Jan Štěpán se narodil v roce 1897 v Opatově Dvoře, dříve Želivském Dvoře. Žil tam jeho pradědeček, dědeček a narodil se tam i Jan Štěpán. Do Krasoňova se rodina Štěpánů přistěhovala v roce 1903 a od tohoto roku začal Jan Štěpán navštěvovat krasoňovskou školu. Tatínek panu Oldřichovi vyprávěl, že když se přestěhoval do Krasoňova, ostatní se s ním moc nebavili. Považovali ho za „samoťáka“, tím označovali děti narozené v jiných vesnicích než v Krasoňově, např. Mikulášov, Bystrá a jiné přiškolené oblasti. Když tatínek spatřil poprvé školní budovu, jeho první dojem byl, že je obrovská. Bylo to tím, že dříve byla třetina chalup dřevěných a v porovnání s dnešními domy menších. Zděná škola s vysokými stropy a prostornou třídou připadala veliká každému žákovi. Tatínek měl to štěstí, že ho v první a druhé třídě učil Jan Bláha, řídící učitel. S Janem Bláhou chodili žáci pravidelně na vycházky do okolí a pozorovali přírodu. Při každé vhodné příležitosti – ve škole, venku, na zahradě i na poli Jan Bláha poučoval žáky o bylinách, nerostech a zvířatech a kladl důraz, aby se s nimi dobře zacházelo. Pozoroval je s žáky a pak si vyprávěli o jejich

znacích. Jan Bláha dbal na to, aby každý žák uměl pozdravit a poprosit. Jeden za druhým musel předvést, jak vejde do domu, pozdraví a poprosí. S tatínkem chodil Oldřich Štěpán každou neděli na procházku. Podívali se na pole, co nového kde vyrostlo, a cestou tatínek celé rodině vypravoval o Janu Bláhovi.

Krasoňovská škola, ještě dřevěná, byla určena pro pětiletou školní docházku. Chodilo se do ní jen na pět let školních. Povinná docházka byla osmiletá, a proto po ukončeném pátém roce školním museli žáci absolvovat tři roky nedělní školy. Každou neděli po dobu tří let docházeli žáci do nedělní školy, jednu neděli v Krasoňově a druhou v Bystré. Po roce 1856 se postavila nová zděná škola a žáci do ní chodili na osm školních let. Po osmileté školní docházce se ještě devátý rok chodilo do nedělní opakovací školy. Nedělní škola byla po roce 1868 úplně zrušená. Pokud žák chtěl, mohl po pětileté škole přestoupit na měšťanskou školu v Humpolci a dokončit tam tři roky. V krasoňovské škole takových žáků moc nebylo, např. z Bystré byli jen dva. Počet tříd krasoňovské školy kolísal dle potřeby a počtu dětí. Pokud byla krasoňovská škola čtyřtřídní, byla organizována takto: první třídu tvořil první a druhý ročník, druhá třída byla složená z třetího a čtvrtého ročníku, třetí třída zahrnovala žáky pátého a šestého ročníku a čtvrtá třída byla určena pro sedmý a osmý rok školní. V jednotlivých třídách probíhala výuka odděleně. Jedno oddělení pracovalo samostatně nebo poslouchalo a druhé oddělení např. četlo. Žáci z oddělení, se kterým učitel nepracoval, mohli poslouchat jeho výklad, a tak si opakovat učivo z jiného oddělení. Důraz byl kladen hlavně na pamětní učení. Matematiku učil ve vyšších třídách Jan Bláha.

Poté, co Jan Štěpán ukončil osmiletou školní docházku, odešel se do Vídně vyučit řemeslu. V té době bylo ve Vídni hodně českých žáků. Proti vídeňským dětem na tom byly krasoňovské děti mnohem dál. Bylo to tím, že více přemýšlely a měly od Jana Bláhy výbornou matematickou průpravu. Čeští pokračovací studenti měli ve Vídni raději, protože byli bystřejší. Většina žáků z Krasoňova pokračovala řemeslem, např. Vojtěch Kváš, současník Jana Štěpána, chodil na pilu a byl z něj tesař.

Oblast Krasoňov byla hlavně zemědělská a hospodářská. V této době bylo přes 67 % lidí zaměstnáno v zemědělství. Tato oblast byla hodně kamenitá a někdy i třikrát za sezónu byla úroda úplně zničena. Proto měli dobré pojistky. Část obyvatel z Krasoňova pracovala v pozdější době v továrnách v Humpolci. Rodiče se doma s dětmi neučili, nebyl na to čas. Děvčata chodívala do učení. V Humpolci bylo lnářství,

a proto se jich hodně vyučilo švadlenou. Pokud dívky chtěly, měly možnost po absolvování obecné školy studovat tříletou rodinnou školu, kde se učila vařit, hospodařit a spravovat domácnost. Nebo měla možnost absolvovat dvouletou vyšší dívčí školu, kde se navíc učila i administrativa. V Humpolci byla vyšší dívčí škola hodně navštěvována, např. dcery mlynáře na ni chodily a pak z nich byly úřednice.

Jan Bláha vychovával žáky k úctě ke starým lidem a dbal na to, aby si vážili „soukmenovců“, což byli jejich vrstevníci chodící na měšťanskou školu. Žáci z obecné školy se na ně dívali s respektem. Vedl žáky k úctě sobě navzájem, i těm starším. Velký důraz kladl na to, aby z nich byli řádní občané naší země za Rakouska, i v době, kdy jsme se osamostatnili. Jan Bláha věděl, jak těžký život mají, že je po vyučování čeká doma další práce. Svou činností se snažil, aby si uměli práci ulehčit. Snažil se vést školu k vysoké úrovni a zkulturnit život celé obce. Usiloval o urbanistické řešení obce. Při každé slavnostní příležitosti vysazoval stromy, hlavně lípy. Vysazování stromků bylo doprovázeno slavnostmi pro děti i rodiče s nejrůznějším doprovodným programem. Lip je v Krasoňově docela velký počet. Po světové válce se zasloužil o odhalení pomníku padlým.

Jan Bláha byl muzikant, měl lásku k bylinám, stromům a včelám. Byl předsedou včelařského svazu. Zajímala ho hudba, příroda a tyto znalosti uměl v dětech podtrhnout. Protože měl dobré vzdělání, rozšiřoval osnovy o měřičství, které učil od šestého ročníku, toto učivo bylo navíc rovno učivu na měšťanské škole. Snažil se žákům předat praktické dovednosti, ať už to bylo v chemii, matematice nebo ve fyzice. Usiloval svou vzdělávací činností o rozvíjení praktických dovedností žáků ve všech předmětech. Za doby jeho působení byla vybavenost školy mimořádná, např. v tělocviku se používala bradla, kruhy a hrazda. Po Janu Bláhovi už takové pomůcky nebyly. Obdivuhodné bylo i Bláhovo nadšení organizovat a pořádat každý rok školní besídky. Mimořádná a významná byla besídka v roce 1913 při příležitosti oslavy Dětského dne. Sešlo se na ni 203 žáků z krasoňovské školy a tisíc diváků ze všech okolních vesniček. Na tuto akci se přišel podívat i humpolecký hejtman a zastupitelé města a okresu. Tato slavnost byla na tu dobu nevídanou a byl při ní vyvěšen transparentní nápis „Vše pro dítě“, heslo císaře pána. Za tento mimořádný Dětský den obdržel Jan Bláha pochvalný dopis.

Na činnost Jana Bláhy navázal další řídící učitel František Němec. Jeho působení na životě školy bylo po Janu Bláhovi jednodušší. Pokračoval v činnostech Jana Bláhy a založil v Krasoňově dětský pěvecký sbor i sbor dospělých.

V Krasoňově se také hrálo loutkové divadlo. Posledním představením, za vedení řídícího Němce, byl divadelní kus „Kašpárek se učí čarovat“, na který se v Krasoňově dodnes vzpomíná. Řídící Němec v pozdější době sám říkal, že nikde se mu tak dobře neučilo jako v Krasoňově. Takové děti už nikdy neměl. Bylo to tím, že rodiče vychované řídícím Bláhou, zase ovlivnili svoje děti, kterým předali jím vštípené etické zásady.

Bláha tedy vychoval generaci žáků, kteří ovlivňovali další generaci, měl vliv na rodinnou linii. Jeho výchovný vliv přesahoval samotné žáky, které učil. Proto učitel Němec velice snadno navázal na výuku Bláhy a můžeme tedy říci, že i jeho výchovné vzdělávací působení ovlivnila Bláhova činnost.

Dnes Krasoňov vymírá. V roce 1975 byla škola zrušená. Děti postupně ubývalo, nakonec jich bylo pouze 11, později byly všechny jednotřídní školy zrušeny. Dnes je založen v Krasoňově Spolek přátel Krasoňova. Pravidelně se setkávají a vzdělávají v historii, zdravotnictví, botanice, ornitologii a školství. Také pořádají vycházky do okolí. Při výročí Dětského dne vyrazili na vrch Bojanov uprostřed lesů, kde je studánka, jeskyně, a zavzpomínali recitováním básní a vyprávěním pověstí.

6.4. Vyhodnocení výzkumných otázek

1. Budou v postavení učitele, ze sociálního a ekonomického hlediska, rozdíly mezi školou současnou a školstvím v 19. století?

V sociálním postavení jsem skutečně spatřila rozdíly. Život venkovského učitele byl více spjatý s životem celé obce, vesnicí a kostelem. V té době měl možnost ovlivnit celou obec a výchovně působit nejen na děti. Jeho činnost byla neustále pod dozorem, mnohdy byl i několikrát ročně kontrolován. Nejčastější způsob kontroly bylo přímé zkoušení žáků. Vzdělávací činnost byla mnohem více omezena. Učitel měl nařizeno, jaké učebnice smí používat, rozsah látky, kterou učil, i přesně stanovené metody, které mohl použít. V té době byl omezen i ve výběru školy, na které učil. Na školu byl

zřizovatelem dosazen. Učitel v 19. století mnohdy ani neměl z dnešního pohledu dostatečné vzdělání. Jeho vzdělávací činnost byla velice složitá, sám Jan Bláha jako podučitel měl 150 žáků. Podmínky vyučovacího procesu také byly úplně jiné než dnes. O to více to musel dohánět pílí. Např. Jan Bláha působil jako podučitel a současně s tím se sám vzdělával ve škole. Protože bylo málo učitelů, nemohl řádně dostudovat a pak teprve učit.

Ekonomické postavení ani dříve nebylo nijak významné. Na samotném začátku, kdy působil Bláha jako podučitel, nedostával téměř žádný plat. Pouhých 25 zlatých měsíčně. Doslova živořil. I když nastoupil jako definitivní správce školy ve Skorkově, měl služné 300 zlatých ročně, ale ani to nebylo dostatečné. Snažil se uživit i jinými způsoby, přivydělával si hraním s heráleckou kapelou. Trvalo to asi rok, dokud to nebylo zakázané. K životu mu přispěl také výnos z polí při škole. V Krasoňově pak zastával úřad obecního písaře. Písařské práce vykonával celých dvacet let. Rozdíl v hmotném zabezpečení tvořily naturálie. Jan Bláha měl pro sebe a svou rodinu jako řídící učitel byt ve škole. Ze začátku školy v Krasoňově měl učitel zaručené příjmy dle zřizovací listiny, 54 zlatých od obce, sýpky 24 míry a $\frac{3}{4}$ čtvrtce (1 míra = 611), 12 sáhů dříví (24 m³), dvě míry pole k užívání (necelá $\frac{1}{2}$ ha) a školní plat (56 zlatých).

2. Závisel i dříve edukační proces na osobnosti učitele? Pokud závisel, jakým způsobem?

Edukační proces závisel i v dřívějších dobách na osobnosti učitele. Můžeme to doložit ve výchovném působení Jana Bláhy. Řídící učitel Němec, který učil po Janu Bláhovi, v pozdější době sám říkal, že nikde se mu tak dobře neučilo jako v Krasoňově. Takové děti už nikdy neměl. Bylo to tím, že rodiče, vychovávané řídícím Bláhou, zase ovlivnili svoje děti, kterým předali jim vštípené etické zásady. Bláha tedy vychoval generaci žáků, kteří ovlivňovali další generaci, měl vliv na rodinnou linii. Jeho výchovný vliv přesahoval samotné žáky, které učil. Proto učitel Němec velice snadno navázal na výuku Bláhy, a můžeme tedy říci, že i jeho výchovné vzdělávací působení ovlivnila Bláhova činnost.

3. Překonával řídící učitel Jan Bláha, autor zkoumané pamětní knihy, školství v 19. století a pozvedal jeho úroveň?

Řídící učitel Jan Bláha se snažil různými způsoby překonávat meze a nedostatky tehdejšího školství. Rozšiřoval učební osnovy, zřizoval polévkové ústavy, které široko daleko nebyly. Pořádal pro děti výlety, stromkové slavnosti, exkurze, i když si na to musel zařídit povolení. Na školní zahradě předával žákům důležité poznatky, které pak uplatnili v životě. Slavností se účastnili i rodiče dětí. Nepoužíval fyzické tresty, které byly běžné. Rozšiřoval školní knihovny, i o knížky, které nebyly povoleny, nikdo si nedovolil to řešit. Vychovával děti, aby měly lásku k přírodě a dokázaly samy něco vypěstovat. Už tehdy se zajímal o volný čas dětí, snažil se, aby ho trávily a využívaly hodnotnou činností. Dbal, aby znalosti dokázaly prakticky využít, např. matematice učil s ohledem na využití k řemeslu. Dokázal se škole celou svou činností obětovat. Jeho výchovné působení na žáky bylo zaměřeno hlavně na rozvíjení celé osobnosti, aby se v životě dobře uplatnil, aby v něm obstál. Na tu dobu to byl obrovský přesah. Zaměřoval se tedy na to, aby nabyté znalosti použili a uplatnili v životě. Život v Krasoňově byl těžký. Snažil se dostat zemědělství na vyšší úroveň.

4. Ovlivňoval řídící učitel Jan Bláha svou výchovně vzdělávací činností i jiné subjekty kromě osobnosti žáků?

Řídící učitel Jan Bláha ovlivňoval svou činností život nejenom žáků, ale také jejich rodičů. Pokud pořádal stromkové slavnosti a Dětské dny, bylo to i pro rodiče. Svou činností ovlivňoval celou obec. Snažil se pozvedávat její kulturu a dbal i na urbanistické řešení obce vysazováním stromů, hlavně lípy. Lásku k přírodě a její ochraně šířil nejen mezi žáky, ale také rodiči a ostatními obyvateli Krasoňova i přiškolených oblastí.

5. Najdeme rozdíly v sociálním postavení žáka obecné a současné školy? Bude se lišit jejich rodinné prostředí, prezence a absence ve škole, trávení volného času, dojíždění do školy, vztah k náboženství a metody trestů?

Vzdělávání žáků bylo zaměřeno na to, aby z nich byli hodní poddaní, to se projevovalo v sociálním postavení, které bylo zcela podřízeno autoritě učitele a faráře. Někteří se pro nedostatek oblečení v zimě nedostali do školy. V létě z důvodu práce na poli také do školy nechodili. V této době mnohem více zameškávali školu, což negativně ovlivňovalo jejich vědomosti. V Krasoňově děti z přiškolených oblastí v zimě více zameškávaly školu. Jeden rok to byly i celé tři měsíce, co nechodily do školy. Měly méně volného času, po škole měl každý nějakou další povinnost, ať už pásal husy nebo

pracoval na poli. Důraz se kladl na ruční práce, chlapci se učili, jak něco vyrobit, opravit, děvčata se učila, jak něco vyspravit a starat se o domácnost. A hodně se dbalo na to, aby žáci uměli poprosit, poděkovat, pozdravit. Zdravotní stav žáků nebyl jeden čas dobrý. V Krasoňově se rozmohla chřipka, osypky, neštovice a černý kašel. Takovéto nemoci zásadním způsobem ovlivnily docházku do školy a mnoho dětí zemřelo. Mnohem častěji než dnes byla škola z důvodu onemocnění žáků úplně zavřená. Mezi metodami trestů převažovali hlavně fyzické tresty, u řídicího učitele hlavně domluva.

6. *Byla výuka v 19. století více zaměřena na praktické znalosti žáků?*

Určitě to platilo na venkovských školách, kde musely být zřizovány školní zahrady a pokusná hospodářská pole. Výuka byla zaměřena pro praktický život, proto se žáci učili i ruční práce. Už od počátku 19. století se učební osnovy zaměřovaly hlavně na to, co budou žáci v životě nejvíce potřebovat. V Krasoňově za působení řídicího učitele to souviselo hodně s hospodářstvím, zemědělstvím a rolnictvím, protože to bylo hlavním zdrojem obživy, a proto se je v těchto dovednostech snažil zdokonalit. Učili se i roubování a včelaření. Učební osnovy se tak velice pomalu rozšiřovaly.

7. *Změnilo se postavení školy a byla škola obecná jediným stupněm vzdělání?*

V Krasoňovské škole většina žáků dostudovala obecnou školu a málokdo přestoupil z obecné školy na měšťanskou školu. Našlo by se jich jen pár. Pro většinu venkovských dětí byla obecná škola často jedinou školou, kterou dostudovaly. Pro mnohé děti byla obecná škola jediným stupněm vzdělání, kterého dosáhly - z finančních důvodů. Nejvíce dětí se proto vyučilo nějakému řemeslu nebo pracovalo v zemědělství. Dříve hodně dětí pokračovalo řemeslem a málo dětí studovalo vysokou školu.

Dnes se to otočilo, řemeslům a zemědělstvím se věnuje profesně méně lidí než dříve. Neplatí se školné, i proto si žáci mohou dovolit studovat. Škola se zcela vymanila z církevního dozoru. Má větší svobodu ve výchovném a vyučovacím působení na žáka.

8. *Lišila se krasoňovská škola od školy v 19. století?*

Díky pozitivnímu vlivu řídicího učitele Jana Bláhy byla tato škola jiná. Mnohem více se řídila vydanými výnosy. Hned po jejich vydání byly realizovány. Zatímco některé školy zpočátku ještě neměly školní zahrady nebo nesloužily předem danému účelu, v Krasoňově se už pečlivě pěstovaly ovocné stromky. Polévkové ústavy se nikde

v okolí nerealizovaly. Zároveň tato škola některé výnosy porušovala. Jan Bláha rozšiřoval učební látku a rozšiřoval školní knihovnu o knihy, které nebyly povoleny.

7. Diskuze

Srovnáváme-li některé parametry charakterizující období školství v 19. století a nyní, objeví se několik zřetelných rozdílů. Je to například v používání trestů. Jan Bláha byl ve svém odmítavém postoji k fyzickým trestům velice moderní a pokrokový učitel. Přitom to byl ale v jeho době běžný kázeňský prostředek. Až v roce 1870 byly fyzické tresty zrušeny. Přesto se nadále na většině škol používaly (Morkes, 2000c).

Nebylo jediného učitele, jenž by se obešel bez rákosky (Slaměník, 1907). Od roku 1874 mezi disciplinární prostředky proti kázeňským přestupkům žáků patřila výstraha, výtka, důtka, stání v řadě lavic nebo vystoupení z řady lavic. Dokonce i zadržení ve třídě pod náležitým dohledem. Další možností bylo předvolat žáka před učitelskou konferencí a mohl se i na čas ze školy vyloučit. Takové vyloučení mohl navrhnout i správce školy. V jednotřídních školách, kde nebyla možnost uspořádat učitelskou konferenci, předstoupil žák před místní školní úřad (Jánský, 1874).

V některých čítankách bylo popisováno, že pokud se žák proviní, učitel ho potrestá, zápisem do knihy hanby, přesazením do oslí lavice, ale také hůlkou. Fyzické tresty měly být poslední možností, přesto se mnozí učitelé k tomuto prostředku ubírali jako k prvnímu možnému. Surovost učitelů neznala mezí (Slaměník, 1907).

Dalším výrazným rozdílem charakterizujícím školní prostředí 19. století a dneška je způsob provádění školních inspekcí. V tomto směru můžeme najít řadu prvků činnosti inspektora, které byly ve srovnání se současností pozitivní, ale také řadu negativních jevů, které byly, hlavně v druhé polovině 19. století, spojeny s bojem církve o vliv ve školství.

Jana Bláhu inspektoři uznávali. Dokonce někdo z dozoru školy informoval příslušné úřady o jeho záslužné činnosti - pořádaným Dětským dnem. Byl mu zaslán děkovní dopis. Pokud toto srovnáme s rukopisem pražského učitele Komárka, zjistíme, že ten měl opačnou zkušenost se školním inspektorem - zasedl si na něj a překládal ho z místa na místo. Z Pamětní knihy se nezdá, že by inspektoři nějak zásadně Bláhovi ztrpčovali život. Jednou mu pan Skála zrušil slavnost - odhalování památného obrazu Jeho Výsosti. Nikdo ze školních nadřízených úřadů tam proto nedorazil. Jan Bláha se tím nedal odradit a slavnost se konala, i když jen za účasti dětí. Přestože Jan Bláha měl

pozitivní zkušenosti se školními inspektory, byla to (v porovnání s nevydaným rukopisem učitele Komárka) v té době spíše opravdová vzácnost než pravidlo. Učitel byl v té době dán na milost školním inspektorům a faráři. Ti rozhodovali o jeho životě a snadno si na něj mohli zasednout, i když to mohl být pracovitý a pokrokový vlastenec, mohli ho kázeňsky trestat a páchat na něm bezpráví.

Jak to skutečně vypadalo s inspektory na školách, můžeme zjistit z rukopisu jednoho pražského učitele - J. Komárka (viz Příloha 10.10.). Tento učitel působil ve vinohradském okrese a jako učitelský nováček nastoupil v roce 1901. Řídící učitel mu vyprávěl o inspektorovi, Prokopu Procházkovi, který zastával pravidlo, že pokud má poznat práci učitele v jeho skutečné podobě, musí učitele ve vyučování překvapit. Tento inspektor se snažil dostat do školy zadním vchodem přes malé okénko, kterým se protáhl po čtyřech, a díky tomu nepozorovaně pronikl do školy, kdy ho ani řídící učitel neviděl. Nebo se do školy dostal přes školní zahradu, kde přešel plot, schovával se za stromy, keře a včelín, a dostal se tak nepozorovaně zadním vchodem do školy. Dosáhl tedy toho, že řídící učitel i ostatní učitelé byli skutečně překvapeni. Tento snaživý inspektor byl dokonce povýšen na zemského inspektora na vinohradském okrese a vychoval několik dalších pokračovatelů – inspektorů v podobném duchu, všichni byli obávaní. Z té doby se ještě dlouho držel zvyk, že řídící učitel si přes velikonoční a vánoční svátky nechal od učitelů předložit opravené práce žáků a sám dělal korekturu opravených školních prací. A poukazoval tak na to, co učitelé přehlédli. Sám učitel Komárek, přiznává, že měl štěstí, na inspektory. Prvním byl Vincenc Podhájský, který byl svým způsobem pokrokový, asi proto, že byl stoupencem svobodomyšlného inspektora Františka Weiniga. V této době byl protiklerikální boj učitelstva velmi ostrý. Málokterý tehdejší učitel se vyhnul konfliktům s mocí církevní. Zejména to byli stoupenci politické strany realistické, později zvané pokrokové a strany sociálně demokratické. Na pětileté škole obecné v Kostelci u Křížků vyučoval náboženství farář Čenský, ztrpklý, strohý klerikál, který se velmi rozčiloval, pokud učitel seznamoval žáky v dějepise s Janem Husem nebo dokonce si dovolil mluvit v přírodopise o darwinismu. Ještě v této době byl povinný dozor učitele při bohoslužbě. Tento farář často zbytečně vyvolával konflikty. Napadal sotva dvacetileté učitele, podal na ně udání k zemské školní radě s odůvodněním, že se prohřešují proti náboženství.

Naštěstí školní inspektor Podhájský byl na tu dobu velmi pokrokový, stížnost zadržel, sám na ni farářovi odpověděl a za učitele se postavil. Tento inspektor, dokonce při inspekci nenavštěvoval faru, jako to dělávali ostatní při visitaci. Pokrokovost inspektora Podhájského byla i v tom, že více chválil, než kritizoval. Uvědomoval si, jak je náročné učitelské povolání, proto učitele povzbuzoval, a to ho vyzdvihovalo nad ostatní průměrné inspektory. Byl dobrý vychovatel a rádce mladým učitelům a ochráncem proti klerikalismu. Tento inspektor dosazoval učitele nejdříve na venkov a teprve po tom je přemístil do pražských škol. Další inspektor, kterého poznal, byl Josef Libický, pravý opak inspektora Podhájského. Tento inspektor byl zastánce církve a kněží, oddaně jim sloužil a bál se jich. Nastoupil na vinohradský okres v roce 1903. V té době působil už jako učitel v Záběhlicích v 5. Třídě, kde měl 95 žáků a ve 4. třídě dokonce 112 žáků. V této době byli v Záběhlicích mezi lidmi velcí soupeři demokratů a Mladočechů. Záběhlice byly přidruženy k Hostivaři a tento okres spravoval děkan Černohouz. Jemu si lidé stěžovali na pokrokového učitele, že jim kazí mládež revolučními myšlenkami. Sám učitel Komárek se domníval, že za tím byl řídicí učitel, který nabádal lid proti němu, že rozšiřoval učební osnovy nežádoucím způsobem. Můžeme zde spatřit konflikt mezi Mladočechy a Staročechy. Řídicí učitel celý lid poštvál proti učiteli takovým způsobem, že se po něm otáčeli i v kostele. Tento konflikt došel tak daleko, že inspektor Libický důkladně vyčínil učitelí Komárkovi a pohrozil mu disciplinárním řízením. Přestože učitel Komárek přestoupil na jinou školu, byl inspektorem Libickým znovu napaden. Bez ohlášení přišel do školy, učitele nepozdravil, ruku mu nepodal a celé dopoledne strávil ve třídě, pak prohlédl všechny dokumenty a začal hodnotit výuku. Jeho kritika vyučování byla jen povrchní, byly to jen záminky a všem bylo zřejmé, že inspektor si na učitele zasedl. Inspektor školu navštívil, protože na učitele byla podaná stížnost k zemské radě, byl označen jako volnomyšlenkář. A byl obviněn děkanem Černohouzem, že několik dětí odmítlo jít ke svaté zpovědi a k přijímání, vinou působení učitele ve vyučování a také mimoškolně. „Nejvíce se provinuje tím, že lidem i dětem půjčuje zhoubné knihy.“ Inspektor pak řekl: „*Bud'te sociálním demokratem, realistou nebo třeba i anarchistou, ale prosím Vás, nechte si to pro sebe a mlčte.*“ Můžeme to shrnout tak, že učitel si má dělat, co chce, jen nerýpat do politiky a duchovenstva. Sám učitel dobu hodnotí jako „tichošlápskou politiku“ Bachova absolutismu od roku 1849 až do roku 1860, k níž i nadále máme zvláštní dodržování. Inspektoři, až na vzácné

výjimky, hodnotili jen na povrchu didaktických problémů, z povinnosti se dotkli vyučovacích novinek, které se tehdy objevily jako volný sloh a volné kreslení. Většinou byli pouhými úředníky místo školními organizátory. Inspektor Podhájský ovlivňoval žáky, dovedl je k vyučování nadchnout, zachytit nudné kolegy a organizovat je k reformní práci a být jim v této činnosti poradcem. Inspektor Libický se časem s tímto učitelem smířil, i když ho často přesouval z místa na místo. Učitelé, kteří považovali svou práci za poslání, často trpěli a byli trápeni různými těžkostmi ze strany inspektorů. Přestože se nevěnovali jen vyučování, ale i školní výchově, působili mimoškolně na starší mládež a ovlivňovali svou činností i lid (Komárek, 1900).

Neméně významný rozdíl mezi tehdejším školstvím lze spatřit v sociálním a ekonomickém postavení učitele 19. století a dneška. Těmto problémům se zřizovatelé škol v 19. století věnovali velmi důrazně. Byly sledovány aktivity učitele, který se například oddával pití, ale také byly zajišťovány hospodářské požitky, ze kterých učitel uživil celou rodinu.

Sociální postavení učitele na vesnici záleželo na tom, jaké vážnosti si sám získal. Pokud holdoval pití, byl občanům k posměchu. Kde si učitel sám nespořádaným životem nebo nedbalostí nepodkopával vážnost u občanů, dopadal na něj odlesk důstojnosti faráře. Lidé si ho vážili a ctil. Užitek z pole tvořil u venkovských učitelů hlavní zdroj příjmů. Obecní písařství byl také velice častý zdroj příjmů venkovských učitelů. Služné podučitele nebylo takové, aby se obešel bez vedlejších příjmů. Ve městech byla situace složitější, nedostávali naturálie (Slaměník, 1907).

S ekonomickým postavením nebyli učitelé spokojeni ani před 140 lety. V roce 1864 vyšel článek v časopise, kde si venkovský učitel stěžuje, že je učitelské povolání namáhavé, vyžaduje dlouhou a nákladnou přípravu a samotná odměna je mizivá. (Morkes, 2002a)

Pokrokovost autora Školní kroniky (Jana Bláhy), ze které moje diplomová práce v mnoha směrech vychází, spatřuji především v jeho výchovném působení na žáky. Učil žáky myslet a působil na ně tak, aby si dokázali sami práci ulehčit. To můžeme porovnat se vzpomínkami učitele Slaměníka, který uvádí, že nikdo od tehdejšího učitele nežádal, aby učil děti myslet a hlavně by se tím nemusel zavděčit u vrchního dozoru

školního. Rozhodně se nezavděčí zaváděním novot ve výuce (Slaměník, 1907). Osobnost učitele byla tedy stejně individuální, jako je tomu dnes.

Pokud chceme ocenit zásluhy tehdejšího učitele, nemůžeme ho měřit dnešními měřítky (Strnad, 1955). Jeho postavení bylo jiné a doba také. Dnes je učitel mnohem svobodnější ve výběru nejen metod a učebnic. Školu, na které bude učit, si také volí sám. Sám si vybere lokalitu. V dřívějších poměrech bylo pro učitele lepší a jednodušší držet se výnosů a nesnažit se být nijak víc aktivní. Doloženo rukopisem Komárka - pokud byl horlivý, byl po „zásluze potrestán.“ Jan Bláha byl oddaný svému povolání a snažil se zlepšit život žáků, něco je naučit, zjednodušit jim i natolik těžký život. Hlavní důraz kladl na mravní výchovu, aby se k sobě žáci chovali slušně, aby si vzájemně pomáhali a respektovali se. Snažil se celou obec pozvednout na vyšší úroveň. Slavnostmi rozvíjel vlastenectví, obracel se k české zemi a národu. Dokonce v Pamětní knize zapsal, že žáci zpívali rakouskou národní hymnu a českou hymnu. Inspektor to ale přeškrtl s tím, že to je národní píseň a žádná *hymna* (Oldřich Štěpán, ústní sdělení).

Další podstatný rozdíl mezi školou 19. století a dnešní byl ve způsobu školní docházky a ve školním prostředí (budovy, pomůcky, učebnice).

Docházka žáků do školy bývala opravdu složitá. Domnívám se, že především na vesnici si žáci často chodili do školy odpočinout. Hlavně v létě, kdy je čekala práce na poli. Někteří rodiče pracovali v továrnách, když přišli z práce domů, museli ještě zastat hospodářství, a to se odráželo i v práci dětí. I Oldřich Štěpán, který mi poskytl rozhovor, vzpomínal, že když přišel domů, čekal na něho často vzkaz, aby přišel pomoci na pole. Věstník vládní dokazuje dětskou práci i v zimě po večerech. V pamětní knize je zmíněno sítkování. Děti po večerech vyráběly sítky a ve škole pak usínaly. Výnosy marně bojovaly se zákazem dětských prací. V Krasoňově, jak dokládá pamětní kniha, žádné děti sítky nevyráběly. Z dnešního pohledu posuzuji zhoršenou docházku jako velkou překážku ve vzdělání. Přesto se v literatuře najdou názory, které snad i litují přísnějších nařízení a výnosů o docházce do školy.

„Škoda těch krásných, zlatých starých časů! Do školy jsme chodili, jak jsme chtěli. V zimě nechodili jsme pro zimu, v létě pro teplo. Jen kdo chtěl, posílal do školy, aby se jeho děti naučily čísti, psáti, katechismu. A stačilo to. Jsme živi beze všech těch

věcí, kterým teď zbytečně se učí ve škole. Nevím, nač tolik učení? Z našich dětí nebudou ani advokáti, ani lékaři, ani kněží apod. Kdo chce, aby jeho dítě, něčím takovým se stalo, dá je na studie a tam se naučí, co potřebuje. A jaká je teď sekatura! Sotva nechá člověk dítě doma, hned vyptává se učitel, co doma dělalo. Jako by mu bylo něco po tom? Vynechá-li několik půl dnů, již volán je člověk do školy, nebo dokonce ke starostovi, před místní školní radu, jako by byl nevímco vyvedl. Je to pořádek! A k tomu ještě pokuty, ano i tresty a to všechno pro nic za nic! Povídám, škoda těch starých časů!“ (Schuster, 1909 str. 5). Tyto názory byly časté u rodičů, kteří neradi posílali své děti do škol. Mnozí rodiče dávali právě učiteli za vinu, že musí své děti do školy posílat, domnívali se, že dětem by stačilo stejně povrchní vzdělání, jaké se dostalo jim.

V sociálním postavení žáka byly tedy propastné rozdíly. Když byla v Krasoňově postavena dřevěná škola, tedy to první budova, zpočátku tam seděli žáci na dřevěných špalíkách. Špatné podmínky dokládá i následující ukázka.

„Děti seděly v lavicích tak, že měly dvě okna po levé straně a dvě před sebou, ale z oken po straně nešlo téměř žádné světlo, neboť tmavá ulička sotva metrová oddělovala školu od chalupy sousední, tak, že hlavní proud světelný padal dětem přímo do očí. Mezi předními okny stála tabule, jež tedy vždy byla ve stínu, což očím žáků, zajisté nebylo zdrávo. Opodál tabule byl stolek učitelův, nad ním černý kříž; něco dále vlevo visela abeceda malá i velká na papíře plátnem podlepeném. Do této malé učírny, jež by nyní nestačila ani čtyřiceti dětem, chodilo nás osmdesát. Lavice stály ve dvou řadách. Chlapce od děvčat dělila malá ulička.“ (Slaměník, 1907, s. 6).

Rozdíly byly i v sociálním postavení žáků obecné školy a měšťanské školy. Rozdíly mezi žáky venkovskými a měšťanskými pozoroval Antonín Mráček, učitel měšťanky v Praze. Podle něj byly venkovské děti na obecných školách v porovnání s pražskými klidnější, nadanější v práci a v učení vytrvalejší. Velkoměstské dítě naopak čilejší, roztržitější, ale také těkavější a lehkomyšlné. (Mráček, 1908)

Zapomíná se na slušné chování, kdy dříve se děti seřadily a společně šly ze školy. Mnozí učitelé nechávají s křikem pádit děti po schodech a vyrazit ze školy jako divoši. (Slaměník, 1907)

Stará vesnická škola se řídila a přizpůsobovala hospodářství poddanského venkova. Učitel sloužil kulturním a společenským potřebám vesnice. Vesnický učitel dosahoval dobrých výsledků těmi nejprostšími metodami. Při sebeskromnějším vybavení staré školy připravoval mládež pro život. Na venkově pěstoval s odrostlejšími žactvem včelařství a štěpařství a nezapomínal ani na ruční práce, prosté zemědělské úkoly při ošetřování zahrady a podobně. Staří hospodáři vzpomínali na to, co jim pan učitel říkal a co je naučil dělat na školní zahrádce, jak je vůbec připravil do života (Strnad, 1955).

Škola na přelomu 19. a 20. století byla pod neustálým dohledem. Pravidelně se kontrolovala školní budova, vybavení, stav pomůcek a činnost učitelů. Pod přísným dozorem bylo vzdělání učitelů, dosazení učitelé byli přezkoušeni a pravidelně se kontrolovaly vědomosti žáků. Školství bylo řízeno velice častými školními výnosy, které vycházely pravidelně ve Věstníku Vládním. Můžeme ale usuzovat, že dodržování a samotná realizace zákonů byla na každé škole jiná. Zákony nebyly všude dodržovány. Můžeme to doložit zřizováním školních zahrad, kdy výnos byl vydáván opakovaně, přesto mnohé školy nedodržely uspořádání zahrady nebo ji nevyužívaly způsobem, jakým měli. I polévkové ústavy dokládají, že výnosy opravdu všude respektovány nebyly. Učebnice od knihoskladu se měly prodávat za zákonem stanovenou cenu. Přesto, jak dokládá Slaměník, se často prodávaly o několik krejcarů více (Slaměník, 1907).

Co se týče financování pomůcek, pokud bylo potřeba, nakupoval učebnice řídící učitel Jan Bláha. Do školní knihovny pro učitele koupil metodické výklady od Dolenského a Patery. Pokud chyběly peníze, ze sbírek se vybralo méně, než bylo potřeba, rozdíl doplatil řídící učitel. Celou svou činností se snažil ovlivnit žáky v pozitivním smyslu.

Domnívám se, že pod jeho vedením žáci dokonale znali přírodu ve své obci. Dokázali už na prvním stupni určit základní druhy rostlin, které se vyskytovaly v okolí Krasoňova. Byli seznámeni se základními druhy ptáků a možná byla i jejich znalost hlubší než znalosti dnešních dětí. Každé dítě, které žilo na vesnici, dokázalo dokonale určit přírodniny a zvířata v okolí. Mohlo to být i tím, že se více učili v přírodě. Chodili na vycházky, kde se učili současně přírodopisu a přírodozpytu.

8. Závěr

Z literatury, školní kroniky, dotazníkovem na ZŠ Humpolec v Hálkově ulici a na základě verbálního sdělení Oldřicha Štěpána z obce Krasoňov jsem zjistila, že:

- 1) Učitel 19. století byl více závislý na zřizovateli a na obci, než je tomu dnes. Výhodnější pro něj bylo nebýt příliš aktivní.
- 2) Ekonomické postavení, i přes různé obtíže, měl venkovský učitel 19. století ve srovnání s dneškem relativně lepší, díky poskytovaným naturáliím a díky obstarání bytu. Sociální postavení bylo mnohem více provázáno s životem vesnice, kde působil.
- 3) Pro chudé žáky na vesnicích byla obecná škola mnohdy jediným vzděláním, které měli. Jan Štěpán (1897 –1997) na řídicího Bláhu často vzpomínal a svým dětem o něm vyprávěl. Uměl prý v dětech podtrhnout lásku k hudbě a přírodě. Tehdy zřejmě hrála osobnost dobrého učitele větší roli než dnes.
- 4) Venkovská škola, byla mnohem provázanější s životem žáků a rodičů.

9. Seznam použité literatury

1. 1907: Říšský zákon o školách obecných s nejdůležitějšími nařízeními prováděcími a s definitivním řádem školním a vyučovacím pro školy obecné a měšťanské. C. k. školní knihosklad, Praha.
2. Bartoš, F. *Výklady přírodopisné pro školy: vzhledem k směru biologickému a se zřetelem k čítankám Jursovým, první stupeň, třetí školní rok*. Praha, Josef Rašín, 1913.
3. Bláha, J. *Pamětní kniha obecné školy a obce v Krasoňově*. Unpublished, 1877.
4. Bláha, J. *Matrika školní*. Unpublished, 1885
5. Brzoň R., Staněk V. *Humpolec v zrcadle času*. Humpolec, Humpolec, 2013. Díl šestý.
6. Crüger, J. *Přírodopyt pro školy obecné*. Praha, Spolek učitelek, 1882.
7. Čelakovský, J. *Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém*. Praha, Ed. Grégr, 1886.
8. Dlouhý, V. *Zahrada školy národní*. Praha, M. Knapp, 1887.
9. Dolenský, J., Patera B. *Metodické výklady, povídky a básničky z oboru přírodopisného, zejména pro I. třídu školy obecné, se zřetelem k první čítance*. Praha, Rohlíček a Sievers, 1882.
10. Dolenský, J., Patera B. *Metodické výklady z oboru přírodovědného, přírodopisného a technologického*. Praha, Rohlíček a Sievers, 1891. Díl čtvrtý.
11. Dufek, J. *Jakým způsobem lze vyučovati přírodopisu na školách obecných*. Pelhřimov, Učitelská jednota okresu pelhřimovského, 1882.
12. Dvorecký, B., Pátek, F. *Na vlastních cestách ve výchově a v učbě školy obecné*. Praha, Zemský ústřední spolek jednot učitelů v království Českém, 1906.
13. Faimonová, A., Urbánek J., F. *Dějiny školství Rakouského se zvláštním zřetelem na školství české*. Telč, E. Šolc, 1900.
14. Filčík, J. N. J., Jeremiáš, J. A. *Zahradnjček, čili, Náwod ke sstěpařstwju s připogeným wčelařstwjm: pro mládež sskolni s cjsk. král. rak dedičnýh zemích*. Hradec Králové, J. H. Pospjssil, 1849.

15. Frumar, A., Jursa, J. *Nový průvodce k druhému, opravenému a rozšířenému vydání Slabikáře*. Praha, C. k. knihosklad školní, 1907.
16. Gabriel, J. *Obrázky ze školství českého a rakouského z 18. a 19. století*. Praha, Spolek pro vydávání laciných knih českých, 1891.
17. Gabriel, J., V. *Cvičba ve slohu napodobováním*. Benešov, Fr. Müller, 1892.
18. Halaška, A., J. *Nové vyprávěny v hodinách mluvnice a slohu na školách obecných*. Velké Meziříčí, Alois Šašek, 1927.
19. Hofmann, F. W. *Hospodářství v obrázcích pro mládež*. Vídeň, C. k. školní knihosklad, 1858.
20. Hronek, J. *Česká škola národní v historickém vývoji a v dnešní podobě*. Praha, Cyrillo-Methodějské knihkupectví Gustav Francel, 1932.
21. Jánský, K. *Rukověť k poznání oboru působnosti místní školní rady*. Tábor, K. Jánský, 1874.
22. Janů, A. *Příspěvek k úvahám o otázce čítanek a učebnic na školách obecných*. Praha, Dědictví Komenského, 1924.
23. Jursa, J. *Průvodce k první čítance trojdílné*. Praha, C. k. královský školní knihosklad, 1901.
24. Jursa, J. *Čítanka pro školy obecné: díl druhý, vydání pětídílného, pro třetí školní rok víceletých škol*. Praha, C. k. královský školní knihosklad, 1904.
25. Jursa, J. *Čítanka pro školy obecné: díl třetí, vydání pětídílného s pěti mapkami, pro čtvrtý školní rok víceletých škol*. Praha, C. k. královský školní knihosklad, 1906.
26. Jursa, J. *Čítanka pro školy obecné: díl čtvrtý, pro pátý školní rok sedmi a osmi třídních škol*. Praha, C. k. královský školní knihosklad, 1914.
27. Jursa, J. *Čítanka pro školy obecné: díl třetí, vydání trojdílného, s dvěma mapkami, s podobiznou Jeho Veličenstva císaře pána, pro 6. a 8. školní rok škol jednotřídních dílných, dvouletých a čtyřletých*. Praha, C. k. královský školní knihosklad, 1914.
28. Kádner, O. *Vývoj a dnešní soustava školství*. Praha, Sfinx, 1929.
29. Kádner, O. *Vývoj a dnešní soustava školství*. Praha, Sfinx, 1931.
30. Kádner, O., *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha, Unie, 1926.

31. Kamenář, K., M. *Do kterých škol, může žák vstoupiti ze školy obecné, měšťanské nebo nižší střední.* Dačice, Karel Kamenář, Dačice, 1899.
32. Klika, J. *Obrázky z říše nerostů.* Praha, Fr. A. Urbánek, 1877.
33. Klika, J. *Stručný slovník pedagogický: abecední soubor nejdůležitějších nauk z pedagogiky, hodegetiky a didaktiky, z methodiky obecné a methodik zvláštních, z dějin vychovatelství a školství, ze zákonodárství školního a statistiky školní v zemích našich a cizích i z pomocných věd vychovatelských, diaetetiky, psychologie, ethiky, sociologie a logiky se zřetelem k učitelstvu škol obecných i měšťanských, díl pátý.* Praha, Ústřední spolek jednot učitelských v království Českém, 1900.
34. Klika, J. *Přírodovědná čtení* Praha, Alois Hynek, 1903.
35. Klika, J., Sokol, J. *Stručný slovník pedagogický: abecední soubor nejdůležitějších nauk z pedagogiky, hodegetiky a didaktiky, z methodiky obecné a methodik zvláštních, z dějin vychovatelství a školství, ze zákonodárství školního a statistiky školní v zemích našich a cizích i z pomocných věd vychovatelských, diaetetiky, psychologie, ethiky, sociologie a logiky se zřetelem k učitelstvu škol obecných i měšťanských, díl pátý.* Praha, Ústřední spolek jednot učitelů v Čechách, 1895.
36. Kmoníček, M. *Stručná tělo a zdravověda pro mládež dospělejší, zvláště pro žactvo vyšších tříd škol obecných a měšťanských.* Praha, Fr. Urbánek., 1876.
37. Komárek, J. *Moji první školní inspektori.* Unpublished, 1900.
38. Kopáč, J. *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867-1914.* Brno, Universita J. E. Purkyně, 1968.
39. Králíková, M., Nečesaný, J., Spěváček, V. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích.* Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1977.
40. Krejčí, V. *Náčrt vývoje výchovy, školství a pedagogiky.* Ostrava, Ostravská univerzita, 1988.
41. Morkes, F., *Učitelé a školy v proměnách času.* Plzeň, Pedagogické centrum, 1999a
42. MORQUES, František. *Učitelé, školy a alkohol.* Praha, 1999b, roč. 102, č. 46, s. 19-20.

43. MORKES, František. *Rodina a škola: Strípky ze školní historie*. Praha, 2000a, roč. 47, č. 1., s. 20.
44. MORKES, František. *Školství: Příprava učitelů*. Praha, 2000b, roč. 8, č. 19., s. 8.
45. MORKES, František. *Školství: Tělesné tresty?* Praha, 2000c, roč. 8, č. 18, s. 8.
46. MORKES, František. *Školství: Co vadí našemu školství?* Praha, 2002a, roč. 10, č. 12., s. 12.
47. Morkes, F., *Kapitoly o školství, ministerstvu a jeho představitelích: období let 1848-2001*. Praha, Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2002b
48. Mráček, A. *Čeho třeba, aby děti naše mohly být co nejlépe připraveny k budoucímu povolání*. Praha, Antonín Mráček, odborný učitel měšťanské školy, 1908.
49. Müller, J. *O vyučování jazyku mateřskému na školách obecných*. Praha, Josef Rašín, 1919. 197 s.
50. Müller, V., *Právní základ národního školství v Čechách*. Praha, Školní knihosklad, 1911.
51. Němčec, F. *Kronika Krasoňova*. Unpublished, 1951.
52. Pelikán, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha, Karolinum, 2011.
53. Pešek, J., Petr. J., Smrtka J. *Česká škola venkovská*. Čermná nad Orlicí, Smrtka, 1917.
54. Pokorný, A., Jehlička P. *Přírodopis pro školy obecné a měšťanské: první stupeň, popsání důležitých přírodnin všech tří říší*. Praha, B. Tempský, 1878.
55. Pokorný, A., Jehlička P. *Přírodopis pro školy obecné a měšťanské: první stupeň, popsání důležitých přírodnin všech tří říší*. Praha, B. Tempský, 1881.
56. Pokorný, A., Rosický, J. *Přírodopis pro školy obecné*. Praha, B. Tempský, 1896.
57. Rybařícký, A., Fischer, A. *Malá včelka, čili, Návod k moudrému včelaření: pro naši milou mládež*. Praha, B. Stýblo, 1865.
58. Schuster, A. *Návštěva školy obecné a důležitost její pro vzdělání lidu*. Praha, Dědictví Komenského, 1909.

59. Skočdopole, A. *Návštěva školy obecné a důležitost její pro vzdělání lidu: Obecná či národní škola: její opravy a oddělení od církve*. Praha, I. L. Kober, 1868.
60. Slaměník, F. *Vzpomínky starého učitele*. Zábřez, Družstvo knihtiskárny, 1907.
61. Sokol, J. *Průvodce četby mravoučné: k čítankám pro školy obecné*. Praha, V. Neubert, 1981.
62. Soukal, J. *Výklady básní obsažených v čítankách pro školy obecné vydání dvojdílného a trojdílného*. Telč, E. Šolc, 1901.
63. Soukal, J. *Výklady čtení výchovného a článků mravoučných z čítanek pro školy obecné, vydání dvojdílného, trojdílného a pětídílného sestavených od Jana Jursy*. Telč, E. Šolc, 1907.
64. Stankovičová, O. *Vzpomínky Jana Bláhy: řídícího učitele v Krasoňově*. Unpublished, 1984.
65. Strnad, E. *Vlastenecký učitel*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1955.
66. Strnad, E. *Věcné učení na základní škole*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1966.
67. Strnad, E. *Didaktika školy národní v 19. století*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1975.
68. Strnad, E., Uždil, J., Švec, O. *Školní obraz jeho význam a užití*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1954.
69. Šafránek, J. *Účel a úprava školních zahrad*. Otisk z hospodářského listu, Chrudim, 1891.
70. Šafránek, J. *Památník na oslavu 50. Jubilea Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I.* Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1898.
71. Šafránek, J. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů*. Praha, Matice česká, 1918. Svazek druhý.
72. Šafránek, J. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů*. Praha, Matice česká, 1913. Svazek první.
73. Šejnoha, V. *Alkoholismus a škola obecná*. Litomyšl, T. Augusta, 19--.
74. Šústal, J. *Úvod do zákonů a nařízení školních* Brno, A. Píša, 1920.

75. Švaříček, R., Šedřová, K., a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha, Portál, 2007.
76. Veselá, Z. *Vývoj české školy a učitelského vzdělávání*. Brno, Masarykova univerzita, 1992.
77. *Věstník Vládní: u věcech škol obecných v království Českém*. Praha, C. k. školní knihosklad, 1892, roč. 1892.
78. *Věstník Vládní: u věcech škol obecných v království Českém*. Praha, C. k. školní knihosklad, 1894, roč. 1894.
79. *Věstník Vládní: u věcech škol obecných v království Českém*. Praha, C. k. školní knihosklad, 1894, roč. 1895.
80. Zkusil, J. *Svědomitý správce školy i praktický rádce v záležitostech správy školy obecné i měšťanské*. Telč, E. Šolc, 1904.

10. Přílohy

